

Emocije u pučkoj književnosti: ljubav i strah u pučkim pjesmama svjetovne tematike

Šajfar, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:543293>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatsku usmenu književnost

**EMOCIJE U PUČKOJ KNJIŽEVNOSTI:
LJUBAV I STRAH U PUČKIM PJESMAMA SVJETOVNE TEMATIKE**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-bodova

Valentina Šajfar

Zagreb, 26. rujna 2023.

Mentorica

Doc. dr. sc. Josipa Tomašić Jurić

ZAHVALE

Velika hvala mojoj mentorici na svim uputama i materijalima, inspiraciji i strpljenju, korisnim savjetima i pomoći u izradi ovog diplomskog rada.

Zahvaljujem svojoj obitelji na bezuvjetnoj ljubavi, snažnoj podršci i uspješnom pronalaženju rješenja za sve moje probleme i „bezizlazne“ situacije. Hvala vam što ste uvijek bili tu za mene, moja desna ruka i sigurna luka tijekom cijelog obrazovanja.

Hvala mojem divnom dečku koji me također podupirao te bio dobar slušatelj, motivator i tješitelj, bez čije ljubavi ne bih bila toliko uporna, odlučna i učinkovita.

Želim zahvaliti i svim svojim prijateljima i prijateljicama, kolegama i kolegicama bez kojih moje studiranje ne bi bilo isto: hvala vam na svakoj riječi ohrabrenja, optimizmu, iskazanoj empatiji, na dijeljenju svih lijepih, ali i stresnih studentskih dana koji su nas još više povezali. Hvala vam na svim nezaboravnim uspomnama, što ste mi uljepšali jedno novo, izazovno životno razdoblje čije su staze bile trnovite, ali njima je bilo puno lakše koračati zajedno s vama.

*Svaki ste moj **strah**
pretvorili u prah,
vaša mi je **ljubav** snagu dala
i zato vam svima od srca hvala!*

Vaša V.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj diplomski rad isključivo rezultat osobnog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.

Potpis:

V. Šajfar

NACRTAK (APSTRAKT)

U ovom se radu analiziraju pučke pjesme svjetovne tematike s naglaskom na dvjema osnovnim emocijama – ljubavi i strahu. Teorijsko polazište istraživanja čini pučka književnost i emocije u književnosti čime se nastoji sagledati emocionalni sloj pučke pjesme iz perspektive tzv. afektivnog obrata. Odabrane su isključivo pjesme svjetovne tematike različitih autora iz raznovrsnih zbirki koje pripadaju i različitim razdobljima (od 18. do 21. stoljeća): dvije pučke pjesme (*Od Pile* i *Od jednoga strašnoga događaja*) iz Grabovčeva *Cvita razgovora* (1747), izabrane pjesme iz *Slavonskih varoških pjesama* (1844–47) Luke Ilića Oriovčanina, odabrane pjesme paških pučkih pjesnika koje je priredio Nikola Crnković u zbirkama *Pažka pučka poetika* (1. i 2. svezak) te iz *Radovana i Ljudmile* (2007) Berta Krešimira Balabanića. Analizirani korpus upotpunjen je i pučkim pjesmama pronađenima na internetskim stranicama, točnije blogovima. Cilj je analize istražiti emocionalni sloj pučkih pjesama svjetovne tematike, pokazati kako se u pučkim pjesmama kodiraju emocije te kako se one u tekstu reprezentiraju. Također, analizirat će se uloga i važnost emocija u pučkoj književnosti te njihov utjecaj na pučke recipijente kojima se nude poučni, ali i zabavni sadržaji.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEORIJSKI OKVIR	2
2.1. Hrvatska pučka književnost.....	2
2.2. Književnost i emocije.....	5
3. METODOLOGIJA RADA	10
4. ANALIZA KORPUSA	12
4.1. <i>Cvit razgovora</i>	12
4.2. <i>Slavonske varoške pjesme</i>	20
4.3. <i>Pažka pučka poetika</i>	47
4.3.1. O paškom pučkom pjesništvu.....	47
4.3.2. Paški pučki pjesnici.....	49
4.3.3. Paške pučke pjesnikinje.....	55
4.4. <i>Radovan i Ljudmila</i>	60
4.5. Internetske stranice, blogovi.....	69
5. ZAKLJUČAK	73
6. LITERATURA	77
SAŽETAK	81
SUMMARY	82

1. UVOD

Hrvatska pučka književnost može se definirati kao treći književni fenomen u kojem se ilustrira književni, kulturni i politički život određenog razdoblja (usp. Zečević 1978: 357). Horacijeva maksima *prodesse et delectare* (poučiti i zabaviti) bila je prisutna u svim književnim epohama, ali dominantna je u okvirima pučke poetike. Naime, pučkim recipijentima treba ponuditi sadržaje koji su poučni, korisni, koje mogu razumjeti iz svakodnevnog životnog iskustva, a nezaobilazna je i zabavna razina koja omogućuje iznošenje tih sadržaja na njima prihvatljiv način. U pučkoj književnosti teme su raznolike (povijesne, društvene, domoljubne, religiozne, tu su i savjeti za praktičan život i sl.), no uvijek treba imati na umu što se određenim tekstom želi postići, tj. koje bi to literarne informacije recipijentima bile dovoljno zanimljive i koje bi poslužile nekoj svrsi.

U ovom se diplomskom radu analiziraju emocije unutar pučkih pjesmama svjetovne tematike s posebnim naglaskom na ljubav i njezine različite tipove od kojih poneke mogu uključivati i strah. Emocije, kao povijesno promjenjivi fenomeni, ponovno su počele biti predmetom raznih istraživanja čime se potiče suradnja s ostalim znanostima koje otvoreno propituju ulogu emocija, njihovu ekspresiju i važnost. Odabir svakodnevnih, aktualnih tema pomiješanih s tzv. senzacijom, nečim čudesnim i/ili strašnim omogućuje pučkom recipijentu emocionalno uživljavanje u tekst. Dakle, u odabranim pjesmama iz različitih stoljeća neće biti važna njihova tehnika oblikovanja, već „ogoljivanje“ na sadržaj i emocije što je također ključno za razumijevanje pučke poetike. Ljubav se može manifestirati na razne načine, a bit će zanimljivo primijetiti koji se još „popratni“ osjećaji mogu pojaviti te kako oni utječu na razvoj događaja u pučkoj pjesmi, ali i na iskustvo i razmišljanje čitatelja/slušatelja. Uz emocionalni sloj pjesme, analizirat će se i tipični pučki motivi, likovi i njihovo djelovanje te nezaobilazna dimenzija korisnosti. Općevažne pouke poslužit će recipijentima u oblikovanju vlastitog života, odnosno na konkretnim će primjerima moći uočiti kakvo je ponašanje prihvatljivo, ima li kazni za kršenje određenih pravila/zakona, kako njegovati obiteljske odnose, odnos s crkvom i Bogom te općenito sa zajednicom u kojoj žive.

Članovi određene zajednice prepoznat će se pak prema zajedničkoj priči koju dijele, a tzv. motiv za vječnu uspomenu često je osnova mnogim pučkim autorima (usp. Dabo Hunjak 2018: 325). Pučka književnost tako sudjeluje u izgradnji, reprezentaciji i čuvanju identiteta zajednice, dok svojim sadržajima omogućuje kontinuitet prijenosa kulturnih vrijednosti (usp. isto: 328).

2. TEORIJSKI OKVIR

2.1. Hrvatska pučka književnost

Pučka se književnost smješta u prostor između usmene i tzv. visoke književnosti, a razvija se u stalnim prožimanjima s književnostima s kojima je u doticaju, tj. podrazumijeva utjecaje obaju navedenih književnih fenomena. Primjerice, pučka je pjesma fiksirana pismom, ima ustaljenu formu i svojeg autora (netko je tu pjesmu morao napisati pa dalje prenositi), opjevava određeni događaj važan za zajednicu koji je postavljen u konkretne okvire. Dakle, pučka je književnost rubna, vrlo fleksibilnih granica jer preuzima od usmene i visoke ono što zadovoljava njezine kriterije, zauzima prostor između tih dviju književnosti pa se može odrediti kao „trećost“, odnosno treći književni fenomen. Upravo o takvom fenomenu govori Divna Zečević u studiji *Pučka književnost* (1978). Autorica upozorava na problem istraživačke pozicije, tj. na činjenicu da se pučka književnost uglavnom promatra iz pozicije visoke književnosti. Iz te se perspektive pučka književnost čini niskom, prizemnom, čak i „neknjiževnom“ te je kao takva namijenjena isključivo nižim slojevima društva. Uz to, na više se mjesta problematizira pozicija pučke književnosti, odnosno razlikovanje književnih od neknjiževnih tekstova što zapravo ovisi o recipijentima i njihovim potrebama. Zečević naglašava da događaji koji se žele prenijeti najprije moraju biti strukturirani u jeziku što znači da se pučki tvorac odriče praktične uporabe jezika te prelazi iz sfere namjere u sferu pjesme ili priče (usp. 1978: 360). U vezi s tim, spominju se recipijenti (čitatelji ili slušatelji) i njihovo životno iskustvo, tzv. sveukupnost čitaočeva životnog iskustva koja utječe na razlikovanje književnih i neknjiževnih tekstova jer o njima ovisi kako će se tekst ostvariti. Sveukupno životno iskustvo ne može se „usitniti“, stoga književni istraživač određeno djelo proglašava neknjiževnim jer nije znao što bi napravio s „masom manje ili više stereotipnih književnih tvorevina“ (isto: 367).

Za pučku su književnost iznimno važni recipijenti, njihove potrebe, iskustvo i zbilja u kojoj su živjeli, odnosno u kojoj žive te njihovi socijalni i kulturni krugovi. Zečević se ponajprije time i bavi, ali treba naglasiti važnost autora i teksta koji mora biti poučan, zabavan te oblikovan u skladu s potrebama čitateljstva. Prema Divni Zečević, pučke književne tvorevine zapravo su specifično književno područje između usmene, tradicionalne narodne i hrvatske umjetničke književnosti (usp. isto: 369). Međutim, problem koji nastaje iz takvog pozicioniranja jest nerazgraničenost sljedećih pojmova: „pučko“ i „trivijalno“, odnosno „masovno“ i „popularno“.

S druge strane, Pavao Pavličić u svojem radu *Pučka, trivijalna i masovna književnost* (1987) terminološki razdvaja i objašnjava pojmove pučke, trivijalne i masovne književnosti među kojima postoje brojne sličnosti, ali i razlike. Također ih povezuje s usmenom (narodnom) književnosti i visokom literaturom pri čemu navedeni fenomeni nisu međusobno istovjetni, ali imaju dodirnih točaka (usp. 1987: 73). Pavličić najprije razlučuje pojmove sinkronije i dijakronije unutar kojih tumači sve tri književnosti (pučku, trivijalnu i masovnu) s obzirom na već spomenutu trijadu (autor, tekst, čitatelj). Zečević se pak pita je li moguće pisanje povijesti pučke književnosti što bi označavalo pisanje o jednom književnom „procesu u vremenu“ (1978: 372). Iz svega navedenog, valja primijetiti da se Zečević i Pavličić u tim stajalištima razilaze, odnosno na drugačiji način određuju pučku književnost i vrednuju njezin status. Pavličić se zapravo ne dotiče toliko uloge i svrhe pučke (i ostalih dviju književnosti), nego nastoji povući granice među tim trima terminima navodeći osnovne značajke i poneke primjere za svaku od njih. Dok Zečević naglašava organizaciju zbilje, cjelokupno životno iskustvo čitalaca, norme koje vrijede u životu zajednice zajedno s „vječnim istinama“ te zabavnu notu, Pavličić uglavnom govori o korisnosti pučke književnosti za recipijente.¹

U svojem tekstu Pavao Pavličić na vrlo jasan i pregledan način sve tri književnosti tumači i uspoređuje, ne pruža oblikovane definicije, već ih na sinkronijskoj razini opisuje pomoću poznate trijade, dok ih na dijakronijskoj smješta unutar određenog vremena i društva, spominje neka njihova važnija djela te navodi najznačajnije žanrove. Najprije se pučka književnost uspoređuje s usmenom što čini i Divna Zečević, a slično im je i tumačenje autora, odnosno činjenica da „pisani oblik nije nečija individualna kreacija, već vrsta znanja o nečemu što se nekada zbilo“ (Pavličić 1987: 75). Dakle, naglašen je stvarnosni status i veza sa zbiljom što Pavličić oprimjeruje kalendarima koji imaju praktičnu svrhu. Kod pučke je književnosti uvijek naglašena praktična korisnost za čitatelja te zbilja u kojoj se nalazi, dok se estetski užitak,

¹ Divna Zečević inzistira na potpunoj autonomiji pučkog, stoga su njezini radovi početna i ključna točka za razumijevanje pučke književnosti. Međutim, terminološka neujednačenost prouzrokovala je brojne polemike i nesuglasja pa se tzv. treći književni fenomen nastavio pomnije istraživati i proučavati. Pavao Pavličić pokušava biti jasan s terminologijom, tj. razgraničiti termine i upozoriti na obilježja po kojima su oni slični, ali i različiti (ne bavi se estetskom, već samo terminološkom razinom). Nadalje, često ističe korisnost pučkog teksta koja je iznimno važna za recipijente, a upravo mu to Zečević zamjera i govori da je zaveden takvom idejom pri čemu ispušta zabavnu dimenziju. Zečević je, dakle, neprestano naglašavala da je važno i poučiti i zabaviti što je ujedno moto pučke književnosti.

zabava, ali i nesvrhovitost vežu uglavnom uz trivijalnu književnost. Pored toga, Pavličić spominje i visoku književnost koju je najteže razlikovati od trivijalne, a u njoj je zapravo sve pojednostavljeno (važna je čitateljeva potreba). Masovna će književnost pak postojati samo ondje gdje su mediji jaki te će pritom imati važnu ulogu u životu pojedinca: Pavličić zaključuje da je masovna književnost bliska pučkoj u kojoj puk više ne postoji, a tekstovi su smješteni u knjige (usp. isto: 78). Zaključno, Zečević ne inzistira na razgraničavanju ovih triju termina, ali mogu se uočiti neke poveznice u vezi s definiranjem pučkog teksta (zapisan, podlozan promjeni), autora (ponekad zatajen, važan za kolektiv) i čitatelja (njegova zbilja, korisnost). Pavličić naglašava da sva tri književna fenomena koegzistiraju (masovna se književnost pojavila posljednja), ali ponekad će samo jedan od njih obilježiti pojedino razdoblje. Također, potrebno je zadržati sva tri izraza te ih razlikovati jer su i za književnu znanost one vrlo važne pojave o kojima se može govoriti s različitih aspekata, razmišljati, ali i raspravljati (usp. isto: 82, 83).

Suzana Coha u knjizi *Poetika i politika Gajeve Danice* (2015) također razlikuje usmenu, visoku i pučku književnost raspravljajući o njihovoj tradiciji, oblicima i načinima prenošenja. Iako je fokus na književnopovijesnom razdoblju romantizma i Gajevoj *Danici*,² treba istaknuti važnost tzv. narodne kulture koja uz, primjerice, narodne pjesme i priče, uključuje pučke pjesme i pučke knjižice (Burke, prema Coha 2015: 239, 240). Maja Bošković-Stulli objašnjava da je pisana književnost oduvijek poznavala oblike usmene književnosti (usp. Coha 2015: 249), a na taj je način između usmene i tzv. visoke književnosti nastajala pučka književnost, odnosno pučka kultura uopće. Stoga bi se pučka književnost, prema Burkeu, mogla odrediti kao „rani oblik onoga što Macdonald naziva 'midcult', pojava smještena između velike i male tradicije kojima se istovremeno napaja“ (isto). Budući da se javlja problem posrednika između navedenih tradicija i suvremenosti, ponekad je teško utvrditi razliku između usmene i pučke književnosti. Coha za taj problem donosi usporedbu dviju varijanti jedne priče (v. isto: 249–253), od kojih bi jedna priča pripadala pučkoj, a druga usmenoj književnosti jer se u prvoj postiže praktična, didaktična svrha, koja je jedna od bitnih pretpostavki pučke literature. Coha naglašava da su pučkoj književnosti svojstvene „jasne i pragmatične ideološke poruke“, dok je

² Gajeva *Danica* bila je medij koji se zalagao za objavljivanje usmene književnosti. Primjerice, istaknuti je sakupljač usmene književnosti bio Stanko Vraz (usp. Coha 2015: 241, 242).

u časopisu *Danica* istaknuta kao „osnovica najprikladnija za postizanje didaktično-prosvjetiteljskih, posebice nacionalnoidentifikacijskih ciljeva“ (isto: 253).

S obzirom na sve navedeno, pitanje koje se može postaviti glasi „Je li to uopće književnost?“, ali valja napraviti otklon od tekstova s umjetničkom vrijednosti i bez nje. Naime, Zečević govori o jeziku kao sredstvu čistog komuniciranja, no pomoću njega se također oblikuje književni tekst (usp. 1978: 360). Treba razumjeti pučku poetiku koja uključuje pouku i zabavu, istinitost i sjećanje. Dakle, djela pučke književnosti nude sadržaje koji su ne samo poučni, već i zabavni; događaji se u njima detaljiziraju, datiraju, smještaju u konkretne okvire čime se postiže vjerodostojnost; inzistira se na sjećanju (i pamćenju) kako ne bi došlo do zaboravljanja događaja, podataka i osoba važnih za zajednicu, odnosno za kolektiv. K tome, u umjetničkoj su književnosti fiksirani i autor i tekst, dok su u pučkoj te dvije kategorije vrlo fleksibilne: ponekad je zanemareno autorovo ime ili se bilježe samo (pogrešni) inicijali, tekst je pak fiksiran pismom, ali stilski i opsegom prilagođen željama recipijenata. U prvom je planu zapravo didaktičnost odabranog teksta, a ne njegova estetska funkcija (usp. Botica i Tomašić 2012: 24): pučki se čitatelj/slušatelj orijentira na sadržaj, na ispričanu priču koju razumije i koja će mu biti korisna, dok je manje važan način na koji je događaj prenesen. Ukoliko se preciznije definira pučki književni fenomen, on tada „mora uključiti pučkog recipijenta kao najvažniju sastavnicu (pučko)književne komunikacije“ (Tomašić 2015: 191). Cocha napominje da Bogoslav Šulek u *Danici* tvrdi da je svrha „svakoj literaturi izobraženje naroda“ (2015: 254): kako bi se spisatelji približili narodu te ih pritom educirali, trebaju se pisati „pučke knjige“ (isto). Kako će pučki tekst komunicirati određene književne informacije ovisit će upravo o potrebama recipijenata, ali važno je da one budu dovoljno zanimljive, odnosno da ispoštuju tzv. zakon korisnosti, pouke i zabave.

2.2. Književnost i emocije

Emocije su sastavni dio ne samo književnosti već i drugih umjetnosti, a uspješnost književnog teksta može se pripisati intelektualnom i emocionalnom angažmanu autora kao i čitatelja koji se uživljuje u tekst (usp. Brković 2015: 403). Zrinka Blažević u radu *Povijest emocija: pomodni trend ili interdisciplinarna platforma?* (2015) detaljno analizira povijest emocija, različite modele emocija, popularizaciju i proboj povijesti emocija u historijskoj znanosti te iznosi problemske komplekse i istraživačke teme suvremene historije emocija.

Naime, Blažević piše o emocijama i kao legitimnom predmetu historijskog istraživanja i kao novoj analitičkoj kategoriji koja će strukturno izmijeniti interpretaciju i razumijevanje historijskih procesa (usp. 2015: 389). Istraživački cilj suvremene historije emocija jest: „ispitivanje emocionalnih habitusa i praksi različitih društvenih grupa u određenim povijesnim razdobljima“ (isto: 389, 390).

U pučkoj su književnosti vrlo važne potrebe recipijenata jer o njima ovisi kako će im pučki tekst prenijeti određene književne informacije. Ne smije se zanemariti ni njihovo okruženje, socijalni i kulturni život, društvene vrijednosti, a historija emocija, osim sa psihosomatskim kapacitetima pojedinca, osjećaje povezuje upravo sa sociokulturno uvjetovanim vrijednosnim sustavima (usp. isto: 390). Kroz književno-povijesna razdoblja mijenjao se i odnos prema iskazanim emocijama u nekom književnom djelu, ali osjećaji su se također drugačije definirali u ostalim područjima poput filozofije i psihologije.³ Prvi je moderni povjesničar emocija Francuz Lucien Febvre koji je u programatskom članku iz 1914. godine pod naslovom *La sensibilité et l'histoire*⁴ potaknuo razvoj suvremene historije emocija: iznio je teze o povijesnoj promjenjivosti emocija, njihovoj intersubjektivnoj kvaliteti i krhkosti mehanizama emocionalne kontrole (usp. isto: 390, 391). U 20. stoljeću književni znanstvenici uglavnom ignoriraju pitanje uloge emocija, ali nisu ih se odrekli kao predmeta istraživanja. Međutim, potkraj 1980-ih javlja se ponovni interes za problematiku književnosti i emocija što treba pripisati usponu kognitivnih znanosti (usp. Brković 2015: 405). Od početka 2000-ih književni se znanstvenici počinju baviti strukturom emocija u književnim tekstovima. Književni kognitivist Patrick Colm Hogan naglašava „integralnu ulogu priča u razvoju naših emocionalnih života“ (isto: 406) i pokušava objasniti na koji su način „događaji, epizode, zapleti i žanrovi u funkciji ljudskih emocionalnih procesa“ (isto).

Evelina Rudan navodi niz različitih disciplina koje su svoj interes pronašle upravo u istraživanju emocija poput psihologije, antropologije, lingvistike, ali i folkloristike te znanosti o književnosti (usp. 2018: 274). U središtu njezina rada *Prijevod usmenih strahova u pisanu tjeskobu ili poetički učinci predajnih elemenata u romanima Živi i mrtvi Josipa Mlakića i Črna mati zemla Kristiana Novaka* (2018) nalazi se jedna od primarnih ili osnovnih emocija, a to je

³ Primjerice, u romantizmu se fokus prebacuje s čitateljevih osjećaja na autorove, a Freud određuje emocije kao potisnute impulse koji mogu izbiti na površinu kao posljedica potiskivanja (usp. Brković 2015: 404).

⁴ Hrvatski prijevod glasi: *Osjećajnost i povijest*.

strah koji se pokazao dosta „poticajnom istraživačkom emocijom u različitim disciplinama i u različite svrhe“ (isto). Fokusira se na predaju kao usmeni žanr (pogotovo na mitski ili demonološki tip predaje) u kojoj su strah i njegove realizacije, preoblikovanja i utjelovljenja vidljivi na više razina: na razini sižea, tema i motiva, kompozicije, stila i pripovjedačkih strategija (usp. isto: 275).⁵ Rudan pokazuje kako Josip Mlakić u romanu *Tragom zmijske košuljice* najviše koristi elemente demonoloških/mitskih predaja, a roman *Živi i mrtvi* prednjači u tzv. hororičnosti koja se proizvodi „upotrebom i prestilizacijom predajnih segmenata“ (isto: 279), a navode se i opisuju razna strašna mjesta (npr. Grobno polje). Nadalje, u dvama najpoznatijim romanima Kristiana Novaka strah je iznimno važan tematski i motivski element: „leksički izravno dozivan u velikim količinama u romanu *Črna mati zemla*, a u zadnjem romanu *Ciganin, ali najljepši* bitan mu je i kao kompozicijski element“ (isto: 278).

U svojem drugom radu *Od žanra do straha: emocija i priča* Evelina Rudan ponovno naglašava emociju straha koja i danas „ne samo da ne jenja nego se umnožava“ (2020: 143) pa su i strah i tjeskoba viđeni kao temeljni osjećaji suvremenog društva. U središtu je analiza usmenih žanrova povezanih sa strahom, a to su predaja, basma, bajka i legenda. Emocija straha u predajama vidljiva je u temama (npr. fizičke i psihičke bolesti ljudi, prirodne katastrofe) i u ključnim postupcima (predaje) koji se odnose na naravno i nadnaravno, tj. na „činjenje poznatim“ i „činjenje tajnim“ (v. isto: 152). Basma ili zaklinjanje žanr je kojim se pak rješava određeni strah, odnosno određena opasnost. Njome se mogu potjerati ili spriječiti unaprijed pretpostavljene opasnosti ili izliječiti već prouzročene štete (usp. isto: 153). S druge strane, u bajci se strah pobjeđuje, on biva nadvladan, a odgovor na strah zapravo je neustrašivost (usp. isto: 155). Razlog zbog kojeg bajke ne plaše nije samo njihova nestvarnost, nego upravo činjenica da „na različitim razinama strah zdušno razvlašćuju i raščinjaju te nude neustrašivost i hrabrost kao odgovor na njega“ (isto). Epizode iz života svetaca i njihova čuda tematiziraju legende, a opasnost i strah koji se u njima pojavljuju rješavaju se uz Božju pomoć: „(...) legenda nudi metafizički odgovor na strah, temeljno povjerenje kao odgovor na strah ukazano je u Apsolutu, a ne u vlastitim snagama“ (isto: 158). Nadalje, Rudan tumači kako emocija straha, koja se ubraja u primarne emocije, „može biti razlikovni alat u pitanjima emskoga statusa žanra“ (isto). Zanimljivo je primijetiti da sami kazivači (pripovjedači usmenih žanrova) i

⁵ Na razini stila strah je vidljiv npr. u nedovršenim, istrzanim rečenicama, upotrebi tabuiziranih izraza ili pak u okolnosnim metanaracijskim napomenama pripovjedača (usp. Rudan 2018: 275).

zajednica u kojoj se pripovijeda ograničavaju slušanje određenih priča, tj. paze da ih djeca ne čuju da se ne bi uplašila; istovremeno ne postoji problem s oblikovanjem priča koje sadrže emociju straha s ciljem boljeg ponašanja djece (za odgojnu svrhu; v. isto: 159).⁶

Prema tome, istraživanja emocija počela su se granati u različitim pravcima, a tzv. afektivni ili emocionalni obrat pridonio je većoj problematizaciji emocija u književnoj znanosti. Glavna istraživačka pitanja ostala su ista, a to su ekspresija osjećaja u književnom tekstu, strategije njihove reprezentacije te emocionalni i moralni učinak teksta (usp. Brković 2015: 406). Međutim, promjena je vidljiva u odgovorima na navedena pitanja: zaključci o književnim emocijama donose se uz pomoć kognitivnih i evolucijskih psihologa, neurobiologa, računalnih znanstvenika i sl. ili se pak u matičnoj književnoj znanosti može primijetiti utjecaj kognitivnih metoda i načela (usp. isto). Emocije su, dakako, promatrane unutar historije emocija pa se shvaćaju i kao povijesno i kao kulturno generirani društveni proizvodi (usp. Blažević 2015: 390), a svako se „emocionalno očitovanje istodobno zbiva na unutarnjoj, tjelesnoj, i izvanjskoj, društveno-kulturnoj, razini“ (isto: 393). Zaključno, treba naglasiti da je još u antici rimski pjesnik i poetičar Horacije u svojoj *Poslanici Pizonima* zagovarao „moralni i emocionalni balans književnog teksta“ (Brković 2015: 403) te isticao da djelo u kojem se spaja korisno sa slatkim (formula *utile dulci*) postiže najveću umjetničku vrijednost.⁷ Ta se misao povezuje s glavnim ciljem pučke književnosti:⁸ čitatelje ili slušatelje treba zabaviti, ali im također prenijeti pouku koja je stalna, stabilna, nije „potrošiva“, već je primjenjiva u stvarnom životu u različitim situacijama.

U radu *Kultura i jezik emocija: prožimanja hrvatske književnosti i svakodnevice* Mirko Sardelić ističe važnost kulture (ona oblikuje način na koji njezini pripadnici proživljavaju i izražavaju emocije) i jezika (velike su razlike u etimologiji izraza i broju leksičkih jedinica koje ovise o emocionalnom stanju čovjeka (usp. Sardelić 2020: 173). Također, dijeli pojam

⁶ U Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Srbiji najpoznatiji (i najrašireniji) lik koji plaši jest *babaroga*. Dakle, sadržajem iz predaje demonološkog/mitskog tipa zastrašuje se odrasle (repertoar je ozbiljan, visok); strah o kojem svjedoči priča upozorenja oblikovan je za djecu, a odrasli su sigurni da takvi plašitelji uopće ne postoje (repertoar je neozbiljan, nizak (v. Rudan 2020: 160).

⁷ Upravo spajanje korisnog sa slatkim pruža čitatelju kako pouku tako i užitek, tj. navalom ushita ili oduševljenja uspostavlja se ravnoteža u čovjekovu organizmu (usp. Brković 2015: 403).

⁸ „Na korist i zabavu!“ svojevrsni je moto pučke književnosti, a potječe od latinskog izraza *Prodesse et delectare!* čime se i ljudska svakodnevice, u kontekstu književnosti, podiže na višu razinu.

„emocija“ od pojma „osjećaj“ pri čemu prvi označava kratkotrajnu, fizičku i instinktivnu reakciju, dok drugi podrazumijeva svjestan doživljaj neke emocije, proces u kojem mozak proživljava emociju pa joj daje određeno značenje (usp. isto: 174). Ta je podjela važna za shvaćanje sljedeće usporedbe: „emocije su prema osjećajima ono što je govorni jezik prema književnosti“ (isto). U govornom se jeziku nastoji pojednostaviti i ubrzati komunikacija i reakcija, a da bi nastalo određeno književno djelo, potrebno je duže i temeljitije promišljati. Književnici upotrebljavaju različite tehnike (npr. metaforu, personifikaciju) kojima prezentiraju širinu vlastitih ideja i omogućuju im da budu kognitivno atraktivne. Dobar je primjer *slediti se od straha*: ta metafora čitateljima pomaže približiti apstraktnost emocije straha stanju koje im je jasnije, odnosno hladnoći (v. isto: 177). Međutim, u hrvatskom se razgovornom jeziku nerijetko može čuti „na svadbi mi je bilo *strašno* dobro“ ili „on je *užasno* zgodan“ što svjedoči o promjeni osnovnog značenja riječi *strašno* i *užasno* koje dobivaju pozitivnu konotaciju. Sardelić zatim raspravlja o podrijetlu i značenju riječi *ljubomora* i *zavist*, o sličnostima i razlikama među njima u hrvatskom, ali i u drugim jezicima. Objašnjava da je ljubomora povezana sa strahom od gubitka naklonosti ili ljubavi što oprimjeruje ulomkom iz Gjalskijeve zbirke novela *Pod starimi krovovi* (v. isto: 180). Uz to, ljubomora ima zaštitnu funkciju, ali određeno će se ponašanje razlikovati u povijesnim razdobljima iste kulture ili među različitim kulturama. Zavist nije pak toliko istražena, a glavna odrednica zavidne osobe nije „želja za nečim što netko ima“, nego vlastito zadovoljstvo ako „netko tko nešto vrijedno posjeduje to i gubi“ (isto: 182). Zadnji dio Sardelićeva rada tumači *Asanagicu* kao „emocionalnu priču visokoga intenziteta“ (isto: 183), stoga se nastoje razmotriti emocionalna stanja koja su dovela do tragičnog završetka. Zanimljiva je analiza emocije srama/stida zbog koje Asanaginica nije posjetila svojeg bolesnog dragog (prema Plutarhu, sram je strah od lošega glasa (usp. isto: 185)) pa on, uvrijeđen i ljut, „lišava svoju gospođu i institucije braka i (istovremeno) institucije majčinstva“ (isto: 186). Smrt Asanaginice bila je baš poput doživljenih emocija: trenutna, intenzivna, dojmljiva; nije pustila ni glasa (v. isto: 187). Treba napomenuti da se povrijeđena čast i u današnje vrijeme u nekim kulturama kažnjava (smrću).

Davor Piskač u svojoj knjizi *O književnosti i životu* (2018) donosi poglavlje *Kako nas biblioterapija može poučiti emocijama* u kojem se, osim niza drugih tematika, raspravlja o metodama razumijevanja emocija u književnosti. Iako je proučavanje emocija u književnom djelu povezano s brojnim drugim znanostima poput psihologije, sociologije, etike i filozofije,

velika je vrijednost same književnosti koja tematizira gotovo sve emocije i njezine oblike pojavljivanja (usp. isto: 132, 133). Ipak, razumijevanje emocija u književnosti ne pripada znanstvenim teorijama (zato postoji mnoštvo književnih teorija) jer se emocije u književnosti izražavaju različito u različitim kulturama i u različitim povijesnim razdobljima (usp. isto: 133). Primjerice, znanost bi zaljubljenost tumačila kao „izlučivanje hormona koji stvaraju osjećaj euforije“ (isto), a to čitateljima neće dati izravan uvid u emociju. Čitateljske se spoznaje o emocijama obogaćuju proučavanjem ljudskih emocija u književnosti. No, pjesnici i romanopisci uglavnom nisu znanstvenici pa će njihovi uvidi u emocije ovisiti o njihovu karakteru, raspoloženju i o kulturnim okolnostima. Zato se, čitajući književna djela, ne smiju preuzimati njihovi uvidi, već se trebaju izgraditi vlastiti. Prema Hoganu (2011), postoje dva načina na koja se može pristupiti proučavanju emocija: prvi je *individualni doživljaj*, a drugi *sustavna interpretacija* (v. isto: 135). Individualni je doživljaj vrijedan, ali nije objektivan pristup proučavanja jer će rezultati ovisiti o interpretativnim sposobnostima čitatelja, njihovu iskustvu, trenutnom raspoloženju, emocionalnom senzibilitetu i dr. Sustavna interpretacija objedinjuje sustavni model interpretacije (analizu riječi određenom vrstom znanja) i osobno iskustvo čitatelja: sustav interpretacije književnog djela treba biti jasan i jednoznačan poput gramatike te istovremeno uvažavati potrebu individualnog prikaza emocionalnog života unutar književnog djela (Hogan, prema Piskač 2018: 136).

3. METODOLOGIJA RADA

U središnjem dijelu rada analizirat će se pučke pjesme svjetovne tematike koje obuhvaćaju razdoblje od 18. do 21. stoljeća. Proučit će se dvije središnje emocije, ljubav i strah, njihova manifestacija, oblik u kojem se pojavljuju u pjesmi te važnost za recipijente i utjecaj na njihov svakodnevni život. Izdvojit će se i primjerima opisati tipovi ljubavi i životni događaji/situacije zbog kojih se javlja osjećaj straha; uočit će se na koji način žanr utječe na obilježja pjesama te povezanost ljubavi i straha s drugim emocijama. Korpus objedinjuje tematski raznolike pjesme: pučku ljubavnu liriku (koja nije petrarkistička), napitnice te pjesme u kojima se iskazuje ljubav prema domovini i zavičaju. Za svaku će se skupinu pjesama odrediti reprezentativni primjeri te istaknuti tipovi ljubavi i straha.

Prvi dio korpusa obuhvaća autorsku književnost, odnosno dvije pučke pjesme,⁹ *Od Pile* i *Od jednoga strašnoga događaja*, koje je u zbornik *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* unio hrvatski pučki pisac Filip Grabovac. Knjiga je tiskana 1747. godine kod mletačkog tiskara Simona Occhija, no ubrzo nakon njezina izlaska fra Grabovac uhićen je i zatvoren, optužen je za veleizdaju, za poticanje Hrvata na pobunu jer su pod mletačkom vlašću prezreni i pogaženi (v. Matić 1951: 7). *Cvit razgovora* pučki je književni zbornik koji pokazuje da „srednjovjekovni književni oblici nastavljaju književni život na razini pučkog književnog fenomena“ (Zečević 1978: 411). Valja naglasiti da se pučki autori općenito u svojim djelima javljaju kao „branitelji i zastupnici etičkih i moralnih vrijednosti“ (isto: 401) koje pripadaju određenoj široj ili užoj zajednici. Prema tome, *Cvit razgovora* namijenjen je neobrazovanom čitatelju, sastoji se od sadržajno nepovezanih tekstova u stihu i prozi, a oblikovan je kao dijalog starca i mladića. U prvom se dijelu zbornika nalaze kršćanski tekstovi s obilježjima srednjovjekovne književne tradicije (npr. pitanja i odgovori, molitve, tužbalice, upute i savjeti) te dvije spomenute pučke pjesme, dok se u drugom dijelu pripovijeda o povijesti (biblijskoj, svjetskoj i hrvatskoj), naročito o borbama Hrvata protiv Turaka.¹⁰

U drugom će se dijelu proučiti zbirka pjesama Luke Ilića Oriovčanina objedinjenih u četirima svescima (1844–47) pod nazivom *Slavonske varoške pjesme*. Zbirka je objavljena pod pseudonimima Slavoljub Slavončević i Vinko Lozić u kojoj se donose različite pjesme, ali prevladavaju one ljubavne i ljubavno-domoljubne tematike među kojima se ističe 2. svezak jer je riječ o 96 slavonskih napitnica (usp. Tomašić 2016: 192). Treba napomenuti da je Oriovčanin autor dijela pjesama, dio njih pripada popularnim autorskim pjesmama 19. stoljeća (uz koje se donosi podatak o autoru), dio predstavlja tradicionalne usmene pjesme (bez podataka o izvoru, tj. mjestu zapisa i/ili kazivaču), dok najveći dio pripada tzv. kalfinskim pjesmama (popularnim pjesmama slavonskih varoši) koje su određene kao pučke pjesme (usp. isto). Bit će zanimljivo uočiti kako je u četirima svescima Oriovčanin okupio različite tematsko-motivske krugove te na koje su sve načine opjevane emocije.

⁹ Budući da su pjesme duge i vrlo opsežne, zapravo je riječ o dvjema stihovanim pripovijestima (usp. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. 2021. „Grabovac, Filip“. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22922>).

¹⁰ Usp. „Grabovac, Filip“. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22922>

U trećem dijelu analizirat će se prve dvije knjige *Pažke pučke poetike* koje je priredio Nikola Crnković. Točnije, iz prve knjige odabrat će se određeni autori i njihove pjesme unutar poglavlja II. *Auktorsko pučko pjesništvo*, a u drugoj III. *Lunjski pjesnici, njihove pjesme i pjesmarice*, IV. *Lunjske i jakišničarske pjesme, ženske pjesme* i V. *Novaljske pjesnikinje i pjesmarice*. Paški pučki pjesnici bili su najproduktivniji tijekom 19. i 20. stoljeća, a pisali su pjesme raznih tematika poput povijesnih, domoljubnih, iseljeničkih, obiteljskih, vjerskih i zavičajnih. Također, izvođene su i slagane u raznim prigodama: tijekom rada na polju, prilikom crkvenih i svjetovnih svečanosti, obiteljskih okupljanja ili svakodnevnih druženja (usp. Dabo Hunjak 2018: 317, 318).

Četvrti dio uključuje još jednog paškog pučkog pjesnika, rodom iz Kolana i autora poeme *Radovan i Ljudmila* (2007), Berta Krešimira Balabanića. Analizirat će se domoljubni, zavičajni i ljubavni dijelovi poeme u kojima će se uočiti manifestacija različitih emocija s naglaskom na ljubavi i strahu.

Dodatak cjelokupnom radu odnosi se na pučke pjesme pronađene na internetskim stranicama: blogovima, forumima i u tzv. digitalnim spomenarima. Riječ je o pjesmama ljubavne tematike, redovito s rimovanim stihovima, a karakteristične su po svojoj jednostavnosti, odnosno klasičnim i već viđenim usporedbama, motivima, likovima i sl.

Korpus sveukupno obuhvaća oko 380 pučkih pjesama svjetovne tematike koje su prethodno pročitane i proučene, a zatim je za analizu odabrano oko 150 pjesama iz triju zbirki koje pripadaju različitim razdobljima. Iz Grabovčeva *Cvita razgovora* analizirane su dvije pučke pjesme, zatim je izabrano sedamdesetak pjesama (uključujući dvadesetak napitnica) iz četverosveščane zbirke *Slavonske varoške pjesme*, a prva dva sveska *Pažke pučke poetike* obuhvaćaju oko 50 pjesama paških pučkih pjesnika i pjesnikinja. U analizu je uključena i Balabanićeva poema *Radovan i Ljudmila* te desetak pučkih pjesama s internetskih stranica.

4. ANALIZA KORPUSA

4.1. *Cvit razgovora*

Pjesma *Od Pile*¹¹ tematizira nestanak i trogodišnje lutanje sina Filipa (nadimak mu je bio Pile) daleko od obiteljskog doma, ali na kraju se uspijeva vratiti roditeljima čija se sreća poslije povratka njihova jedinca ne može ni s čim usporediti. Početak pjesme/stihovane pripovijetke

¹¹ Svi će citati biti iz *Cvita razgovora* (1951) Filipa Grabovca, a uz njih će se samo napisati broj stranice s koje su citati preuzeti.

tipičan je za pučku književnost, a to je zazivanje Božje pomoći prilikom kazivanja onoga što se dogodilo: *Daj mi, Bože, prosliditi / što je, reko, za viditi* (Grabovac 1951: 98). Opjevava se stvarni događaj, odnosno kazivač inzistira na detaljnom prikazivanju stvarnosti što je također obilježje pučke književnosti. Divna Zečević u svojem tekstu *Rastvaranje formula tradicionalne usmene poezije – formule pučkih pjesama* govori o detaljima ili tzv. detaljiziranim realijama koje se „obilno ponavljaju, poprimaju i vrše funkciju formula u pučkim pjesmama“ (1971: 25). Uz to, u takvim je pjesmama vrlo zanimljivo i iznenađujuće miješanje dvaju svjetova: emotivnog i svakodnevnog, realnog, banalnog (usp. isto). Tako i Filipova majka uči svoje dijete što je dobro, a što loše, govori mu da se treba moliti Bogu Ocu i Gospi/Djevici koji će ga pratiti na svakom koraku: »*To neka su tvoje moći, / svagdi će ti dat pomoći*« (Grabovac 1951: 99). Na početku pjesme roditelji su sretni, smiju se, ponosni su na svojeg sina jedinca s kojim su se veselili i zabavljali:

Izlažaju izvan grada	Tu su tanci i veselja,
š njim veselo stati rada.	nejma spomen neveselja,
Od veselja tu su vića,	tu se igra, vino pije,
na trpezi lipša pića.	živina se svaka bije. (100, 101)

Međutim, radnja se zapliće u trenutku kad Pilu pozivaju u lov. Očevo dopuštenje ima, ali majka je zabrinuta, ima loš predosjećaj te ju već tad obuzimaju žalost i strah:

»Ja ostajem sve u tugam.	Kad po gori lov lovite,
Sluge moje, dobro znajte	nigdi sama ostavite. (102)«
iza Pile ne ostajte.	

Njihov se sin, nažalost, izgubio u lovu, u mračnoj šumi, a može se primijetiti ustaljena sintagma *u črnu goru* (isto) koja nagoviješta nešto loše, odnosno da se Pile možda više nikad neće vratiti svojoj obitelji. Luka Zima u knjizi *Figure u našem narodnom pjesničtvu* pridjev *crn* naziva stalnim epitetom koji se, *u narodnih pjesmah*, pojavljuje u sintagmi *čarna gora* (1880: 171). Nadalje, sluge su bile očajne i nisu znale gdje da ga traže, a kako će se tek majka osjećati kad čuje za njegov nestanak: *Tu gospoja staće cika, / na nas biće teška vika* (Grabovac 1951: 103). Majčinska je ljubav neizmijerna, najiskrenija i nezamjenjiva, stoga Pile ne griješi kad kaže da ukoliko bi majka znala kako mu je i kroz što sve prolazi, ona to ne bi mogla preživjeti:

»Ajme, majko, čija s' dila	Da ti vidiš tuge moje,
u za čas me ti rodila!	puklo b' u teb' srce tvoje;
	zlo podnosit iz nejaka

kripost, majko, nije jaka. (isto)«

Pile se prisjeća majčinih riječi, moli se u trenucima najveće patnje jer će Bog i Gospa uvijek biti uz njega i nikad ga neće napustiti. Na taj se način i pučkim recipijentima nastoji približiti kršćanski nauk te ih poticati na njegovanje vjere i svakodnevnu molitvu. Također, često se javlja motiv majčinog tzv. uplakanog srca čime se istovremeno pojačava njezina tuga za sinom i ljubav prema njemu, a upravo to čini emocionalni sloj pjesme jer su snažne emocije prezentirane kroz fizičku demonstraciju boli:

Na srcu je njojzi grko,	(...)	Mali nije to moguće,
odkud granut sunce žarko?	Njoj je srce sve od leda,	jer je srce umiruće;
Dite svoje pogledaše,	ugledati zlato jeda.	ne zna svoga već imena,
a u srcu sve predaše. (106)	(...)	stoji kako i kamena. (107)

I otac je žalostan, pati, ali majčina je bol ipak najveća i najteža, toliko se boji i strahuje za sina da se od očaja ruši na tlo. Emocije su izražajne, uvjerljive, a roditeljska tuga pomoću onomatopejskih glagola snažno dopire do čitatelja/slušatelja:

Da u gori drago osta,	Tu su plači, tu su cike,
tu čemera njojzi dosta:	od žalosti svake vike;
razumivši riči kade,	tu je mnogo urnebes,
kako mrtva k zemlji pade.	da se čuje do nebesa. (isto)
(...)	

U potrazi za Pilom, sluge pronalaze samo dokaze da se on tu jednom nalazio (npr. odbačene strijele, kapu, odbjeglog konja). Zanimljivi su pridjevi upotrijebljeni uz oca i majku čime se iznova naglašava jačina majčine boli: *već srdašce, koje pati, / tužna oca, jadne mati* (isto: 108). K tome, majka *na plač sve dni ustaje* (isto), a njezino je beznađe i strah za ponovnim gubitkom djeteta opisano u sljedećim stihovima:

Sve sam sinke pokopala
pak brez tebe sad ostala,
plemenite moje krvce,
sad u meni puca srce. (109)

Valja primijetiti i osjećaje koji se javljaju u sinu, on je također nesretan i žalostan te se opet molitvom uzda u Božju i Gospinu pomoć koja će ga uspjeti vratiti majci. Njegova je neopisiva tuga naglašena nabranjem različitih, ali značenjski sličnih glagola (cviliti, plakati, jaukati, uzdisati):

Stade cvilit i plakati,

svakojako jaukati;
gorko tužan on uzdiše,
jedva duhom da izdiše:
(...). (110)

Nakon što je Pile preživio potop, nagodbu s trgovcima i prodaju, kralj i kraljica nekog „prekomorskog mjesta“ htjeli su ga posvojiti te mu ostaviti cijelo kraljevsko bogatstvo, ali on zna da ima svoje roditelje koji ga beskrajno vole i nadaju se njegovu povratku. Prema tome, Pile bi radije bio sluga ili čak rob kralju i kraljici, nego njihov sin što pokazuje da u ovoj pjesmi nije riječ samo o roditeljskoj, ponajviše majčinskoj ljubavi, već i o ljubavi sina prema roditeljima:

»Ka bi žalost bila veća,
da okrenem k njima pleća?
Ka bi blago oni dali,
men' viditi, za me znali! (118)«

U tom se dijelu pjesme spominje i strah Božji o kojem je Pile pripovijedao kraljici kako bi preboljela smrt svoje kćeri: *strahu Božjem nju nauči, / da se svitom već ne muči* (isto: 117). Kad su ga kralj i kraljica pustili u svijet, Pile posvuda putuje, susreće se sa svakojakim ljudima i zvijerima (risovima, lavovima, medvjedima), ali u njegovoj su blizini uvijek Bog i Djevica/Gospa koji mu pomažu, stoga se može govoriti i o Božjoj ljubavi koja je vječna, beskrajna. K tome, u Filipu je prisutan strah od smrti koji se često pojavljuje, ali on se u takvim trenucima iznova predaje Bogu te je spreman predati mu svoje tijelo i svoju dušu:

Osta tužan izvan svisti:	(...)	
»Evo će me vuk izisti!«	od stra(h) malo tu živ je,	
K crnoj zemlji doli kleče:	dušu Bogu sve pridaje.	sve u njemu srce plače,
»Primi dušu, Bože« reče. (122)	(...)	stra(ha) prolazi tuge mnoge. (123)

Nadalje, Pile prolazi kroz strašne muke: *Plać ni moljba nije dosti: / kako vežu, lome kosti* (isto: 125). U bilo kakvoj situaciji da se nađe, osim Božje i Gospine pomoći, njegove se vrline pokažu korisnima, tj. od njih se ne udaljava, već ostaje dosljedan sebi. Primjerice, trogodišnja služba kod jednog plemića na kraju će ga vratiti u roditeljski dom jer su ga trgovci prepoznali po njegovoj ljubaznosti:

I u volju svima biše,
jer dvoriti virno ktiše:
ne gledaše trudu svoju

služec njega i gospoju. (127)

Na kraju ove stihovane pripovijesti, Pile živ i zdrav dolazi doma, a emocije koje se mogu iščitati iz stihova različite su i veoma jake. Tuga, sreća, uzbuđenje, ali ponajviše ljubav, pomiješane su i u roditeljima i u sinu:

Zgleda dragi majku milu –
gdi je radost veća tilu?!

Od veselja reć ne može,
već se tužan prinemože:
učini se kano drtav,
pade doli na po mrtav. (134)

U majčinu uzviku »*Jao*« (isto) sadržana je sva nakupljena žalost, očaj, godine plakanja i nadanja, a naročito bezuvjetna ljubav koja nikad ne može nestati: *Majka s Pilom sve dni staše, / od sebe ga ne davaše* (isto: 136). Dakle, Filip se nakon tri godine služenja vratio roditeljima što je tipična, ali vrlo emotivna formula u pučkoj književnosti. Iako je bio odjeven u odjeću sluge, po kršćanskom se odgoju i držanju prepoznalo njegovo plemićko podrijetlo. Završetak je također pučki, a prikazuje ljubav i bol majke koja bi umrla kad bi znala kroz što je sve njezin sin prošao: *da ti čuješ, to bi t' bilo / sastaviti zemljom tilo* (isto). Kroz cijelu se pjesmu isprepliće roditeljska, poglavito majčinska ljubav sa strahom vezanim uz (privremeni) gubitak djeteta što je najveća moguća bol za svaku majku.

Druga pjesma, *Od jednoga strašnog(a) događaja*,¹² u potpunom je kontrastu s pjesmom *Od Pile* jer opjevava incestuoznu ljubav između brata i sestre koji isprva nisu znali da su u rodu,¹³ a kasnije, kad to saznaju, svejedno nastavljaju sa zajedničkim životom te čak imaju djecu. Zečević objašnjava da ova stihovana pripovijetka „pjeva o događaju koji predstavlja najjači mogući otklon od koncipiranog reda“ te da se incest javlja kao „najveći stupanj otklona od moralnog reda važećeg za sve ljude“ (1978: 411). Uz to, pučkim je pjesnicima zanimljivo pjevati o incestuoznoj ljubavi i njezinim posljedicama kako bi poučili recipijente da se nikad ne upuštaju u takav odnos te da im na jasnom primjeru pokažu što se događa kad se protive kršćanskom nauku i krše Božje zapovijedi. „Strašan događaj“ ove pjesme smješten je u Barcelonu, navode se konkretni lokaliteti u određenom vremenu i prostoru, točna imena likova te se detaljno opisuje zašto je i na koji način došlo do rastavljanja blizanaca, Margarite i

¹² Zečević navodi sljedeći naslov: *Od strašna događaja brata i sestre, šta se dogodi u Barceloni* (1978: 411).

¹³ Riječ o slučajno rastavljenim blizancima.

Federika, i do počinjenja svih tih zala od kojih gorih nema. Naime, dojilica je s kćeri otišla u Majorike,¹⁴ ali napali su ih Turci, odveli kao roblje i potom prodali, stoga se brzo veselje pretvorilo u neizvjesnost i strah:

Margaritu vodeć istu,	Na moru ji sriše Turci,
ter veselo š njome stoji,	popadoše kako vuci,
o veselju sve nastoji.	kako roblje povedoše,
	k Mandariji dovedoše. (146)

Dojilica pak najviše strahuje od preobraćenja, tj. da će s kršćanstva Margarita morati prijeći na islam pa joj savjetuje da živi kršćanski:

Sve potajno š njome zbori,
strahu Božjem da obori:
»Živ' krstjanski, ćeri moja,
poginuće duša tvoja. (isto)«

Federiko, koji je ostao u rodnom mjestu i postao trgovac, jednog dana susreće *dvi gospoje* (isto: 147) te se zaljubljuje u vlastitu sestru: *Federiko tad uzdahnu, / a u njemu srce planu; »Ona moje srce sveza, / ovo nitko ne razveza«* (isto). Margarita se također zaljubila u njega, odnosno u brata pa se može reći da je ljubav bila obostrana: *»da mi je se š njim staviti, / srce njemu ostaviti«* (isto: 148). Od tog se trenutka brat i sestra upuštaju u tzv. novi tip ljubavi, tj. ne radi se o tipičnom bratsko-sestrinskom odnosu, već o pravoj zaljubljenosti, incestuoznoj ljubavi koja je strogo zabranjena: *dragi z dragom kad s' zaljubi, / pamet, oči, sve izgubi* (isto). Uočava se i trag roditeljske ljubavi pomiješane sa „sretnom tugom“ kad se izgubljena kći napokon vrati kući:

Ljubav izreć ni načini,
otac, mater što učini:
tu je grle, celivaju,
grozno suze prolivaju. (149)

Njihov je grijeh započeo kad su počeli svjesno ljubovati premda su znali da su u najbližem krvnom srodstvu: *Neprijatelj čini prvi, / misli, draga, da sm' u krvi. / (...) / brat i sestra sagrišiše, / seb' poštenja odrišiše* (isto: 150). Otad njihov grijeh postaje sve gori, prljaviji, zapravo se samo nižu novi, još veći grijesi. Sestra je zatrudnjela, dijete je plod njihove ljubavi, pa zajedno smišljaju kako će to prikriti: *Tu sramotu podnit tko će? / Od ljubavi gledaj voće!*

¹⁴ Vjerojatno se radi o današnjem otoku Mallorca.

(isto: 151). Odlučuju otrovati roditelje bez imalo oklijevanja i straha, potom zadaviti dojilicu te pobjeći iz grada:

Svitova se brat i sestra,	Potom iđu dojilicu,
učiniše tu stvar brez stra(ha).	zadaviše ka pilicu,
(...)	pak se oni podigoše
	ter iz grada pobigoše. (152)

Žalost i strah, koji su posebno istaknuti glagolom *cičati*, vidljivi su nakon njihovih početnih zlodjela kad ih je Bog kaznio poplavom:

»Zaklonit se nam ne stvara,
ovo Bog nas sada kara.«
Ciči tužan brat i sestra,
tu žalosti svake i stra(ha). (isto)

Uspjeli su pronaći neku špilju i nju se sakriti, ali nisu imali ni osnovne životne potrebe (npr. hranu i piće). Zbog toga se kod Margarite javlja strah za budućnost, a Federiko ju tješi:

»Reci, braje, što očemo,
mi živiti kako ćemo.«
Odgovori: »Ti ne boj se,
žalostiti ti nemoj se! (153)«

Aludiranje na incest može se primijetiti u sljedećim stihovima koje Margarita izgovara nakon što je rodila dva sina (također su blizanci) te oplakuje njihovu sudbinu, odnosno podrijetlo:

»Jeste sini i bratići,
jao tužni, mali ptići!
Koliko bi bolje po vas,
da ne rodi danas to vas. (154)«

Nadalje, u pjesmi se počinju nizati još gori, strašniji i gnusniji događaji čime se potvrđuje da je Margarita izuzetno negativan, čak i strašan ženski lik, stoga je prikazana kao hajdučica. Ne samo da je zaklala svoje blizance, već ih je servirala bratu/mužu za večeru kojeg je potom ubila. Time se otvara još jedna tabu-tema, a to je kanibalizam: »*Kako moreš meso isti, / koga otac jesi isti?*«¹⁵ (isto: 155). Incestuozna se ljubav ugasila, a Margarita preispituje svoja djela i govori da ni u jednom od počinjenih zala nije osjetila strah Božji:

»Zgubi oca, moju mati,

¹⁵ Ovi su stihovi zapravo glasovi blizanaca koje je Federiko čuo kad (ih) je krenuo večerati.

i sinovi kti poklati,
braca moga i dragoga,
ne imado stra(ha) od Boga.

Dojilicu ja zadavi –
mogu l' biti gori lavi? (157)«

Pored toga, zanimljivo je uočiti manifestaciju njihove ljubavi u trenucima kad su se htjeli međusobno ubiti te Margaritin bijes, ljutnju i spremnost za osvetu:

»O nemilost srca tvoga,
ti zgubiti ktiše moga!

To l' je ljubav, ku mi ktiše,
prikaziva meni biše?»

(...)

Govoreć njegov udari:

»Za ljubav ti eto dari!

Ja ti bija kao ruža:

zgubi braca i svog muža. (156)«

S druge strane, Federikove su riječi prije smrti vezane uz Boga, tj. djeluju kao molitva prije posljednjeg daha čime se ipak pokazao dobrim i pobožnim čovjekom: *i lupeža primi k sebi, / sad pridajem dušu tebi* (isto). Margarita je u ovoj stihovanoj pripovijesti ženski lik koji potiče muškarca na teške grijehе (ubojstvo roditelja, incest, kanibalizam). Valja primijetiti njezinu postupnu preobrazbu u sve bjesniju i agresivniju osobu. Štoviše, može se uočiti gotovo biblijski prikaz napasti i kušnje koju utjelovljuje Margarita, žena koja je svojeg brata nagovorila na incest što je potaknulo razvoj novih zločina. Federiko se zato prije smrti kaje jer je u trenucima kušnje pao u grijeh, njegova ga je požuda navela na zlo. U pučkoj se književnosti incest sankcionira grubo, izravno, mogu se uočiti brojne plastične scene poput efektnog završetka na kraju ove stihovane pripovijesti. Naime, Margaritu zavara jedan lijep mladić da bi zatim po nju došle dvije šimije, odnosno dva đavla i odveli je u pakao:¹⁶ *ter žalosnu ufatiše, / pivajuć je ponesoše / pak u paka odnesoše* (isto: 158). Simbolično pretvaranje majmuna u vragove i put u pakao pouka je čitateljstvu/slušateljstvu da treba slijediti Boga te koračati njegovim, dobrim i ispravnim putem te živjeti prema kršćanskom nauku što predstavlja tipičan pučki kraj i osnovnu misao koja se treba poštivati:

Ljudi, žene, naučite,
za vragom se ne mučite,
već živite vi krstjanski,
ne gledajte stvar izvanjski.

Zapovidi vi slidite
Božje, dobro ter vidite.

(...)

Oberite vi put pravi,

¹⁶ U usmenoj je pak književnosti tema incesta opjevana u svim krajevima, a tipična je u baladama: u njima se simbolički navode floralni motivi poput bora i borike koje majka siječe na grobovima djece, brata i sestre. K tome, između njih može narasti kopriva da se ne bi, čak i tako preobraženi, ponovno spojili jedno s drugim (v. Delorko 1979: 124).

Zečević također citira navede stihove za koje govori da izravno upućuju na srednjovjekovni pogled na svijet. Dakle, cilj je u materijalnom svijetu tražiti duhovni, viši smisao, dok se materijalni, izvanjski svijet uvijek u takvom odnosu predstavlja kao niži (usp. 1978: 413).

4.2. Slavonske varoške pjesme¹⁷

Luka Ilić Oriovčanin, koji se potpisuje kao *Slavonac*, na početku 1. sveska navodi da prikupljene pjesme posvećuje u znak ljubavi *krasnim slavonskim djevam* (SVP 1: 3) te ih potiče na čitanje domaćeg štiva. Nakon toga, u predgovoru *Pozdrav ljubeznomu čitatelju* objašnjava na koje tri grane *Jugoslavjani* dijele svoje pjesništvo (v. isto: 5, 6). Naime, riječ je o razlikovanju triju književnih fenomena: usmene, umjetničke i pučke književnosti (usp. Zečević 1978: 384 prema Tomašić 2016: 194). Na taj se način Ilić Oriovčanin može smatrati prvim teoretičarom pučke književnosti jer je prepoznao tzv. treći književni fenomen te ga nazvao „smjesom“ usmene i umjetničke književnosti (usp. Tomašić 2016: 194, 195).

U 1. svesku *Slavonskih varoških pjesama* nalaze se pučke pjesme poglavito ljubavne tematike koja se isprepliće sa žalošću, sjetom, ali i blagim strahom: stihovi govore o dragoj, njezinoj ljepoti i dobroti, a zatim se sumnja na prevaru, žali se za mladošću i prošlim vremenima. Uz to, valja napomenuti da Ilić Oriovčanin 1. svezak završava pretiskanom *Slavom lěpote* u kojoj je okupljeno 18 pjesama ljubavno-domoljubne tematike, a namijenjene su ženama, domorotkinjama (usp. isto: 195). Odabrane pjesme analizirane su i raspoređene u potkategorije, tj. razvrstane su ovisno o zajedničkim obilježjima i emocijama koje ih povezuju.

Pučke pjesme *Nestalnost*, *Spomen* i *Tèrn* imaju izraženu nostalgiju, odnosno prva naglašava da je sve u životu prolazno (mladost, ljepota, sreća), ali prijateljstvo s Bogom ostaje vječno; u drugoj se lirski subjekt ganutljivo pita kad će se opet susresti sa svojom ljubavi, ogorčen je, jadan i tužan; zadnja pjesma također ističe prolaznost života, ali i metaforički upozorava na privremenu fizičku ljepotu djevojke (usporedba sa šipkom, tj. divljom/pasjom ružom) koja svojim ponašanjem ranjava mladića (šipak ima *tèrn*, tj. oštar trn). Osim toga, motiv protjecanja vremena iskazuje se dihotomijom mladost – starost, a reprezentativne pjesme prikladnog su

¹⁷ Svi su citati iz sljedećih izdanja: *Slavonske varoške pjesme sabrane po Slavoljubu Slavončeviću, svezak I.* (1844), *svezak III.* (1845) i *svezak IV.* (1847) te *Slavonske napitnice, sabrao ih Vinko Lozić, uredio Slavoljub Slavončević, svezak II.* (1844). U radu će se koristiti kratice SVP 1, SVP 2, SVP 3 ili SVP 4 i broj stranice s koje su citati preuzeti.

naslova *Mladost* i *Mladost odgovara*. U prvoj se pjesmi mladosti postavlja niz pitanja kojima se kudi njezin (rani) nestanak, a motivom uvenulog srca ističe se očajno emocionalno stanje lirskog subjekta:

Kaži, kam si odletila,	Koja ti je osim mene,
Naglo kad si proletila?	(O kako mi serdce vene)
Zašto si se odèlila	Kuća tako omilila,
Već od mene? kaži mila.	Da si mene? ostavila? (SVP 1: 89)

Slijedi iskusan i mudar odgovor mladosti kojim čvrsto uvjerava lirskog subjekta da se ona više nikad ne može vratiti u njegov život: *Jer ja mogu odlaziti, / Al ne natrag dolaziti* (isto: 91). Tako se poučava i pučke recipijente, odnosno nastoji im se poručiti da iskoriste svoju mladost kako poslije ne bi za njom tugovali i uzaludno je dozivali.

Nadalje, istinska se zaljubljenost može uočiti u pjesmama *Prava ljubav*, *San* i *Ja te ljubim*. U navedenim se pjesmama gradacijski povećava ljubav prema (različitoj) djevojci. Prva opjevava zanimanje mladića za predivnu dragu, a da je ona prava svjedoče sljedeći stihovi: *S tobom želih se sastati. / Ostavio sam drugih sto, / Ti znaš dobro sama to* (isto: 6). Iako je sve bio samo san, u istoimenoj se pjesmi tematizira senzualnost (senzualna ljubav), tj. mladić je doletio u djevojčino krilo pa uživao u njezinim slatkim i mladim dijelovima tijela za što je poslužila metafora ptice:

Sanjah, da sam ptica bio,	O, koje mi tu sladkosti
I u njeno milo	Serdašce nekuša,
Iznenada doletio	Koje more od radosti,
Děvojačko krilo.	Neoćuti duša. (70)
Pa u njena nēdra snēžna,	
Na konak se dadoh.	

Zima takvu vrstu metafore naziva „oživljavajućom“ (1880: 25) jer je riječ o živom biću (ptici) u koju se pretvorio mladić. U zadnjoj se pjesmi, *Ja te ljubim*, pojavljuju dva zaljubljena lirski subjekta: oboje u pismima mole jedno drugo da zauvijek ostanu zajedno, da se nikad ne razdvoje. Može se zaključiti da je riječ o pravoj ljubavi, ali s izvjesnom emocijom straha od gubitka voljene osobe: *Do smerti te želim ljubiti, / Nemoj mene dušo gubiti; Ako pojdeš, dragi, ikada / Ostavit me nemoj nikada* (SVP 1: 78, 79). Zanimljivo je primijetiti dvije pjesme koje slijede jedna iza druge, a tematiziraju opreku između sadašnje i prošle ljubavi što je vidljivo u uporabi glagolskih vremena (prezenta i perfekta): lirski subjekt najprije kaže *Istinski te ljubim*,

a potom *Ljubio sam*.¹⁸ Prva je pjesma dijalog između muškarca i žene Milke: raspravljaju o gubitku njezine ljepote i radosti, a svemu je uzrok *groznica preljuta* (isto: 84), nije prevara na koju se sumnjalo (oboje su ostali vjerni svojem partneru). U drugoj je pak nevjera razlog prekida i slomljenog srca koje možda više nikoga neće voljeti: *Serdce ovo ostavit ću, / Koje nezna ljubiti* (isto: 85). U prvoj se strofi ponavlja uzročni veznik *jer* pomoću kojeg lirski subjekt navodi razloge svoje zaljubljenosti, ali i odustajanja od ljubavi. Kasnije se pak upotrebljava suprotni veznik *ali* kojim se ističe njegova nemoć, njegov uzaludan trud, npr. *Godio sam svakojako, / Al nemogoh ugodit; Nosio sam svako brěme, / Ali to sve zaludu* (isto).

Zatim, u jednom se dijelu 1. sveska donosi niz ljubavnih pjesama, točnije ljubavnih tužaljki, koje su prožete čežnjom, melankolijom, neizvjesnošću, tugom i nemirom. Iz samih je naslova moguće odrediti tematiku i problematiku pjesama, ali i ton i raspoloženje koje će prevladavati; npr. *Vapaj ljubavi, Čeznutje za Dragim, Ljubi i ti mene*. Dakle, u spomenutim se pjesmama o ljubavi progovara kroz „suzne oči“, tj. tolika je jačina njihove zaljubljenosti da bi radije htjeli umrijeti, nego gledati voljenu/voljenog s drugom osobom; izgubljeni su u svojim mislima, nespokojni, ginu za ljubav pa poklanjaju uciviljeno srce koje će opet „oživjeti“ ako ga on ili ona prihvati. Sljedeći stihovi prikazuju i mušku i žensku perspektivu iz navedenih žalopojki o ljubavi, a njihovo se teško duševno stanje odražava ponajprije u izboru glagola (vapiti, liti, plakati, uzdisati, gubiti i dr.):

Moje serdce ovdě sad vapije,	Od kako sam dragog ja poznala,
Iz dubljine rěči ove lije:	Ljubeć čuvstva onda sam dobila,
Oj ljubavi mila!	I sad serdce plače,
Prijazna mi bila,	Za dragim uzdiše,
Da negubim ja sebe. (26) ¹⁹	Ako dragog nevidim. (27) ²⁰

Osim tebe draga moja
 Tko mi more dat pokoja?
 Ti me jadna možeš spasit,
 I s tim nemir moj ugasit.
 Ja te iz sveg serdca ljubim,
 I za tobom život gubim.

¹⁸ To su ujedno naslovi pjesama.

¹⁹ *Vapaj ljubavi*

²⁰ *Čeznutje za Dragim*

Ljubi dakle i ti mene,
Da mi serdce tak nevene. (30)²¹

U vezi s prethodno spomenutom nevjerom (*Ljubio sam*), valja istaknuti dvije istoimene pjesme (*Nevěra*) koje opjevavaju kršenje vjernosti i odlazak drage. Simbolično se u obje pjesme navodi broj tri koji se često upotrebljava, a pripada formulama pučke (i usmene) književnosti: *Triput me je prevarila draga* (isto: 15) i *Tri sam lěta za tobom hodio* (isto: 42). Emocije su izraženije u drugoj pučkoj pjesmi što se očituje u brojnim pitanjima za djevojku (npr. *Zašto si ti ostavila mene, / Kad za tobom moje serdce vene?*; isto), izborom glagola (ubijati, ječati, venuti) i različitih motiva (gorke muke, prosta ljubav, suzno oko). Lirski je subjekt neodlučan jer svoju (bivšu) dragu prvo proklinje (*Nevěrnice, stići će te tuga, / Ako tražiš ti boljega druga;* isto), a zatim bi želio da mu se vrati (*Već pogledaj na mog oka suzu, / I vrati se u naručaj meni, / Pak od danas za drugim neveni;* isto: 43). Iako se napatio zbog svoje ljubavi, na kraju je pušta te daje religiozan i poučan savjet:

Ljubi, kom se jedanput zakuneš,
Da spasenje duše neutruješ,
I negazi svog zakona s nogom,
Milostnice, sad mi ostaj s Bogom! (isto)

Pored toga, neizmjerna tuga i bol uočavaju se u pjesmi *Pláč za dragom* u kojoj se opjevava smrt voljene djevojke. Od početnih do zadnjih stihova postupno se pojačavaju jad i patnja lirskog subjekta koji ne može vjerovati da na postelji bespomoćno leži njegova draga. Imenice se gradiraju po težini/veličini (gore, pećine, zidine), a njegova je žalost ipak najteža:

Gore, pećine,
Tverde zidine,
Nebi ovu
Žalost moju
Mogle nositi. (50)

Također, njegovi jauci ne mogu je probuditi, molitve vratiti, plač i suze oživjeti; od silnog bi očaja i on u smrt jer život bez nje nema nikakvog smisla:

Joj! sva zvona već tužno ječe,	Ah zagerli me,
Nitko mi pomoć već neće	I s sobom uzmi me,
Suze oterti,	Nek osvanem,

²¹ *Ljubi i ti mene*

Tebe od smerti,	Nek ostanem
Osloboditi	S sobom uzmi me.
I osvojiti,	Ja neidem bez tebe,
Da netugujem.	Ah, neidi bez mene,
(...)	(...). (50, 51)

Besmislenost života bez drage i njegovo emocionalno potonuće naglašeni su uzvicima *Jo!* i *Ah*. Pučka pjesma *Lěk* govori pak o mogućoj smrti lirskog subjekta zbog neuzvrćene ljubavi. On strahuje za vlastito zdravlje pa smiruje svoje plamteće srce, zaziva Boga i moli za Njegovu milost jer doktori mu ne pomažu: *Serdce, serdce netresi se / Već živi u ufanju* (isto: 86); *Molim tebe, zažgi serdce, / I uděli milosti* (isto: 87). Posljednja pjesma *Ljubav berzo mine* kombinira nevjeru, žalost i muku. Naime, mladić je, bez obzira na to što je osnovao svoju obitelj, htio još jednu *krasnu, lěpu tudju ženu* (isto: 94). Intenzivno razmišlja o njoj, njezinim slatkim poljupcima (koje mu rijetko daje), voli njezinu pažnju, ali srami se svojih postupaka, pogotovo pred Bogom:

U naručju kad ju vidim,
 Odmah sav problědim,
 Okrenem se k njoj, al Bogu
 Rěči reć nemogu,
 Jer je kerv i rěč u tělu stala,
 A želja je na nju spala. (96)

Na kraju 1. sveska nalazi se, dakle, *Slava lěpote* u kojoj se donose pjesme s izraženom emocijom ljubavi i ponosom na domovinu, a svaku od njih potpisuje određeni autor što znači da su pjesme bile popularne među narodom, tj. među *njegovim* Slavoncima. Žene, kojima je posvećen navedeni dodatak, u pjesmama nazivaju divnim vilama i vjernim domorotkinjama (domorotkama) te ih pozivaju u veliko, narodno kolo – kolo sloge i zajedništva. Luka Ilić Oriovčanin autor je 12. pjesme u kojoj također veliča *naše vedre děve i gospe* (isto: 106) uspoređujući njihovu ljepotu sa suncem i njegovim zlatnim zrakama. Pritom u kontrast stavlja sunce i zvijezde (dan i mrak, tj. noć) te mladost djevojaka u proljeće. Figurom kontrasta uspoređuju se dva predmeta „koja su po sebi različna, ali opet po nečem podobna“ (Tomić, prema Zima 1880: 112), a upravo je kontrast, odnosno opreke među pojmovima (npr. mladost i starost) temelj gotovo svih pjesama iz svezaka što će se kasnije ponovno oprimjeriti.

U 2. su svesku okupljene *Slavonske napitnice* koje Vinko Lozić²² posvećuje u znak nezanimarnosti²³ *uměrenim slavonskim vodopiam za u buduće bolje proštimavati vinove lozice sok* (SVP 2: 3). U predgovoru se opet obraća čitateljima i objašnjava da je pjesme iz ove zbirke sakupljao u prolazu pokraj pivnica i vinograda (v. isto: 5). Žanr (hrvatske) napitnice ističe se po svojim prepoznatljivim obilježjima, a Stipe Botica izdvaja sljedeće: demokratičnost, anakreontsko obilježje, vrijednost hrvatstva, prigodničarski karakter koji se upotpunjuje opuštenom i veselom atmosferom, neprestano podsjećajući na prolaznost života (usp. 1998: 142–144 prema Tomašić 2016: 193). Iznova valja primijetiti ostvarivanje Horacijeve maksime *prodesse et delectare* jer pjesme iz zbirke, pa tako i slavonske napitnice, zabavljaju recipijente, ali ih i poučavaju dajući im savjete, hvaleći čovjekove vrline, ističući kaznu za određeno ponašanje i sl. Pored toga, Franjo Fancev u studiji *Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova* na početku tumači nastanak i podrijetlo naziva zbirke poezije Ladislava Forka, zlatarskog župnika. Forkova se poezija može nazvati *poezijom h(o)rvatske dobrovolje* čiji je zadatak probuditi *horvatsku dobrovolju* i utvrditi *prijateljstvo i bratinsku slogu* (usp. Fancev 1937: 70). Riječ *dobrovolja* (< *dobra volja*) označava ugodno i vedro raspoloženje što je ujedno glavno obilježje hrvatskih popijevki, zdravica i napitnica. Osim toga, navedene se pjesme vežu uz igru i pehar vina (usp. isto: 71). Fancev je, dakle, iz brojnih kajkavskih i štokavskih pjesmarica Hrvatske i Slavonije sakupio poeziju *hrvatske dobrovolje* koje imaju isti cilj, a to je razbuđivanje dobre volje, učvršćivanje prijateljstva i bratske sloge (usp. isto: 78). Forko pak ističe narodno veselje, tj. zabavu uz vino i dobro društvo, dok je „halabučne, svadljive, nečedne i ogovorljive spomenke najbolje pako pri stolih prepričati“ (isto: 89).

Ilić Oriovčanin na početak stavlja pjesmu *Tužba negršnoga grozdja* u kojoj personificirano grožđe opisuje svoje emotivno stanje, muku i negodovanje zbog vlastite žrtve kako bi ljudi mogli uživati u slasnom vinu. Naime, u svim su životnim etapama bili prisutni strah, zabrinutost i uznemirenost pa se slikovito opjevava njegovo kratko i patničko življenje:

U utrobi još sam bio,	A svit, kad sam ugledao,
Sladke mliko majke pio;	U zanku sam odma pao;
Od noža sam već tèpio,	I uz kolčić vezan bio,

²² Vinko Lozić drugi je pseudonim koji za sebe upotrebljava Luka Ilić Oriovčanin.

²³ U originalu: *u znak nezanimarnosti* (SVP 2: 4).

I negrišnu kèrv prolio.

Il' sam htio il' nehtio.

Kad odrastoh, što činiše?

Nemilo me izlomiše,

Tèrgan biah od kradljivca

I nebrojnih gladnih ptica. (SVP 2: 10)

Cijelom se pjesmom proteže motiv koji bi se mogao nazvati „crvenim“, odnosno motiv krvi koji pomalo zastrašuje i čitatelje/slušatelje; primjerice: *Cèrna zemlja kèrv mi pie, / A moj radin suze lie* (isto: 10); *Donde tilo drope, cide / Dok kap kèrvi u men' vide; Posli toga kèrv otoče, / Piju da jim oči skoče* (isto: 11). Ipak, završetak pjesme predstavlja obrat: budući da je grožđe već odradilo svoje teške zadatke (u potpunosti se iscijedilo), poslije „smrti“ odlučuje se osvetiti *dušmanima neprokletim* (isto). Njegova odluka veoma zabavlja i nasmijava recipijente, ali uvijek na poučan način, tj. prenosi im vrlo važnu misao kojom bi se morali voditi kroz vlastiti život. Dakle, treba znati umjereno piti, u kakvoj prigodi ili na veseljima, a nikako se ne valja opijati alkoholom (vinom) jer će pijanstvo zasigurno imati svoje posljedice:

Jedne valim dakle u blato,

Ovom glavu okèrvavam,

Premda nose na seb' zlato

Il u vodi kog udavam;

Druge bacim i u krevet,

Onom nogu il' vrat slolim,

Da boluju sve u devet.

U grob mnoge još oborim

Al' koi me zna sciniti

Kèrv s' razlogom moju piti,

Onom sèrdce veselujem

Život, zdravlje pokripljujem. (12)

Osim što predstavljaju životnu pouku, navedeni su stihovi poanta gotovo svih napitnica čiji cilj nije napiti svekoliko pučanstvo, već pozvati na čašicu i prigodno nazdraviti. Zbog toga pjesma prethodni svim ostalim napitnicama: personifikacijom grožđa, uvođenjem humora i zastrašivanja te gradiranjem kazni opominje se i poučava čitateljstvo/slušateljstvo.

Prva skupina analiziranih pjesama na sličan način ističe dobru volju, veselje i zdravlje, podiže se čaša za ljubav i prijateljstvo, naglašava se važnost opuštenosti i smirenosti čak i u najstresnijim situacijama. Na primjer, u napitnici broj 90 (br. 90)²⁴ konkretno se nazdravlja za Stanka i Savicu izdvajajući pritom složnost, mir i ljubav među svim okupljenim gostima. U 22.

²⁴ Pjesmama su pridruženi redni brojevi, a u kazalu na kraju sveska naznačeni su njihovi naslovi koji predstavljaju početne stihove određene napitnice.

napitnici sažeto se poziva na radovanje, a tjera tugovanje; veliča se prijateljstvo i emocija ljubavi:

Stalnost prijateljstva
Ništa nekvari,
(...)
Živi dakle ljubav
I mi u njoj svi. (34)

Tako se i u 61. napitnici naglašava prijateljska ljubav, hvali pravi prijatelj (Mijo) i moli za zdravlje obojice:

Toči čašu brate moj,	Da ja imam jednoga
O mom sèrdcu ti nedvoj	Prijatelja vrednoga
Jer si vredan ljubavi,	I da je to istina,
Hoću za te izpiti.	Bez svakoga dvojenja.
(...)	Ja ti pijem za zdravlje,
	Dajda i ti za moje. (70, 71)

Zanimljiva je napitnica br. 70 u kojoj se ponavlja refren čiji su stihovi ujedno i moto čovjekovog, relativno kratkog života:

Po volji živim,
Po volji gudim,
Popijem vince,
Veselim sèrce. (85)

Nadalje, u pjesmi br. 33 nazdravlja se s trima čašama: prva je za ljubav i slogu, druga za *Slavjansku bratju našu* (Slavonce; isto: 44), a treća za djevojke koje su u njihovim srcima. Slične želje izgovara domaćin svojim gostima u 94. napitnici: *Svakom gostu želim sriću, / Zdravlje i blaga vriću!* (isto: 115). Imenice sreća, zdravlje i blago (novac) često se naglašavaju, a tipične su i za razne druge prigode (rođendanske čestitke, vjenčanja...). Pouka iz *Tužbe negršnoga grozdja* izražena je sljedećim stihovima:

Pijmo dakle, pijmo složno,
Napijajuć pobožno!
Pijmo vino, dobro fino
U sèrdašce nevino. (115, 116)

Imperativom *pijmo* te prilozima *složno* i *pobožno* ističe se pripadnost zajednici i umjerenost u piću. U dobrom društvu nema straha ni tuge, nema briga ni problema, a druženje uz vino pojačava osjećaj ljubavi i zajedništva: *Hvala: hvala i slava! / Ljubav veže nas prava!*²⁵ (isto).

Druga se kategorija prepoznaje po dihotomiji mladost – starost, tj. naglašavanju prolaznosti života i životnih radosti. Takve napitnice poručuju neka se lijepo živi, neka se uživa u jelu i piću jer se ne zna što donosi sutra, a kad čovjek umre, više se ne može družiti ni ispijati dobro vino. U strofama pjesme br. 14 nižu se redom pozitivni učinci vina na čovjekove svakodnevne obveze ili zanimanja (npr. orač, pisar, vojnik). Svi oni bolje obavljaju svoj posao uz čašicu vina, a dojmljivo je spominjanje emocije straha (od smrti na bojištu) koja se ne može primijetiti kod vojnika namirena vinom:

Isti vojak kada stoji
Tam gdi mnogim smert se kroji,
Smerti on se ništ' neboji
Ako s vinom se napoji. (27)

Prema tome, ne samo da vino potiče dobro raspoloženje, nego i otklanja svaku brigu, strah i tugu što se dodatno potvrđuje pri kraju pjesme slaveći velikodušnost domaćina i ističući hedonizam gostiju:

Nij tu tuge nit žalosti,	Anda bratjo čašu pijmo,
Kada gazda goste gosti,	Pijuć složno veselimo;
Goste gosti, bez žalosti	Bože živi gospodara,
Jisti piti dade dosti.	Kuće ove poglavara. (28)

U 17. se napitnici počinje strahovati od neizvjesne budućnosti, stoga bi se trebao iskoristiti svaki novi dan: *Bog zna, što će sutra biti, / Hoće li nam dati piti?* (isto: 30). Ta se bojazan produbljuje u pjesmi br. 42 zato što je nazdravičar svjestan činjenice da se mrtav čovjek ne može sladiti vinom pa poziva i braću (prijatelje) na veselje:

U zemlji kad bum gnjil,	Dokgod ću živiti,
Vinca više nebum pil,	Zato ć' s' veseliti,
Dakle brate pijmo ga	I s bratjom piti ga,
Tia do dna biloga.	(...). (49, 50)

Na ljudsku smrtnost recipijente se podsjeća i u 82. napitnici stihovima: *Jer će m' onda dosti biti, / Kad u grobu neće piti. // Svi smo ljudi, svimj' umèrti* (isto: 98). Također, 56. pjesma ističe

²⁵ Stihovi su također refren napitnice br. 94.

ljekovitost vina, odnosno da je ono *lik pravi koji ozdravi* (isto: 65) te tjera bolesti, brige i žalosti. Zato ga valja piti svaki dan, a smrt ne bira, tj. pod zemljom će završiti i onaj tko pije i onaj tko ne pije:

Piješ nepiješ
K smèrti dospiješ;
Zato se napij,
Da ti nehlapì. (65)

Prethodni stihovi svojom sažetošću i izborom riječi podsjećaju na poslovicu (figuru diskurza), na životnu mudrost koju treba slijediti: vidljivo je da se na slikovit način recipijentima predočava općeprihvaćena spoznaja koja svjedoči o duhu i svjetonazoru zajednice što je temeljno obilježje poslovice (usp. Bagić 2015: 261). Napitnica br. 51 naglašava pak osjećaj tuge koja nestaje ispijanjem vina: *Vince slabe jači, / Tužno sèrdce vrači* (SVP 2: 61). K tome, valja se veseliti svakom novom danu što *naši stari* (isto) nisu činili. U pjesmi br. 64, kajkavskog narječja i s posvetom kumu, ističe se refren koji konstantno podsjeća na čovjekovu prolaznost: *Kume moj dragi, daj se napij, / Dugo nas nebu, daj se ga vžij!*²⁶ (isto: 74). Opjevava se sadnja, uzgoj i obrada vinove loze da bi se kasnije moglo ubrati grožđe i napraviti vino koje treba svakodnevno piti. Zato uvijek valja uživati u plodovima svojeg rada i općenito u životu jer je veoma kratak:

Zakaj se trudim, neg da pijem,
Zakaj se mučim, neg da živem.
Kume i t. d.

Danas al zutra mèrtav nam glas,
Vince ostane, nebude nas! (76)

Prva dva stiha prethodne strofe oblikovana su kao odgovor na vlastito pitanje, npr. *Zašto se (ja) trudim? – Zato da pijem*, dok se eufemizmom *nebude nas* nastoji podsjetiti ljude na vlastitu smrtnost.

Zatim, iz slavonskih se napitnica izdvaja pjesma br. 44 naslovljena kao *Čaša*, a izgovara ju žena koja spominje svoju ljepotu, mladost i privlačnost. Vole je gospoda i sluge, staro i mlado,

²⁶ U napitnici se samo prvi put navodi refren u cijelosti, a kasnije je zapisan na sljedeći način: *Kume i t. d.* (isto: 74–76).

a druge je djevojke ne mogu podnijeti. Istaknute su emocije veselje, (zaboravljena) tuga, ali i ljubomora ostalih dama. Samouvjerenost žene očituje se u završnim stihovima:

Ja sam krana gosti'
Kad jih ima dosti;
Mene svaki ljubi
Mnogi pamet gubi
S nemire. (55)

Napitnica br. 25 poručuje uplakanom mladiću da pusti dragu koja ga ne voli jer ima prijatelje s kojima može *dobro vince piti* (isto: 35), a navedenom se umanjenicom *vince* ističe veselje, tj. dobro raspoloženje njegova društva.

Posljednje proučene napitnice poglavito se odnose na domovinu i hrvatski narod, nazdravlja se za očuvanje zemlje, zdravlje njezinih stanovnika te za složnost i ljubav među njima i s pripadnicima drugih naroda (uz poneke iznimke). Tako se u pjesmi br. 10 uzdiže kralj, a svi mu se Slavonci i Hrvati zaklinju na ljubav i vjernost. Također, snažna se ljubav gaji prema domovini i slavenskoj braći koja se hrabro bore za svoj zavičaj:

Zato pijmo čašu vina
Za Slavonca, Hèrvata,
Neka živi Domovina
I slavjanska bratja sva,
Lijuć kervcu za dom svoj. (23)

U 39. napitnici još se izraženije veličaju Slavonci, slavonska i slavska (slavenska) krv, podiže se čaša za slavonsku ljubav i prijatelje, vjerne i krasne djeve, pije se za dom i za kralja. Napitnica br. 60 predstavlja iznimku, odnosno specifična je po tome što se, osim Hrvata, spominju i drugi narodi, ali ne u pozitivnom kontekstu. Naime, svakome se pridodaje neka negativna karakteristika, kudi se određeno ponašanje. Primjerice, Slavoncu se zamjera što ubija veliki broj ljudi zbog slave i vjernosti kralju; nazdravičar Francuza naziva budalom jer se dotjeruje i lijepo odijeva, a smijeh izaziva navodeći jednu fiziološku potrebu: *Smišlja nove nošnje / Po tom prazni mošnje* (isto: 69). S druge strane, u 77. pjesmi ponovno se s ponosom opjevavaju Slavonci, svi njihovi preci i rodbina te se nazdravlja za opstanak i širenje cijelog slavenskog roda:

Da nam žive domorodci	Da se šire svi Slavjani,
Bratja, strici i otci;	Rod nas odabrani;
Da požive svi Slavonci,	Da nam žive svi pajdaši

Ponavljanjem veznika *da*, koji je ponekad naglašen i etičkim dativom *nam*, ističu se dobre želje, bliskost i zajedništvo među stanovnicima. U napitnici broj 43. miješaju se različite emocije i stanja: radost, žalost, (ne)stalnost, vjernost, mudrost i trijeznost. Pritom se poziva Slavoniju, domaćina i goste na veselje, braću na zdravicu za ljubav među stanovnicima te na uzajamno prijateljstvo:

Vesel'mo se svi i svaki
 U radosti,
 Batrivimo jedan drugog
 U žalosti,
 (...). (51)

Za kraj ove skupine napitnica valja analizirati 45. pjesmu koja isto tako uzvisuje slavenskog čovjeka, ističe njegov hedonizam, ali i rad (*Jisti, piti i dilati*; isto: 56); zalaže se za složnost, bratstvo i jedinstvo pa se nazdravlja trima čašama vodeći se narodnom mudročću: *Ali narod mudro kaže, / Da »do triput Bog pomaže«; / Zato treću točimo* (isto: 57). Ljubav prema domovini i njezinim sinovima naglašena je u zadnjoj strofi kad se zaziva Bog i moli za njihovu sreću: *Bog daj sriću svakom sinu, / Koi ljubi Domovinu, / I pomaže narodnost* (isto). Uz to, posebnost je ove napitnice u ponavljanju onomatopejskih izraza²⁷ kojima se dočarava ugođaj gostionice, čina nazdravljanja te sveukupnog bezbrižnog i radosnog raspoloženja: *Nasmijem se ha! ha! ha! / Napijem se klu! klu! klu! / Veselim se hu ju, ju!* (isto: 56, 57).

Ilić Oriovčanin (*Slavonac*) posvećuje 3. svezak *svojem pobratimu Dragutinu Županu u znak iskrene ljubavi* (SVP 3: 3). Umjesto predgovora donosi pjesmu *Sreća i nesreća* nakon koje slijedi odgovor sreće (*Sreća odgovara*). Obje su utemeljene na kontrastu, odnosno razlici između tih dviju emocija i onoga što označavaju u ljudskim životima. Budući da je sreća personificirana, čovjek ju tjera navodeći niz negativnih osobina zbog kojih bi se ona trebala sramiti i zauvijek nestati (npr. nevjernost, lažljivost, prijetvornost). Međutim, sreća mudro odgovara da je ljudski život jednostavno takav, satkan je od radosnih i žalosnih niti, tj. jedno bez drugog ne može funkcionirati, a to je također vrlo važna pouka pučkim recipijentima:

²⁷ Stihovi koji su potom citirani ujedno su i refren navedene napitnice, a pojavljuju se s još jednom varijacijom: *Smijući se ha! ha! ha! / Napijajuć klu! klu! klu! / Veseleć se hu ju, ju!* (isto: 56, 57).

Ti nesretni koji plačeš,
Vesel biti ufaj se;
A ti sretni koji skačeš,
Tugi, boli nadaj se! (SVP 3: 7)

Emocija straha može se primijetiti u posljednjoj strofi pjesme *Sreća odgovara* u kojoj opominje čovjeka, ali mu i prijete zato što ju je prethodno kudio i bio nezadovoljan njezinim učinkom/radom:

O nesrećo, nisi srića,	Zato nemoj ohol biti,
Što svet tako ti varaš,	Što te dobro ja služim,
Tvoj udarac jest od biča	Jer se more dogoditi,
Teži s kojim udaraš; (...) (6) ²⁸	Da i tebe naružim. (7) ²⁹

Zapravo, dihotomije sreća – nesreća, mladost – starost, povezanost (ljubav) – rastanak (jad i bol) provlačit će se cijelim 3. sveskom, ali i cjelokupnom zbirkom.

Reprezentativna, poduža pučka pjesma *Starost pita za mladost* opjevava mladenačke dane jedne djevojke i jednog mladića³⁰ koji žali za njezinom neizmjernom ljepotom, tuguje za ljubovanjem s njom i očajno zaziva povratak mladosti. Traži „krivca“ za svoje starenje, pita se što je loše u životu napravio da je mladost od njega pobjegla. Također, zelena boja, imenice rascvjetanost i radost vežu se uz njegove divne uspomene iz mladosti, dok su uvenuće, nagnutost i žalost pripojene sadašnjoj starosti. Ljubavi više nema, goruće se srce ugasilo, kratka radost nestala; međutim, na kraju se pokušava „zavesti“ minulu mladost kojoj ništa neće nedostajati uz starijeg čovjeka:

Hoćeš, mladost, pojt' za starost
Hoćeš starog ljubiti?
On će bolje, dobre volje,
Dan, noć tebe služiti. (13)

Slijedi pjesma *Mladost odgovara* u kojoj se naglašava uzaludnost moljenja za njezin povratak. Upravo mladost predstavlja razum, tj. razmišlja na ispravan način te poručuje mladima da vole iskreno, budu vjerni, da njeguju svoju ljubav i okrunu ju brakom, vječnim savezom:

Za to mladi dok ste mladi Përsten dajte i predajte

²⁸ *Sreća i nesreća*

²⁹ *Sreća odgovara*

³⁰ U prenesenom je značenju djevojka zapravo *mladost*, a mladić *starost*.

Gèrlite se, ljubite;
Lice s licem, serce s sèrcem
Vi zajedno sdružite!

Ruku s rukom sastajte,
Od ljubavi savez pravi
Do svog groba čuvajte! (15)

Povezanost i ljubav između mladih ljudi ojačane su glagolima poput grliti se, ljubiti se, združiti, čuvati te ponavljanjem istih imenica, odnosno spajanjem istih dijelova tijela (lica s licem, srca sa srcem, ruke s rukom). Uz to, u pjesmi *Mladost* lirski se subjekt pita gdje je nestala *života sladka radost* (isto: 76). Jadikuje nad svojom sudbinom što naglašava uzvikom *Ah* te na umilan način (zove ju *dušo*) proziva mladost i njezin odlazak: *Rad ljubavi, dušo, tvoje / Ja gubio zdravlje moje; Ah što si se udalj la, / Kaži meni sada mila* (isto: 77).

Mogu se uočiti i prave ljubavne pjesme u kojima se ponekad zaljubljenost isprepliće sa čežnjom i tugom. Primjerice, *Uzor ljube* govori o neugasivoj želji mladića za djevojkom Milkom koja ga očito ne primjećuje, dok ju on moli da obrati na njega pažnju i uzvрати mu ljubav: *Ja b' hotio rad spoznati / Pravu ljubav Milko tvoju* (isto: 16). Tipično obilježje pučkog odnosi se na uobičajene, klišeizirane epitete koji se navode uz određene (Milkinе) dijelove lica i tijela: modre i mile oči, bijele i čiste ruke, medene i rumene usne, crne i svilene vlasi. Nadalje, pjesma *Želja* također tematizira ljubav zbog koje lirski subjekt ne spava, a kad zaspi, samo Milku sanja. Jačina njegove zaljubljenosti manifestira se stupnjevanjem dragosti, tj. pridjeva *drag*; npr. voli svoj zavičaj, ali draža mu je (bivša) ljuba:

Draga mi je zemlja,
Gdè sam se rodio,
Al je dražja ipak
Kuju sam ljubio. (54)

Spomenarski se karakter može primijetiti u sljedećim stihovima u kojima se govori o urezivanju njihovih imena (tako se i u spomenarima „zaključava“ nečija tajna, nečija ljubav):

Vezla j' ime moje
Na rukave svoje,
Ja sam ime njeno
U sèrdašce moje. (isto)

Reprezentativna pjesma *Ljubav* uzvisuje, veliča i slavi istoimenu emociju naglašavajući niz pozitivnih učinaka na različite dijelove tijela te kontrastne pojave i stanja (usne i uši, dan i noć, siromaštvo i bogatstvo i dr.). Već se na početku zaziva ljubav kojoj bi se iz zahvalnosti trebala odati počast postavljanjem stupa što podsjeća na štovanje antičkih bogova:

Ljubav, ljubav! neba dĕlo!
Mi ĕemo te slaviti
Nuz ljubljeno naŝe vrĕlo
Hvale stup teb' staviti. (36)

Spominje se ĕak i njezina „ljekovitost“, tj. poistovjeĕuje se s radoŝću koja umanjuje ĕovjekovu duŝevnu bol: *Ti si radost u ŝalosti / Mnogom tuŝnom ŝerdaŝcu* (isto: 37). Uporabom umanjenice *ŝrdaŝce* joŝ se viŝe naglaŝavaju praznina, jad i tuga koje ĕovjek nosi u sebi, a upravo je emocija ljubavi lijek za takvo emocionalno stanje. U posljednjoj se strofi lirski subjekt zavjetuje ljubavi da ĕe biti njezin rob kako bi mogao radosno ŝivjeti: *Ja ĕu pako rob tvoj biti / Od sada do vike* (isto: 38).

Puĕka pjesma *Kletva* zanimljiva je upravo po tome ŝto gradacijski izriĕe viŝe vrsta emocija: ŝenina se zabrinutost pretvara u strah, a zatim u ljutnju i bijes. Buduĕi da ne zna kamo joj je dragi otiŝao, ona mu najprije ŝeli sretan put i uŝivanje u vinu, no ako ju vara s drugom, neka je proklet ĕak i nakon vlastite smrti. Dakle, sadaŝnja draga nema milosti i baca snaŝnu, ali iskrenu kletvu na nevjernog muŝa. Toĕnije, ŝeli da mu Bog uskrati svako dobro i sreću te da nikad, pa ni na onom svijetu, ne pronaĕe svoj mir:

Nedŝ mu Bog sreĕe,	Venula mu duŝa,
Ni na smĕrti svĕĕe!	Ko na suncu ruŝa!
(...)	Venulo mu ŝerdce,
	Ko makovo zĕnce! (105)

Valja primijetiti dvije oŝtre usporedbe koje su dio ŝenine kletve, a svjedoĕe o njezinu bijesu te ŝelji za zastraŝivanjem i uniŝtavanjem muŝa. Pored toga, 3. svezak obiluje pjesmama u kojima su zastupljeni osjeĕaji tuge, jada i boli, uglavnom zbog neuzvraĕene ljubavi, (prisilnog) rastanka s dragom/dragim ili iznenadne smrti voljene osobe. Tako se u pjesmi *Zdravstvuj* mladiĕ plaĕuĕi opraŝta od Milke, a objaŝnjava i koja su mu tri maĕa ranila srce (svaki od njih uzrokovao je njegov odlazak). Motiv ranjenog srca trima maĕevima tipiĕna je formula u puĕkoj knjiŝevnosti kojom se manifestira ljubavna propast, odnosno bol nakon (prisilnog) razdvajanja mladiĕa i djevojke. S druge strane, pjesma *Tuga* istiĕe duboku ŝalost lirskog subjekta koji traga za svojom ljubom, a njegovu je srcu joŝ teŝe kad ju ugleda pa se suzdrŝava od priznavanja svojih osjeĕaja. Takoĕr, strahuje da ĕe ostarjeti sam, tj. da neĕe uŝivati u ljubavi kakvu zasluŝuje. Imenice *tuga* i *ŝalost*, pridjevi *tuŝan* i *jadan* odraŝavaju njegovu nestabilnost, stoga

u pjesmi prevladava turobno raspoloženje koje jača zbog prolaska mladosti i brzog starenja lirskog subjekta:

Preuzme me tuga, žalost,	Mladjan moram prebivati
Kad promislim tužnu mladost	I sam jadan uzdisati,
Moju, nemam ljubiu sada:	Bez ljubavi svake živući
Starost ide iznenada;	U žalosti prebivajuć. (29)

Nadalje, *Srčćan koj nezna što je ljubav* pjesma je u kojoj se tzv. najljepši osjećaj na svijetu opjevava u lošem tonu jer mladićeva draga sumnja na prevaru pa se moraju rastati: *Kad ti kašem da te ljubim, / A ti veliš da te bludim; Srčćan onaj na tom svētu / Ki nevěrnost nezna kletu* (isto: 31). Snažne su emocije lirskog subjekta iskazane njegovim vapajem za smrću, a produbljuju se glagolima koji kao da nagoviještaju smak svijeta (takvo je njegovo duševno stanje):

Razžali se nebo na me,	To bez svake jest milosti,
Razruši se, i ubi me,	Jer me baca u žalosti,
I ti zemljo, sahrani me,	Kad m' ostavi ova sada,
Sahrani me, razstvari me!	Koja do sad sa mnom vlada. (30)

U pjesmi *Uzdasi* ženska osoba, koja se naziva djevicom, jadikuje nad svojom mladošću zato što joj je dragi (Dragoljub) otputovao. Uplakana je i nesretna, moli Boga za pomoć, a njezina je bol toliko jaka da misli da će umrijeti bez njega:

Tužna, jadna, zatvorena	Procvasti će moja mladost
Suze prolivam,	U toj tegosti,
I nevino zarobljena	Pratit će me tuga, žalost
Boga pozivam.	Směrtnoj bolesti. (46)

Neugodni se osjećaji nastoje potisnuti u pjesmi čiji je naslov *Ah!*, uzvik kojim se najčešće izražava utučenost i turobno raspoloženje. Lirski subjekt smiruje svoje žalosno srce i tužnu dušu: *Ah, ah, prestani / Sěrcę moje žalovat; Ah, ah prestani / Dušo moja tugovat* (isto: 51). Htio bi se skrasiti, ali još nije pronašao svoju družicu pa se pita koja je njegova uloga na ovom svijetu: *Ah Bože dragi, / Na što si mene dao? / Svět moj predragi, (...)* (isto: 52). Na kraju valja istaknuti dvije pjesme s istim naslovom, *Razstanak*, iz kojeg se već zaključuje njihova tematika, ali i problematika: mladić se nevoljko oprašta od svoje voljene, primoran je otići (najvjerojatnije zbog vojske), a nada se skorašnjem povratku u njezino narućje. U prvoj se naglašava *listak* (pismo; isto: 63) koji će draga redovito dobivati, dok se u drugoj nižu slatki, klišeizirani nadimci za ljubiu Katu kako bi rastanak što bezbolnije prošao, npr. moje cvijeće,

moje zlato, srce moje milo. U objema se pak ističe iskrena radost zato što su mladići sa svojim djevojkama osjetili pravu ljubav koja će se zasigurno kasnije nastaviti:

Ah ljuvezna ti s' veselje	U tebe sam vesel bio,
Cèle moje mladosti,	Il' hodio illi snio,
U tebi su moje želje	Na te mislim uvěk zadost,
U tebi su radosti. (64) ³¹	Jer si moja prava radost. (isto) ³²

Dodatak 3. svesku zove se *Mala anthologia*, a riječ je o popularnim, već tiskanim pjesmama koje Ilić Oriovčanin ponovno donosi *ne samo radi njihove krasote, nego i zbog toga, što se u Slavoniji rado pjevaju*, a dodaje da je i *od nekih umoljen* postaviti pjesme u pjesmaricu (v. isto: 107). Pjesme su, baš kao i u 1. svesku, *Uzor ljubavi na poklon svim domorodkam*³³, a potom slijedi 12 pjesama ljubavne i domoljubne tematike. Primjerice, *Pěsma brodara na moru jadranskom* Ivana Trnskog, *Mojoj miloj* Nikole Borojevića, *Njeno lice*, *Na njena usta* i *Anka Stanka Vraza*.

Posljednji je u zbirci 4. svezak koji Ilić Oriovčanin također započinje pozdravom *ljuveznom čitatelju* (SVP 4: 3) u kojem objašnjava da njime završava *Slavonske varoške pěsme*. Važno je naglasiti da čak četiri sveska nisu dovoljna za okupljanje svih slavonskih pučkih pjesama te Slavoljub Slavončević indirektno poziva i druge da se odvaže prikupljati pjesme po ostatku Slavonije: „(...) u kojoj se 237 pěsamah nahodi. U Slavonii bi mogao još toliko dvaput i više nakupiti, tko bi htěo. Da bi se našla dobra duša, te da ih skupi – osobito, u dolnjoj Slavonii iliti Srěmu – nebi doista suvišno bilo“ (v. isto). Pored toga, piše o pritužbama koje su uslijedile zbog preinačenja određenih pjesama, ali opravdava se time što ih je on u zbirkama donosio točno onakve kakve je dobio od prijatelja. Dakle, razlozi tzv. prorešetane pjesme neka se traže u „slavonskom obćinstvu, koje si u pěvanju neda granice metati; ili mnogom prepisivanju, gdje se lahko što i nehotice proměniti more“ (isto: 4).

Nadalje, u ovom se svesku ističe dodatak naslovljen kao *Mač i čaša*, a posvećen je *narodnoj graničarskoj gradiškoj regimenti* (isto: 57). Ilić Oriovčanin obrazlaže umetanje tih pjesama, odnosno velik broj njih već je tiskan, ali svejedno ih donosi pred kraj svoje zbirke: „Ovdě ih

³¹ *Razstanak (1)*

³² *Razstanak (2)*

³³ Istoimena se pjesma nalazi na samom početku *Male antologije*.

ipak stavljam stranom zato, što ih naše narodno vojničtvo rado pjeva, a stranom i zato jer duh graničarskih junakah izražuju“ (isto: 58). Na mjestu predgovora nalazi se pjesma *Molitva graničarskog vojaka u vrēme boja* koju potpisuje L. Ilić. Međutim, utvrđeno je da je navedena pjesma, uz nekoliko drugih iz 4. sveska, Oriovčaninova prerada i slobodan prijevod Theodora Körnera, njemačkog domoljubnog pjesnika i dramatičara (v. Tomašić 2016: 193). Zatim će uslijediti Ilićeve autorske pjesme i prepjevi, kao i pjesme nekih popularnih ilirskih pjesnika, npr. S. Marjanovića, D. Rakovca i P. Štoosa (usp. isto). Pored svega navedenog, na samom se završetku smješta 9 pjesama *pèrvoga banskoga narodnoga puka* (SVP 4: 111), a izdao ih je Ivan Trnski 1845. godine *prigodom uspomene stogodišnje svetkovine postanja ove slavne regimente* (isto).

Iz prvog su dijela 4. sveska izdvojene pjesme koje tematiziraju pravu ljubav, ali i ljubavne jade prouzročene odbijanjem, odlaskom ili smrću voljene/voljenog. Uočene su i pučke pjesme u kojima se izražava duboka žalost, neveselost, zavjetovanje na vjernost i poslušnost. Takva se tematika također mogla primijetiti u 1. i 3. svesku, dok će se slavonske napitnice iz 2. sveska pojaviti u prethodno spomenutom dijelu *Mač i čaša*.

Pjesma *Pogled* zanimljiva je jer se mladić, unatoč tome što je zaljubljen u jednu djevojku, odriče nje i njezine ljubavi kako ju ne bi osramotio zbog (prigodnih) triju mana. Prva i druga odnose se na njegovo podrijetlo (slavni, starinski slavonski rod; prosti rod, u smislu, domaći, jednostavan), a treća na bijeg od nove mode koja ne donosi nikakvo dobro. Mladićevoj se žalosti, manjku samopouzdanja i manama suprotstavlja pjesma *Odgovor* u kojoj ga djevojka ohrabruje, zavjetuje mu se na ljubav i vjeruje u njihovu zajedničku budućnost jer njezino srce nije primijetilo nijednu manu:

Nebudali, Dragi, veće	Pak ne tuži, i neveni,
Nit' m' zadaji muke veće;	Nego pruži desnu meni;
Tvoje mane, nisu mane,	Tvoja ruka, sèrce tvoje
Jer s' u serdcu mom neznane.	Obalit će tuge moje.
(...)	Tako će nam ljubav rasti,
	A sreća će nuz nju cvasti,
	Tako dragi, tako mili,
	Proti svakoj stat ć'mo sili. (SVP 4: 6)

U pučkoj pjesmi *Ljubav* spominje se *Leljo, mali bog* (isto: 7): riječ je o slavenskom bogu ljubavi, Ljelju, čija je majka Lada, božica proljeća. Upravo su njegove vatrene strelice uzrok

ljubavnog žara, ali i neizbježne patnje, stoga lirski subjekt želi živjeti u miru, sam, bez drage. Zaziva ljubav pa boga Lelja, žali se na bolne ljubavne rane i moli za život bez boli:

O ljubavi, jao što si!	Već oganj da si vidim
Daj kaži da te znam,	Iz iskre plamen vas.
Što li te k men' donosi,	Ja ćutim tere blidim
Kad želim biti sam?	Jer sèrce ranit znaš.

Rani ga, rani samo,
Al' i bolu daj kraj,
Ta mene pusti tamo,
Gdè sam prè imo raj. (8)

Mješavina emocija u lirskom subjektu iskazana je uzvikom *jao*, izborom riječi koje dočaravaju spomenuti ljubavni žar (oganj, iskra, plamen) i očajavanje (raniti srce; dati bolu kraj, tj. prekinuti bol). Sljedeće tri pjesme, *Jadikovanje*, *Opravdanje* i *Tužba*, emotivno su nabijene tugom, čemerom, blagom ljutnjom, zbunjenošću i jakom žalošću. Naime, u prvoj pjesmi lirski subjekt plače nad svojom sudbinom, odnosno opjevava nevjernost drage i njezin odlazak čim joj ne uspijeva udovoljiti:

Ja rad tebe nemam lica,	Gdèka, kad ju naučim,
Nigdi mira, nikad sna,	Da ne ljubi svakoga,
Tvojih rëčih i poljubca	Misleć da već ima čim,
Željna duša bolesna,	Odmah traži drugoga,
Izdišuć s teške žalosti.	(...). (12, 13)
(...)	

Njegovo je jadikovanje istaknuto sljedećim sintagmama: nemati mira ni sna, bolesna duša, teška žalost. U drugoj je pak lirski subjekt žena koja bjesni zbog *zlih jezika* (isto: 16), tj. laži koje se šire o njoj i njezinu bludnom ponašanju. Na kraju proklinje one koji će nastaviti loše govoriti što znači da svjesno tjera zlo na druge izabirajući *Božju desnicu* kao moćno sredstvo protiv glasina; spominje i mladost, dobro poznati motiv pučkih pjesama, kojom opravdava svoje druženje s muškarcima:

Tko mi smie danas reći,
Da sam čija bludnica,
Tog će stići u nesrići
Jakog Boga desnica;
A ako ja dosad falih,
I s mužkim se kad našalih;

Mladost uzrok tomu biše,
Al' to neće biti više. (17)

Treća pjesma obiluje jadanjem, bolnim propitkivanjem te žalosnim motivima poput ranjenog srca, suznog oka i nemirne duše. Svaka strofa završava istim dvostihom kojim se pojačava oslabljeno emocionalno stanje lirskog subjekta: *Tuga žalost neda, da te sèrce sgleda, / Oj da te se nagleda!* (isto: 17, 18). Pred kraj pjesme ističe se motiv starosti, tj. činjenica da se ubrzano stari, ali u samoći, bez partnerske ljubavi:

Već neznam što ću
Učiniti samoćan,
U moju ništoću
Povraćam se nemoćan.
Već mi prënemaže glas,
Sèrce slabi svaki čas; –
Kosa mi već sêda, od brige izgleda,
(...). (18)

Ubrzana se starost, dakle, ne spominje izravno, već je eufemizirana: glas se prenemaze, srce slabi, a kosa sijedi. Bagić navodi da se za takvim, blažim i povoljnijim izrazima najčešće poseže prilikom govora o smrti, religiji, teškim bolestima, ratu, porocima i dr. Zanimljivo je istaknuti i da eufemizam „svodi na minimum emotivnu funkciju jezika, jer se umjesto afektivnih rabe opisni označitelji“ (v. 2015: 119). Nadalje, u novoj pjesmi već poznatog naslova (*Jadikovanje*) naglašene su emocije tuge, nemira, ali i straha zbog mržnje koju djevojka gaji prema mladiću. Tako se u strofama gradacijski opjevava žalost koja prerasta u ljutnju i blagu kletvu te se uspoređuje s određenim prirodnim pojavama, primjerice:

Vidět ćeš, na moje tužbe,	Vidět ćeš, na moje žalbe,
Sunce će potavniti;	Blědit će svako cvětje;
Moje suze će činiti	Još tvoje sèrce neće
Zvëzdam světlosti.	Za mene proplakat. (SVP 4: 23)

Emocija straha pojačava se sintagmom *prestrašan zmaj* (isto: 23) koji proždire darovani buket cvijeća; no, taj prizor svejedno neće omekšati srce voljene osobe.

Zatim, razigrana ljubavna pjesma naslovljena je kao pitanje *Ivo gdje si?*, a tematizira nestrpljivost Jele koja u vrtu čeka svojeg dragog. Zaspala je iščekujući njegov dolazak pa ju majčini poljupci probude. Slatka i neiskvarena mladenačka ljubav potvrđena je završetkom pjesme kad se Jela ponadala da su je iz sna probudile Ivine usne:

Začudi se što ju budi,
Misli da ju Ivo ljubi:
»Oj Ivane, gdje si ti?
Sèrcu mome mil si ti. (33)«

Motiv čekanja ljubavi uočava se i u pjesmi *Čekat ću ga* u kojoj su se crne oči drage zaklopile od umora. Osjećaji tuge i razočaranja prisutni su u mladiću kojem djevojka nije uspjela otvoriti vrata, a istaknuti su glagolskim prilogima sadašnjim (*tugujući, uzdišući*) i prilogom *pregorko*:

Ide dragi tugujući,	»Moja druga, što me moriš,
I pregorko uzdišući:	Jer mi vrata neotvoriš? (37)«

Zanimljivo je uvođenje figure majke koja zapravo ne dopušta kćeri da se s njim nađe što djevojci prouzrokuje još veću patnju: *Kad me majka moja kara, / Onda m' andžar sèrce para* (isto: 38). U turcizmu *andžar* gubi se početni glas *h* (*handžar* = dvosjekli nož), a njegovo je značenje prikladno za kćerinu srcedrapajuću situaciju s majkom. Pučka pjesma *Na sèrcu rana* specifična je po tome što se, nakon iskazivanja teških ljubavnih uspomena i ožiljaka koje su one ostavile, na kraju svakog stiha ponavlja uzvik *ha* ili pojačano *ha, ha, ha* kako bi se još više naglasila patnja lirskog subjekta i njegova zbunjenost poslije prekida veze.³⁴ Zbog svoje se ljubavi promijenio, čak i izgubio, ali htio bi zadržati *sladki spomen* (isto: 52) na njihovu nekadašnju zaljubljenost. Ljubavna tužaljka *Što se dogodi?* ima svoj nastavak u pjesmi *Odgovor*. Naime, u prvoj se pjesmi naglašava mladićeva zaokupljenost djevojkom te ogromna tuga i ljutnja do koje dolazi jer ga ona više ne primjećuje; ponovno se imenica *nož* spaja s motivom srca te glagolima *raniti* i *probadati* što dodatno ističe njegovu patnju: *Sèrce moje tuge bere / I za tobom uzdiše; Da ti sèrce moje ljuto / S nožem raniš, probadaš* (isto: 43). Draga u drugoj pjesmi opravdava svoje ponašanje navodeći da je htjela malo živjeti u tuzi i žalosti, ali da se uopće ne ljuti i želi zauvijek ostati njegova ljuba: *I još tebe mirno, skrovno / Baš do smèrti ljubiti* (isto: 44). Pučka pjesma *Neću ga ostavit* ističe se pak po izmjenjivanju uloga, odnosno dijalogu u kojem sudjeluju *on* i *ona*. Prevladava motiv zaljubljenih srdaca i ljubavne izjave kojima se zavjetuju na vječnu ljubav, npr. *Sèrcu stalan obraz njegov / Vèrno ću nositi; Moje sèrce s tvojem sèrcem / U jedno tvoriti* (isto: 48). U predzadnjoj strofi valja primijetiti ugođaj napitnice, tj. momkovo nazdravljanje u ime ljubavi:

³⁴ Ne radi se o imitaciji smijeha, već o „upitnom uskliku“: lirski se subjekt pita zašto je uopće došlo do ljubavnog raskola.

Ja bez tebe živ ni mèrtav
Da nemorem biti,
U to ime čašu vina
Hoću ti izpiti. (49)

U svesku se nalazi dojmljiva pjesma koja govori o ludoj zaljubljenosti, gotovo pa opčinjenosti zgodnom susjedom što je ujedno i njezin naslov (*Susèda*). Lirski subjekt neprestano razmišlja o njoj, ushićen je i uzbuđen, promatra ju iz svoje sobe, preplavljaju ga razne emocije svaki put kad ju ugleda, a ne može čak ni zaspati od svojih ljubavnih (za)misli. Njegova naklonost susjedi vidljiva je u epitetima koje joj pridaje poput (*pre*)*ljubljena, mila i draga* te glagolom *ječati* koji ističe njegovu zaljubljenost, ali i zaluđenost:

S kakvim sèrca uzhitjenjem,	Na svètu ništa lèpšega
I mog sèrca zelenjem	Vidio nisam ja nigda,
Mislim ja na dragu mu,	Sva mi uda dèrštju tèla
Preljubljenu susèdu.	I vesele za svigda;
	Isto sèrce rado ječi,
	Ko da ima što reći,
	Za tom milom i ljubljenom
	Mojom dragom susèdom.

(...)

A noćom spat nemogu,

Mislim na mu susèdu;

(...). (50)

Pored svega navedenog, uočene su dvije pučke pjesme s izraženom duševnom boli: *Dojdi do groba* i *Žalost svèrhu padnuvših*. U prvoj je riječ o jakoj boli zbog neuzvrćene ljubavi, stoga je tužan njegov život i sva su nadanja uzaludna pa postupno klone i propada o čemu svjedoče različiti stihovi: *Uvèk plačem tugujem; Kada meni žalostno / Sèrce veli, utèšenje / Nemaš više radostno; Jer bo sèrce moje hudo, / I ja š njim sam propao. / Zaludu te dakle ljubim...* (isto: 34). Ipak, očajan i uplakan, lirski subjekt moli dragu za ruku i vjernost te se nada da će ih kad-tad spojiti zemlja. Druga se pjesma posebno izdvaja zato što je emocija tuge povezana s odlaskom u rat i borbama protiv Turaka. Vojnik se ničega ne plaši, ali srce će mu puknuti od žalosti, što je dokaz fizičke manifestacije njegove boli, jer je ostao bez svojih drugova, ne može uživati s dječicom, a majčine su suze općenito najdirljivije i najbolnije: *Plakala je mnoga majka, / Gledajući tuge nove – / Sve u kèrvi sinove* (isto: 24). Zaključno,

posljednja pjesma (prije dodataka) zove se *Koja majke ne sluša* u kojoj valja primijetiti tipične pučke elemente. Naime, na zabavan način opjevava neposlušnost djevojke Mare, zaljubljene u Tomaša, koja ne mari za majčine savjete, već slijedi svoje srce. Njezin se strah, ali i „povratak razuma“ očituje u trenutku kad ju dragi preplaši sljedećim stihovima:

»Vidiš, Maro, suvi javor?
Ondě ću te oběsiti,
Vrane će ti oči piti,
A orlovi kril'ma biti. (54)«

Biljni (suhi javor) i životinjski motivi (vrane, orlovi) pokazali su se kao uspješno sredstvo zastrašivanja. Marini jauci zapravo su pouka svima koji ne slušaju roditelje (majku) i ne mare za njihovo mišljenje: »*Jao mene i do Boga! / 'Vako bilo svakoj družu! / Koja majke ne slušala.*« (isto). Na kraju se doznaje da je sve bila šala i da Maru čeka lijep život s dragim s kojim je pobjegla, ali treba imati na umu da ishodi u životu neće uvijek biti poželjni:

»Ne boj mi se, Maro moja!
Nije ono suvi javor,
Već su ono běli dvori;
Ondě ćeš mi ljuba biti,
Ondě ćeš mi dvore mesti. (isto)«

Pjesme u dodatku *Mač i čaša* poglavito tematiziraju neustrašivost graničara, njihovo rodoljublje i domoljublje, a mogu se uočiti i ohrabrujući primjeri napitnica i poskočica kojima se nazdravlja uspješnoj borbi za domovinu. Ilić potpisuje pjesmu *Graničarski mladić* u kojoj je mladi graničar svjestan svojih godina, ali nimalo se ne boji, siguran je u sebe i svoje vještine s oružjem. K tome, ponosan je što će moći služiti domu i kralju jer je već od malih nogu na poklon dobivao oružje i njime dobro rukovao. U pojedinim se strofama ponavlja sljedeći stih koji objedinjuje mladićeve kvalitete i vještine: *Hrabro sèrce, ruka čvèrsta, / Za telećak zrèla kèrsta* (isto: 72, 73). Općepoznato je da će se sposobnost i emocionalna spremnost vojnika/graničara često isticati pridjevima *hrabar* i *čvrst, snažan*. Uz to, na sličan se način u Marjanovićevoj pjesmi *Graničarski dečak* opjevava ustrajnost, hrabrost i spremnost za boj, a sve kako bi se otjerali neprijatelji i obranila domovina:

Ruka mi je već sigurna
I sèčan sam, znaj!
Volja bojna, noga žurna; –

Mač mi, čako, daj! (73)³⁵

Emocija straha nije uočljiva ni u jednom stihu; naprotiv, dječak ne može dočekati borbu o kojoj je čak i sanjao, a ono što bi tada radio protivničkoj strani čitatelje može uplašiti i u njima pobuditi bojazan. Gradiranjem glagola nastoji se opjevati njegova krvoločnost (ganjati, sjeći, (u)biti, klati):

U postelji samo sanjah
Od ranah i zla,
I dušmane da svud ganjah,
Sěkoh, bih i kla'. (74)

Pjesma *Poziv* ima podnaslov *godine 1793. na mladež slavonsku* (isto: 95) i potiče sve mladiće na junačku borbu *za dom, kralja, ognišće* (isto). Nastoji ih se pretvoriti u prave vojnike kojima će se narod klanjati, poštivati ih i biti im vječno zahvalan, stoga se isticanjem raznih vojničkih pogodnosti želi privući što više mladih snaga. Oblikuju se stihovi u kojima se ponavlja konstrukcija *nije (...), nego (...)* čime se nastoji pobuditi ponos u budućim vojnicima; primjerice, *N'je lěpše s ljudma světa viděti, / Nego u zapečku s babam sěditi?; N'je lěpše turske čalme kositi, / Neg' prosto odělo sada nositi* (isto: 96). Također, naglašava se dobra zarada i visoke titule do kojih mogu napredovati (general, brigadir, oficir...). Ipak, najsnažnije se emocije uočavaju u (početnim i završnim) stihovima samog pozivanja, ističući mladenačku srčanost, junaštvo i slavonsko podrijetlo, a uzvikom *Ajd' (Hajde)* potiče ih se na neustrašivost na bojnom polju: *Ajd' dakle junaci, sěra momačkog! / Ajd' samo dečaci, roda slavonskog! / Na junačko bojišće* (isto: 97). Blažekova *Rěč domorodca* pjesma je koja isto tako veliča *Ilire vojake* (isto: 65) koji, vodeći se Božjom milošću, ruše sve pred sobom; ničega se ne plaše, već bjesne od vojničkog žara koji se dočarava motivima iz prirode:

Kada bėsna družba: gore,	
Strěle, bura, grom i more	Moje sěrece nepadne,
(...)	Tako dug od straha prosti
Ljuta voda bjaše odnesla,	Burno more i jakosti
On neuplašen veljaše:	Oblada nenavadne. (65, 66)
(...).	

³⁵ Zaokruženost pjesme postiže se navedenim stihovima jer njima ona započinje i završava.

U pjesmi *Sablja*, koju ponovno potpisuje Luka Ilić, oružje je personificirano, tj. graničar koji posjeduje sablju razgovara s njom, naziva ju ljubom, a planiraju i vjenčanje. Zima smješta personifikaciju u „figure premještaja u prisutnost i život“ (1880: 129) čime naglašava da se neživim stvarima daju „znakovi života i osjećanja ljudskoga“ (isto: 131). Tako se ovom pjesmom želi istaknuti njihova povezanost, potreba graničara za dobrim oružjem u borbama, ali i obostrana vjernost. Sablja je ponosna na svojeg vlasnika, divi se njegovoj hrabrosti i vrlinama, dok ju vojnik moli da ga nikad ne izda što će ona nakraju i obećati; tako će njihova ljubav (o)jačati, a graničar će se bez straha boriti:

»Mene nosi, mene gèrli,	K vèčanju će, ljubo draga,
Junak hrabri, junak vèrli,	Na zapovèd kralja blaga
(...).«	Zvuk trublje svakog zvati,
	Onda samo neuzkrati
	Stalnost, vèrnost, vojaku.

»(...).

Zaručniče samo hiti

Gdè se vèra, dom, kralj štiti

Vèrna, stalna bit ću ti. (SVP 4: 68, 69)«

Ljubav prema Slavoniji posebno je istaknuta u prigodno naslovljenoj pjesmi *Slavonii*, a Oriovčanin navodi da je ona jedna od pet pjesama koje je dobio u starom rukopisu (v. isto: 89). Emocija ljubavi nadvladava emociju straha na način da odvažni Slavonci tješe i hrabre svoju rodnu Slavoniju, nazivajući ju pritom starom domovinom:

Samo reci, svi će skočit,	Zato brige, Slavonio
Pred dušmanom s' svi podbočit	Stara moja Domovino!
Na topove	Nemaj sada,
I na puške	Jer već pada
Vojačke.	Dušmanin. (90)
(...)	

Pored toga, valja primijetiti i ljubav vojnika pred odlaskom u rat prema svima koje ostavlja iza sebe, ponajviše prema ženskim osobama (majci, baki i ljubi). Tragovi straha i neizvjesnosti uočljivi su u sažetim, završnim pitanjima upućenima voljenoj rodnoj Slavoniji, primjerice:

Progovori plemenita,
 Slavonio uzorita!
 Kad ću ići,
 Kad li doći

Opet k teb'? (92)

Sljedeća su skupina pjesama napitnice i poskočice u kojima se slavi domovina i spremnost na boj za nju. Zanimljiva je Ilićeva *Napitnica pred bitkom* koja redom veliča sve sudionike rata (graničare, pukovnika, časnike i dr.), a naglasak je na okrepljivanju grla i opuštanju prije oružanih sukoba kako bi bez muke i straha pobijedili suparnike. Međutim, nazdravičar je svjestan činjenice da se neće svi sretno vratiti u domovinu pa želi podići još jednu čašu ohrabrenja i složnosti; nazivajući suborce *braćom* želi istaknuti njihovu ljubav i povezanost:

Jošte jednu za nas pijmo,	Sada jošte zadnju čašu,
Pak se hrabro tad tucimo,	Za hrabrost i slogu našu –
Da nam bude ovaj boj	Poslě boja mnog će bit,
Bratjo, samo jedan znoj.	Koji vinca neće pit. (64)

U *Napitnicama* su zabilježene dvije pjesme; u prvoj se opet nazdravlja za uspješnost u ratovanju uspoređujući neprijatelje s (plahim) miševima, a domovinu s (hrabrim) lavom čime se protivnici i rodna zemlja stavljaju u kontrast: *Miš nije nikad ništa / Učinio lavu. / Nije, nije, nije* (isto: 66). Domovini se također neće ništa dogoditi jer će se vojnici žarko boriti, stoga sintagma *vruća krvca*, koja grije vojničko srce, označava predanost narodu i domovini:

Neboji se psina'
Naša domovina,
Doklam vruća kèrvca
Grije naša sèrca. (66, 67)

Druga pak pjesma na zabavan način zagovara ispijanje domaćeg slavonskog vina koje se ne može mjeriti s ostalim sortama. Ritam je razigran, a ugođaj tipično hedonistički: *Bili? no no! Bili? no no! / Ti napijo u zdravje* (isto: 67). Rakovčeva *Zdravica domorodna* uspoređuje hrvatske vojnike s kraljevićem Markom, stoga se i oni trebaju ugledati na navedenog junaka koji je volio piti *rujno vince* (isto: 81). Uz to, narod se ne smije iznevjeriti, već treba herojski i bez bojazni opravdati hrvatsko podrijetlo:

Onda, bratjo, onda
Markovi potomci,
Svět nek vidi, da smo
Na mejdanu momci! (82)³⁶

³⁶ Citirani su stihovi, s ponekim varijacijama, također refren analizirane pjesme.

Poskočnica junačka Barona Peharnika opjevava iznimnu ljubav prema domovini i neustrašivost u ratu pozivajući ljude u narodno kolo i na srčano pjevanje. Naime, veliča se *junački rod* i *viteško korijenje* (v. isto: 78), hrabri rodna zemlja (*Neboji se dušmanina / Graničarska domovina*; isto: 79), a motivom krvi zastrašuje neprijatelja (*U ratu je svagdi pèrvi, / I prolèva svoje kèrvi / Zadnju kaplju graničar; Rado našo tělo damo, / Kèrvcu našu prolivamo / Za čast roda našega!*; isto: 79, 80). Što se pjesma bliži kraju, to se izborom riječi još više ističe zajedništvo među graničarima, odnosno njihova fizička i psihička spremnost za boj:

Nedajmo se, nebojmo se,
Dok junaci puške nose!
(...)
Domovine pravo naše,
Koje nama krèpost daše,
Branimo kako dostoji. (81)

Zaključno, u ovom su se dijelu istaknule dvije autorske pjesme koje opjevavaju dva tipa ljubavi: sina prema majci i mladića prema djevojci. Povezanost između tih pjesama očituje se u izricanju ljubavi i vječnom zaklinjanju na nju uoči odlaska u vojsku te iskazivanju straha od ratne neizvjesnosti i mogućeg smrtnog ishoda. *Ljubav ilirskog junaka* Pavla Štoosa nosi podnaslov *prama svojoj majci pri odlazku na vojsku* (isto: 84), a u pjesmi se sin plačućeg srca oprašta s majkom prisjećajući se bezbrižnog djetinjstva te zajedničkih sretnih trenutaka i godina: *Jur mi sèrce kloni, / Oko suze roni / Uspomenom kod mé majke srètnih lèt* (isto). Ti su motivi razrađeni i u trećoj strofi kad se sinovljeva privrženost majci naglašava njezinom nezamjenjivom toplinom, ali vojska će mu sve to naglo oduzeti pa je utučen, žalostan i jadan:

Sada, kad razstavlja bojna sila nas,	
Cèlove one, sladki naručaj,	Kazat nemrem više,
Ljubavi tvoje, ah, veseli raj!	Samo još uzdiše:
U suze utaplja sva taj gorki čas.	S Bogom majko! 'z mog' plačućeg sèrca glas. (84)

Sintagmama *slatko naručje* i *veseli raj* dočarava se neizmijerna majčinska ljubav koja se stavlja u kontrast s *bojnom silom* i *gorkim časom* simbolizirajući pritom strašan vojnički režim. Nakon toga, oprašta se i s drugim voljenim osobama, a vojnički je strah uvijek isti: „Hoću li se (sretno) vratiti kući?“. Zato bi mladić htio da se ljudi mole za njegov skorašnji povratak: *Molite se Bogu, / Da se vratit mogu, / Opet vidit vaša lica milena!* (isto: 85). U pjesmi Luke Ilića, *Oproštaj vojnika s ljubovcom*, mladić se posljednji put prije odlaska pozdravlja s Milkom moleći je za

poljubac koji će mu u borbama protiv neprijatelja dati veliku snagu. Vojnik također zahtijeva vjernost ljube što bi mu otjeralo svaki strah i donijelo pobjedu. Ponovno su u kontrastu vrug i Bog, tj. nadolazeći rat i mladićeve molitve kojima će zaštititi voljenu:

Jer kad budem u pô rati	I ak' vërna budeš bila:
Pred dušmanom moro stati,	Naudit mi neće sila
Ov će poljubac men' uzdići,	Okrutnoga nigda vruga –
Da ću bolje moći sići.	S bogom ostan', Milko draga! (87)

Za kraj 4. sveska, ali i cjelokupne zbirke *Slavonskih varoških pjesama*, iz spomenutih se 9 pjesama (prvog banskog narodnog puka) izdvaja *Graničarska* koja sažima emocije ljubavi prema (milom) domu, (carskom) vođi i (slavnom) rodu te tjera svaku sumnju i strah od poraza, neprijatelja i ratovanja. Uz to, poziva na zajedništvo među borcima koji su se još u djetinjstvu igrali oružjem, stoga su odavno spremni i ne trebaju ni od čega strahovati. Pučka pjesma šalje snažnu poruku – hrvatski će se vojnici boriti do kraja, pokazat će sve svoje vještine te pritom ostati vjerni Bogu i narodu:

U vatri nepomični,
A bërzi u potëri,
I vërni vëk u vëri:
Svi takve nas će znat! (125)

U predzadnjem se stihu može primijetiti paregmenon³⁷ (u značenju: *I vjerni uvijek u vjeri*) kojom se još jače ističe borbenost, spretnost i odanost hrvatskih vojnika.

4.3. Paška pučka poetika

4.3.1. O paškom pučkom pjesništvu

Već na početku 1. sveska, Nikola Crnković u dijelu *Umjesto proslova* piše da je „ovo knjiga o veličini malenih“ (2011a: 5). Autori zbirke, čije je pučke pjesme Crnković sakupio i priredio u više svezaka, samozatajni su ljudi, uglavnom nepismeni i polupismeni, paški pastiri i težaci. Svi oni svjedoče o tadašnjem vremenu i običajima, o vlastitim iskustvima, spoznajama i životnim mudrostima (usp. isto: 5, 6). Važno je istaknuti da je njihova zajednička karakteristika zaljubljenost u zavičaj, tj. da su „svi valjani hrvatski domoljubi, svi

³⁷ Paregmenon je stilska figura (figura dikcije) u kojoj se upotrebljavaju riječi istog korijena u istom stihu, rečenici ili odjeljku (v. Bagić 2015: 237).

predani kršćanski vjernici“ (isto: 6). Iako dijele brojne sličnosti, paški su pučki pjesnici „začuđujuće raznovrstni“ (isto) što će se pokazati u njihovim pjesmama. Prije 2. poglavlja, odnosno *Auktorskog pučkog pjesništva*, Crnković postavlja pitanje *Zašto ne ustmeno pjesništvo?*³⁸ Objašnjava da još od 1865. godine na paškom području nije cjelovito zapisana nijedna pučka pjesma. Nadalje, navodi da je osmerački stih ostatak najstarijeg epskog, muškog pjesništva te da još tragova (danas) treba tražiti u tzv. pjevanju nakanat (pučkom pjevanju otoka Paga). Dodaje da se usmeno pučko pjesništvo uobičajeno prepoznaje u obilježenom lirsko-epskom ženskom pjesništvu, ali da o tome neće biti riječi u ovoj knjizi (usp. isto: 39).

U 2. svesku Nikola Crnković ponovno na početak smješta *Proslov*, koji je detaljniji i opsežniji od onoga u 1. svesku,³⁹ nakon kojeg slijedi kraći uvod u novo novaljsko mjesto i njegove pjesnike. Riječ je o Lunu koji se nalazi na krajnjem sjeverozapadu otoka Paga o čijoj povijesti, načinu života, proizvodima i pjesnicima Crnković raspravlja u spomenutom, kraćem uvodnom dijelu *Lun u dohvatnoj prošlosti*. Zanimljivo je uočiti niz pitanja koja su postavljena nakon tzv. demografske eksplozije u Lunu u 19. stoljeću, a ponajviše se tiču problema prehranjivanja stanovništva:

Čime napuniti trbuhe brojne obitelji, čime okriepiti majku rodilju i dojilju, dati joj snagu da donosi zdravu djecu na svjet? Čime mužkarcima održavati snagu da krče i koriste ljuti kamenjar? Čime, kad na uzkom prostoru Lunjskog poluotoka nema plodna tla, a kamoli zemlje za stvaranje oranica i vinograda? (2011b: 23)

O navedenom će problemu također progovarati Lunjani u svojim pučkim pjesmama i pjevanju nakanat. Ipak, „u toj kamenarskoj tjeskobi“ (isto) rađat će se nove generacije, a temelj njihova odgoja bit će tradicija, kršćanska vjera i ispravna moralna načela (usp. isto).

Zaključno, svim je paškim pučkim pjesnicima zajednička snažna ljubav prema otoku Pagu, domovini Hrvatskoj te prema obitelji, djeci i unucima. Uz emociju ljubavi vežu se podjednako i radost i žalost, uglavnom zbog brojnih (ne)lijepih uspomena kojih se

³⁸ Kako to da se u knjizi govori o pučkom, a ne o „onomu starijem anonimnom, ustmenom koje mu je prethodilo“ (Crnković 2011a: 39).

³⁹ Crnković piše redom o: dosadašnjim (vlastitim) spoznajama o paškoj pučkoj poetici, neočekivanoj knjizi koja je postala „materijalom“ za objavljivanje novih svezaka *Pažke pučke poetike*, deseteračkom stihu, negativnom stavu prema pučkoj književnosti, pisanju na hrvatskom jeziku (gramatici i pravopisu) te o razlici između autorskog i neautorskog (usmenog) pučkog pjesništva (v. 2011b: 7–18).

čeznutljivo prisjećaju. Strah je pak najviše izražen u ratnom razdoblju, odnosno u vrijeme krvavih sukoba i borbi za slobodu. Međutim, ta se bojazan redovito pretvara u bodrenje, tj. mladi (mrtvi ili živi) vojnici postaju heroji, junaci koji narodu daju neopisivu snagu i vjeru u svjetliju budućnost. Emina Dabo Hunjak objašnjava da narod postaje junački kolektiv, a pouka za recipijente uvijek je usmjerena prema veličanju domoljublja, duhovnih načela i junačkih vrлина (usp. 2018: 324). Također, tematizirajući Domovinski rat pučki pjesnici potaknut će stvaranje određene slike o dijelovima hrvatske prošlosti pri čemu se naglašavaju njezini slavni i pobjednički trenuci. Time se izravno utječe na kulturno pamćenje, ali i na sadašnje sjećanje zajednice o hrvatskoj prošlosti (usp. isto: 327).

4.3.2. Paški pučki pjesnici

Reprezentativni primjeri autorskog pučkog pjesništva jesu: Ivan Šuljić-Iveša (1904–84), Radoslav Dabo Slave (1904–93), Ante Baričević (1918–?),⁴⁰ Dragutin Badurina Rumešić (1898–1976), Josip Badurina-Tomić (1893–1966) i Ante Badurina Rumešić (1957).

Šuljić-Ivešine pjesme poglavito su zavičajne tematike u kojima iskazuje ljubav i poštovanje prema Novalji, ali može se uočiti humor i sarkazam u opisivanju njezinih stanovnika (Novaljaca) pa se ponekad čini da im najviše ljubavi iskazuje onda kad o njima najpogrdnije govori (usp. isto: 296). Sarkazam je, dakle, najjači „kad se drugomu u oči kaže, za srce i dušu ujeda“ (Zima 1880: 57). Treba istaknuti i emociju ljubavi koja je toliko jaka da boli, tj. Novaljci strasno vole svoj rodni kraj i unatoč teškim životnim uvjetima, oni ostaju u njemu i svakog se dana brinu o potrebama svojih obitelji. Primjerice, pjesma podužeg naslova *Pisma kako je 610. g. bizantski car Heraklije pisao Hrvatima neka potiraju Slavene i Avare pa se zauvijek ovde nastanu – i na ovom otoku* tematizira doseljenje Hrvata na obalu i njezine otoke (među kojima je i otok Pag). U njoj prevladavaju hrvatski ponos (ponajviše prema precima), veličanje domovine i ljubav prema zavičaju. Sintagmama *mršav obrok, vječna patnja, burin jek i pogrbljena leđa* nastoji se dočarati težak život Pažana, dok se ponavljanjem čestice *još* i prijedloga *za*, koji se nalazi ispred zavičajnih motiva, želi naglasiti njihova predanost i upornost:

⁴⁰ Prilikom spominjanja novog autora/autorice, u zagradi će se navoditi njihove godine rođenja i smrti, a upitnik će označavati nepoznati podatak o godini/godinama (rođenja i/ili smrti). K tome, moguće je da neki od njih još nisu umrli ili ipak jesu, ali tek nakon objavljivanja *Pažke pučke poetike* (2011) pa godina nije ni mogla biti zabilježena.

Ne stira nas lav mletački / niti Turčin prek,
Mršav obrok, vična patnja / niti burin jek.
Još smo živi – još živimo / pogrbljenih leđa,
Još nam živo srce kuca, / ko u naših pređa,
Za ov' otok, za 'vu zemlju / i za kamen zali,
Za tu grudu nan ostavnu / i za morski vali. (2011a: 336)

Zanimljiva je pjesma *Ženidba moga oca, po drugi put* čija se tema naslućuje već u naslovu. Naime, ne govori se u njoj samo o novoj, drugoj ljubavi, nego se i ruga ženi koja postaje Ivešina maćeha, „uljez“ koji je ušao u njihovu siromašnu, ali skladnu obitelj (usp. isto: 301). Preranu smrt prave majke nije mogao ni prežaliti ni Bogu oprostiti, a prema maćehi osjećao je „samo odvratnost zbog njezine okrutnosti, sebičnosti i divljaštva“ (isto: 301, 302). Ponovno se sarkazmom izražava „sa zloradim podsmiehom najgorče i najoporije ruganje“ (Zima 1880: 57). Iznimku predstavlja dio pjesme u kojem Bunjevac imena Rade nagovara Ivešina oca na ponovnu ženidbu opisujući Luciju/Luju kao najljepšu i najbolju ženu tog vremena, a ističe i njezinu fizičku privlačnost. Zaljubljenost lirskog subjekta naglašena je nabranjem i gradiranjem ženskih zanimanja/titula od kojih nijedna nije prikladna za njegovu dragu:

Nima, Ive, takove divice,	(...)
Čobanice, niti udovice,	Lipa prsa i ugnuta droba,
Princezice, vrajle nit' grofice,	Divne čari skriva joj roba. (...) (306)
Nit' u carskom dvoru cesarice.	

Nadalje, vrlo emotivna pjesma naslovljena kao *Pláč na materinom grobu* još jednom potvrđuje jačinu sinovljeve ljubavi prema majci, ali i veliku žalost što ju je prerano izgubio. U navedenoj se pjesmi spajaju dva tipa ljubavi, prema rođenoj majci i prema rodnom kraju. Vokativom *majko (moja)* istaknuta je čežnja i emocija ljubavi, a uporabom anafore, za koju Zima (1880: 289) ističe da je česta u našim narodnim pjesmama, pojačava se prisnost s majkom:

Majko moja, moja prva hrano,
Majko moja, otvorena rano,
Dođoh tebi posli puno ljeta,
Dođoh, majko, iz tuđega sv'jeta. (...) (2011a: 307)

Dakle, učinak anafore može se opisati kao pojačavanje (usp. Vidiček 2011: 252), a smišljena je kako bi povećala pozornost slušatelja (usp. isto: 264). Valja spomenuti dirljive usporedbe

majke s ugaslim suncem i iščezlom zvijezdom čime se naglašavaju različiti osjećaji; ljubav, tuga, čak i ljutnja jer mu je majka oduzeta još u djetinjstvu, a može se govoriti i o strahu od budućeg života bez nje. Ponavljanjem glagola *nestati* ističe se gubitak pozitivnih emocija koje je u lirskom subjektu pobuđivala upravo majka:

Nesta majke, nestade topline,
nesta sunca, nestade vedrine;
vedri dani postadoše noći,
mrak u mraku koji neće proći. (2011a: 307)

Iz opusa Radoslava Dabe Slave odabrana je *Pjesma izseljenika u Južnu Ameriku izpjevana g. 1930*. Ističe se svojim sadržajem koji objedinjuje ljubav prema domovini/zavičaju, ali i veliku tjeskobu zbog primoranog putovanja i pronalaska posla na novom kontinentu. Radišnost seljaka naglašena je tipičnom usporedbom iz frazema *biti marljiv kao mrav* i *raditi kao rob* (v. isto: 141). Stvarna se slika onoga doba miješa s autobiografskim elementima, odnosno Slavo je društvene razlike i nepravde često uočavao, ali se nikad nije pobunio i djelovao nasilno jer se tome protivio njegov kršćanski svjetonazor (usp. isto: 187). Zato je na kraju bio prepušten sam sebi i svojim razmišljanjima, preplavile bi ga emocije žalosti, straha i jada. U njegovim se pjesmama navedene emocije ponovno kodiraju poredbama (usporedbama) pa je svijet povezivao s tamnicom, logorom smrti i (jadnom) grobnicom u kojoj je narod zarobljen. Onaj tko dobije vlast, pretvara se u divlju zvjer želeći da ga svi slušaju i budu mu pokorni, a pritom zaboravlja u kakvoj je bijedi prije živio:

Kad vlast svijeta rukama dohvati,	Tad ne gleda rođaka ni brata,
On se odmah na zlu stazu vrati.	Najstrašnijeg oružja se hvata;
Tad pobjesni kao divlje z'vjere	Hoće da mu svaki udovolji,
Kada lanca svoga on razdere.	Pokoran mu po njegovoj volji.

Sve pređašnje zaboravi svoje,
Ne sjeća se bijede ni nevolje. (188, 189)

Ante Baričević (Pipe) oduvijek je volio pjevati, a upravo mu je to davalo snagu za obavljanje teških fizičkih poslova.⁴¹ Emocija ljubavi u njegovim se pjesmama veže uz tematiku prosidbe i vjenčanja. Klišeizirani epiteti mogu se uočiti u opjevavanju djevojčina

⁴¹ Pjevanje i pjesma za njega su bili spas, u njima je mogao pronaći utjehu i odgovor na sve što ga je mučilo i što ga je oduševljavalo (usp. Crnković 2011a: 370), a sljedećim bi se citatom moglo sažeti njegovo pjesništvo: „*Cijeli moj život je dostojan pjesme i pjevanje je moja dužnost – bez toga bi moj život bio nijem i prazan*“ (isto).

fizičkog izgleda: *Divojka je i od sebe lipa, / mlada hna i visoka kipa* (isto: 377). Zatim, u pjesmama *Novaljsko polje, Stara kuća i Stari ljudi* prevladava emocija sreće, ali i nostalgija za prošlim, boljim vremenima. U Pipinoj se mladosti naporno radilo, stoga bi ih „bodra pjesma“ (isto: 378) uvijek oraspoložila. Navode se uobičajeni poslovi Novaljaca, opisuju se njihove kuće, imetak, običaji, a potom i vlastite karakterne osobine. Vrlo je važno istaknuti da su te značajke stavljene u kontrast, tj. Baričević, njegova obitelj i prijatelji nisu živjeli u raskoši, ali bili su sretni i zadovoljni. Valja primijetiti prizemnost u motivima, jednostavnost izraza i želju za istinitim, realnim prikazom svakodnevice što će također biti glavna obilježja drugih paških pučkih pjesnika i pjesnikinja:

Kućice su bile dosta male,	Svaku večer kad bi vičerali,
Al' su bile i mile i drage.	iz Kačića pisme bi pivali.
U veselju tad su ljudi bili,	To je bilo jako milo čuti,
Iako su previše radili. (379) ⁴²	odzvanjalo u svačijoj kući. (isto) ⁴³

Za pučku su književnost važne upravo detaljizirane realije, objektivnost i postavljanje pjesme u konkretne (povijesne) okvire, stoga se u potonjoj, ali i brojnim drugim pjesmama iz *Pažke pučke poetike* mogu primijetiti navedene karakteristike. Zatim, svoju ljubav i ponos prema domovini, a ljutnju i žalost prema protivnicima Hrvata, Pipe iskazuje u pjesmi *Vukovar se ne može zaboravit*. Na sljedeći način Crnković objašnjava mješavinu emocija uočenih u pjesmi: „Ima tu domoljubnog zanosa, iskrena nacionalnog osjećaja i ponosa, ima tuge, kletve, vapaja i molitve, ima nemoći da se sve to pretoči u suvisli, skladni i tečni deseterački spjev“ (isto: 382). Uz to, spominje se i prvi hrvatski predsjednik koji je zaslužan za konačnu slobodu i oblikovanje suverene Republike Hrvatske: *Frane Tuđman to je pravo ime, / Vodi ljude do Božje sudbine* (isto).

Treba spomenuti domoljubnu pučku pjesmu Dragutina Badurine Rumešića pod nazivom *Dragutinov san*. Iako joj je naslov „nepretenciozan, naoko intimistički“ (Crnković 2011b: 43), pjesma je posvećena Stjepanu Radiću te opjevava ondašnju povijesnu i političku situaciju. Naime, lirski se subjekt ne može pomiriti s aktualnim uređenjem države, stoga metaforički dobiva sokolova krila, leti do Zagreba pa do groblja na Mirogoju kako bi probudio usnulog vođu. Jaka želja za ponovnim mirom u rodnoj zemlji izražava se

⁴² *Stara kuća*

⁴³ *Stari ljudi*

imperativima poput *Ustaj, vođo, Hrvatska te zove / izbavi je iz nevolje ove!* (isto: 44), a pri kraju pjesme oni se intenziviraju (uz naglašenu emociju tuge): *Ustani se, utišaj mu boli, / puk hrvatski tebe plaćuć moli* (isto: 46). U pjesmi se nižu „crni“ motivi (npr. crna zemlja, crna oblačina, tužni mrak, tamna tamnica), odnosno taj se epitet veže uz domovinu i jadnog seljaka koji se mora snažno boriti da bi (pre)živio u njoj. Navedeni se epiteti nazivaju stalnima, a Zima također ističe tipične sintagme narodnog pjesništva poput *čarne gore, čarne zemlje i čarnog mora* (v. 1880: 171). Upravo se iz takvih motiva među narodom širi strah: *prestrašeni od silnoga mraka...* (Crnković 2011b: 45). K tome, tugovanje, plač i ječanje srdaca uspjeli su Stjepana Radića probuditi iz tzv. vječnog sna koji svojim pozitivnim i poticajnim riječima ohrabruje lirskog subjekta i hrvatski narod:

Boli vidim ja moga naroda,	
al' žuđena doći će sloboda.	
Samo, sinko, vi složni budite	pa će jednom, moj ljubljani sine,
i mojeg se nauka držite,	sloboda vam žuđena da sine. (46)

Prethodni su stihovi ujedno korisna i mudra pučka po(r)uka čiji je cilj osvješćivanje potonulog naroda da nikad, ni u trenutnim okolnostima ni inače u životu, ne gubi nadu i vjeru u bolje dane koji će uslijediti. Iako završni stihovi dokazuju da je sve ispjevano bio samo san,⁴⁴ u pjesmi se reflektira stvarnost i istinska želja za promjenom.

U vezi s izraženom emocijom ljubavi, valja istaknuti Josipa Badurinu-Tomića koji, poput većine pučkih pjesnika, piše iz vlastita iskustva i opjevava proživljene emocije. Od prvog se susreta s dragom počeo osjećati iznenađujuće lijepo i ugodno: „Dogodio mu se iznenadan i neočekivan bljesak osjećajne punine, radost, razlog i ljepota postojanja...“ (isto: 52), dogodila mu se ljubav. Pjesma *Djevojčice mlada* ističe djevojčinu privlačnu pojavu pred kojom se uznemirava srce lirskog subjekta. Uspoređuje⁴⁵ ju sa sjajnom zvijezdom, krasnim cvijećem i zemaljskim rajem pri čemu se divi onome tko će jednoga dana biti njezin momak. S druge strane, u pjesmi *Pismo dragoj ljubavi* više nije prikazana kao „mladenački zanos“, već je ona „tjelesna zbilja, dragost i ljepota života“ (isto: 67). Na početku se postavljaju

⁴⁴ Žena ga budi iz sna: *Ustaj, mužu, jer zora već rudi!* (isto).

⁴⁵ Luka Zima naglašava da je „poređenje“ česta figura narodnog pjesništva, a jedna od definicija koju donosi glasi: „Poredjenjem uveličava se osoba ili stvar tako, da se u nečem uzvišuje nad drugu, koja je od nje još vrstnija“ (1880: 120).

pitanja u kojima se gradacijski nižu glagoli (vidjeti, zagrliti, ljubiti) što svjedoči o tome da lirskom subjektu nedostaje njegova draga. Štoviše, on čezne za njom, srce ga boli i pati jer ona nije kraj njega; muči se, tužan je, u njemu se miješa bijeda s izraženom žalošću: *Srce jako boli, / ne mogu odoliti; Mira tužan nemam / jer me mori bjedna, / mis'o svakojaka* (isto). Zatim, pjesma *Prošnja djevojke* obiluje izjavama ljubavi, usporedbama djevojke s najljepšim prirodnim pojavama, ali i religioznim motivima poput zazivanja Boga za pomoć i molbama za Njegovu milost. Zaljubljeni mladić zabrinut je za djevojčinu sudbinu, želi da njemu „procvate“, odnosno da za njega sačuva svoju mladost. Prema Crnkoviću, najljepši je dio pjesme onaj u kojem joj se lirski subjekt obraća (usp. isto), tj. kad mladić otvara svoje srce. Upravo se motiv srca ponavlja u svakoj strofi, gotovo u svakom stihu čime se želi naglasiti jačina njegove ljubavi, iskrene namjere, predanost, čak i nagovor na suživot jer on nju nikad neće prestati voljeti. Primjerice, *Vazda si mi ti u srcu mila, / i još dok si malo djete bila; Slušaj, dušo, ako znala nisi, / srce moje samo na te misli; srce moje da se s tvojim sveže; Jer si za me po srcu zibrana, / u srcu te ja ljubim odavna* (isto: 70). U Tomićevim se ljubavnim i mladenačkim pjesmama ponavljaju prizemne usporedbe, ustaljeni epiteti kojima dočarava Katarininu ljepotu i dragost, a u njemu se polako razvija jedan novi osjećaj – ljubav – koja je pak uzrok velike sreće i radosti.

Posljednji izabrani lunjanski predstavnik, Ante Badurina Rumešić, stilski se, jezično, ali i po grafičkoj formi dosta razlikuje od prethodno analiziranih paških pučkih pjesnika. Najznačajnije obilježje njegovih pjesama upravo je očuvanje domaće riječi i domaćeg govora. Iz njegova su opusa izdvojene tri zavičajne (*Trsje, Bez duše i Konoba*) te dvije pjesme s naglašenom nostalgijom (*Sami i Sićanja pribiru*). Pjesma *Trsje* dočarava ljudsku povezanost sa zavičajem, utkanost duše i tijela s trsjem koje raste pa se kasnije suši, baš kao što čovjek odrasta i stari: *Kako ti, tako on: / skupa ste starili, / sušili se, nestajali* (isto: 170). Slično se u pjesmi *Bez duše* opjevava Antina mladost i ambijent u kojem je nekad uživao, a sve su emocije stale u jednu, sad već oronulu posudu: *Bez duše suh bocunić, / vrč života, tuge i radosti* (isto: 177). Lirski je subjekt sjetan, žalostan, pomalo ljut jer je ostario i svoju mladost ne može vratiti pa se uspoređuje sa siromahom dajući mu sljedeće epitete: *Staroga nagrčenoga, / prebitoga siromaha, / guzice gole* (isto). Treća pjesma *Konoba* ističe pozitivne emocije koje se u tom prostoru razvijaju, stoga se uočava i ugođaj napitnice jer okupljeno društvo nazdravlja, slavi i veseli se:

/Konoba je/

mesto kamo brzo se gre,

a sporo zajde,

kadi ostaju brige, nevolje,

a posle uvik je bolje.

(...)

/Mesto/ kadi se sve zamače,

otače, pretače, natače.

Kadi se povida, sulaca,

nazdravlja, kušiva. (178, 179)

Na kraju se ponovno naglašava tjeranje tuge i razvijanje radosti kako bi se čovjek osjećao bolje: *Va konobi nikad se ne plače, /žajnica⁴⁶ se gasi, / od veselja skače* (isto: 179).⁴⁷ Pjesme *Sami* i *Sićanja pribiru* nalaze se u 10. potpoglavlju *Od starosti i samoći*, a u prvoj valja primijetiti gradaciju motiva: od početnih, ljubavnih do završnih, čeznutljivih, nostalgичnih. Nakon zaljublivanja, vjenčanja i odgoja djece uslijedila je starost koja se uspoređuje sa strašnom životinjom, točnije s *gujinim prebitima* (isto: 191) zato što su supružnici, kao zmijski ostaci, nastavili živjeti sami. Druga je pjesma veoma kratka, ali jezgrovita, kojom se pjesnik prisjeća nekadašnje ljubavi i bezbrižne mladosti. Sve je to prošlo pa se onomatopejom crkvenih zvona i mirnom nedjeljnom atmosferom dočarava njegov sentimentalni žal:

Sad pomalo sićanja pribiru

ko zvoni u nedilju:

Sve va hladu siduć,

preduć kudilju. (isto)

4.3.3. Paške pučke pjesnikinje

U 2. se svesku *Paške pučke poetike* pojavljuju i pjesnikinje, a odabrane su sljedeće: Ivanica Badurina⁴⁸ (1944–?), Jelena Dabo Peranić-Kapitanova (1920–?) i Marija (Milka) Vorel rođ. Šuljić (?).

U Crnkovićevu *Obćem pogledu* spominje se iznenađenost Stipe Botice koji je očekivao tzv. pučko žensko pismo još u 1. svesku, stoga naglašava važnost ženskog pisanja i očuvanja tradicijske kulture: „Ja sam očekivao da će tu biti i poneka žena i čisto iz razloga što znam

⁴⁶ žed

⁴⁷ Ovi su stihovi zgodna definicija konobe, a mogu podsjetiti i na zagonetku: „Što je to? Tamo se nikad ne plače, žed se gasi, od veselja skače?“.

⁴⁸ Zanimljiv je podatak da je Josip Badurina-Tomić, čiji je dio korpusa prethodno analiziran, bio njezin svekar. U potrazi za Tomićevim pjesmama, Crnkoviću je Ivanica Badurina pružila i vlastitu poeziju (v. isto: 250).

da u našoj tradicijskoj kulturi, dobar dio tradicijske kulture postoji, i to dugo vremena postoji, zahvaljujući ženama. One su je najbolje očuvale.“ (v. isto: 269). Ipak, u nekoliko se poglavlja 2. sveska donosi (isključivo) žensko pjesništvo i to ono koje ima potpis (ko)autorice, koje je vrijedno i stilizirano (usp. isto: 270).

Crnković navodi da je Ivanica Badurina svoje pjesme sama razvrstala u tri skupine: a) domovinske, „nadahnute ljepotama pojedinih mjesta“, b) duhovne i c) „neizostavno“ ljubavne (usp. isto: 231). U vezi s njezinim bogatim opusom i bujnim izričajem Crnković dodaje nekoliko važnih zapažanja:

Dolazi vrijeme zatomljenih pjesama nabujalih osjećaja, skrovitih pitanja i odgovora, nespretna i bojažljiva doživljavanja granica životnih slasti, dopustivih sloboda i nesloboda. (...) U njoj⁴⁹ će trajati i rasti težnja za jačim doživljavanjem života, punijom mjerom znanja i doživljaja, nutarnji vapaj za prielazom onkraj međa ustaljenosti, preko zidova i ziđa zavičajnih suhozida. Taj trajni titrajni nemir konstanta je njezine emotivne znatiželje i svake želje, i one još neznane i neprobuđene. (232)

Iz prve su skupine pjesama odabrane *Najljepša zemljo* i *Na braniku Domovine* u kojima se ističu izuzetno jaki osjećaji prema Hrvatskoj. U prvoj se pjesmi ponavlja stih *O lijepa, najljepša zemljo moja!* (isto: 236) čime se dodatno naglašava ljubav prema domovini u kojoj, nažalost, bjesni rat i uništava njezinu raskošnu ljepotu. Sintagme poput *krvava njedra* i *gažena stenješ* (isto) pobuđuju u narodu snažne osjećaje: duboku tugu, čežnju za slobodom, strah od novih napada. S druge strane, čitatelji se prisjećaju Domovinskog rata i mogu suosjećati s ljudskim patnjama toga doba. Druga je pak pjesma specifična po tome što je zamišljena kao unutarnji razgovor hrvatskog vojnika na ličkom bojištu usred zime (usp. isto: 237). Snijeg se inače povezuje sa zimskim radostima, ali u pjesmi se već na početku uočava vojnikova žalost i bol koju trpi zbog službe: *suze mi naviru od bola / umjesto radosti i miline* (isto). Iako se bori za svoju voljenu domovinu, vojnik čezne za mirom u zemlji, odnosno da opet bude slobodan, da mirno živi i sanja u toplini svojeg doma. Prema tome, u kontrastu se nalaze *ledeni snijeg* i *topli snovi* koji su ujedno odraz vojnikova emocionalnog stanja (strepnja u hladnoći zamijenila je veselje u toploj kući):

Budno motrim u ledenom snijegu, / na braniku domovine svoje,
Bože, što sam skrivio onima preko, / te uništiše tople snove moje? (237)

⁴⁹ U svakodnevicu...

Četiri pjesme ljubavne tematike (*Ti si sve!*, *Ti si moje more*, *Ljubav si ti* i *Siguran zagrljaj*) opjevavaju iskrene i čiste Badurinine osjećaje prema voljenom muškarcu. U prvoj se pjesmi nabraja niz motiva iz prirode koji postaju zamjenicama za dragog, npr. on je njezin *najljepši suton*, *šapat plavog mora*, *najljepši dan* (isto: 252). Za drugu Crnković objašnjava da je možda „najpoetskiji proplamsaj njezina srдца sažet u pjesmi“ (isto) što se očituje u stihovnoj izmjeni osobnih zamjenica (uz glagol *biti*) „ti si“ i „ja sam“ uspoređujući njega i sebe s morem, morskim valovima i pjenom. U zadnjoj se strofi najbolje uočavaju spomenuti plamteći osjećaji:

Ti si moje more,
bacaš se na morske stijene.
Ja čujem tvoj buk,
vezani smo nitima od pjene. (253)

U pjesmi *Ljubav si ti* ističe se emocija straha od gubitka ljubavi, tj. u tom slučaju više ne bi bilo radosti, smijeha, već bi se u život uvukla tuga: *Ljubavi, kad tebe više ne bi bilo, / sunce bi se zauvijek za oblak skrilo* (isto).⁵⁰ Valja primijetiti i eufemizam, *kad tebe više ne bi bilo*, koji označava smrt voljene osobe, „a to biva poradi opreznosti, bojazni, nježnoga osjećaja, štedjenja bližnjega“ (Zima 1880: 61). Pjesma *Siguran zagrljaj* podsjeća na vrlo važnu odrednicu ljubavi, a to je pružanje utočišta voljenoj osobi koja se uvijek može povjeriti drugoj polovici i u njoj pronaći utjehu što se naglašava čestom uporabom zamjenica: *ti, ako osjetiš života lom, / znaj da ima netko tko se za sve, / pa i za tebe brine* (Crnković 2011b: 254). Posljednje su Baduričine protumačene pjesme obiteljske tematike koje opjevavaju poseban tip ljubavi, a to je ljubav bake prema unucima. Od navedenih se (ljubavnih) obiteljskih pjesama izdvajaju sljedeće: *Valentino – moje prvo unuče*, *Adi – sretno!*, *Živi u miru*, *Dobro došla!* i *Šest bisera mojih*. Zadnja navedena pučka pjesma sintetizira bakinu ljubav prema unučićima (njezinim biserima), ljubav za koju ni sama Ivanica nije znala da postoji i da čak može biti veća od ljubavi prema vlastitoj djeci:

Kada sam imala troje djece svoje,
mislila sam: sve to bogatstvo je moje.
(...)
Sad kad imam šestero unučadi svojih,

⁵⁰ Valja primijetiti da je stih spomenarskog karaktera: jednostavan, sažet, rimovan, lako se pamti i dalje prenosi, a metafora je prizemna što je tipično za spomenare (v. poglavlje 4.6. Internetske stranice, blogovi).

znam da je to šest bisera mojih. (258)

Takav je tip ljubavi dodatno naglašen bakinom žrtvom za unuke, odnosno njima se Ivanica trudi omogućiti više nego što je nekad priuštila djeci: *za njih sam dala sve, dala sam srce svoje (...)* / *A biseri moji još su tako mali / da bi patnju srca moga prepoznati znali* (isto). U opjevavanju bakine emocije ljubavi uočljiva je jednostavnost u stihovima i njihova spomenarska/dnevnička obilježja kako bi njezini osjećaji ostali zabilježeni i mogli se lako pokazati unucima u budućnosti, ali i prenositi drugima. Pučki bi se recipijenti, oni u ulozi bake ili djeda, također mogli pronaći u navedenim stihovima jer (sad) imaju vremena brinuti se o unucima te im pružiti svu ljubav i pažnju koju nisu uspjeli svojoj djeci zbog raznih poslova i obveza.

Novaljska pjesnikinja Jelena Dabo Peranić-Kapitanova inspiraciju za pjesme crpila je iz više izvora: njezina djetinjstva i djevojaštva u Novalji i na otočiću Maunu, običaja i mjesnih zgoda, folklornih zanimljivosti, a posebne su pjesme nastajale za ljubav njezina života, Šimu Dabu Peranića (usp. isto: 329). Domoljubna pjesma prikladnog naziva *Domovinska* nastala je na početku rata pa se sa zabrinutošću i strahom postavljaju sljedeća pitanja koja su dodatno istaknuta anaforum:

Ki će tebe, Domovino, branit,
ki će smrtne rane ti ublažit,
ki će tebi svoju ruku dati,
sve udarce, nevolje zdurati? (330)

Tom se figurom markira početak stiha, ističe se njegov ritam te se naglašava i emocionalnost govornika (usp. Vidiček 2011: 251, 252). Na prethodna se pitanja odgovara s jakim domoljubnim žarom, ponosom i ustrajnošću, snažnom ljubavi prema Hrvatskoj, npr. *Rod ponosni srce će ti dati, / samo on će snagom izgarati* (Crnković 2011b: 330). Slijedi pjesma *Zavičaju* kojem se Jelena obraća s velikim poštovanjem te izražava svoju pripadnost njemu i Hrvatskoj domovini općenito: *Lipo živin na toj tvrdoj stini, / u Hrvatskoj miloj domovini* (isto). Osim toga, u pjesmi *Moj Maun* prisjeća se divnih vremena i uspomena s tog otoka pri čemu dolazi do emotivnog „opadanja“: početak pjesme radostan je i zaigran, dok se na kraju može primijetiti žalosno priopćenje da tamo više nitko ne živi i da je sve zaraslo. Nadalje, pučke pjesme *Divojačka* i *Mladiću* tematiziraju tipičnu mladenačku ljubav, tj. zanos i strast zaljubljenog para koji promatra jedno drugo s prozora (*Divojačka*) i koji ne može dočekati

da ponovno budu zajedno (*Mladiću*)⁵¹. Za drugu je pjesmu karakteristično iščekivanje, odnosno motiv povratka iz mornarice, tipičan za pučke pjesme iz ženske perspektive, nakon čega će se djevojka i mladić odmah vjenčati: *Kad dojadri svomu rodnom kraju, / svi će zvoni zvonit na vinčanju* (isto: 332). U Peranićinoj se pjesmarici može pronaći i klasična ljubav žene prema mužu te roditelja prema djetetu, a primjer su takvih pjesama *Šimu* i *Hćeri*.

Zavičajne pjesme u kojima je uočljiva istinska ljubav prema rodnoj Novalji i nakupljena gorčina zbog prisilnog odlaska iz nje, napisala je Marija (Milka) Vorel rođ. Šuljić. *Voljenoj rodnoj Novalji, Bijeg* i *Prognanica* predstavljaju pjesme u kojima se spomenute emocije najslikovitije izražavaju. Marija Vorel zbog rata je pobjegla u Slavoniju, ali srce i duša zauvijek su ostale u Novalji: *Još uvik kuca za te jedno srce staro / koje živi u Slavoniji, moja rodna Novaljo* (isto: 360). Detaljno opjevavajući svoj bijeg, u njoj se miješa tuga s očajem, strah s ljutnjom, nostalgija s kajanjem. U jednom dijelu pjesme čak proklinje onoga tko ju je natjerao na odlazak, a obilježja kletve uočavaju se u oblikovanju stihova (*Tko mi... neka mu*), odabiru motiva (potjerati mladost, grob, ostaviti kuću) i tjeranjem zla u daleko mjesto, *u tamu svih dubina*:

Ki mi mladost potira z rodne Novalje
nek' mu se grob izgubi u tami svih dubina.

Jer morah ostaviti moju kuću staru
i sve ča je milo u mom zavičaju.

(...). (isto)

Pučki će se recipijenti, koji su također morali napustiti svoj rodni kraj, zasigurno pronaći u njezinim stihovima, a vječna je bol koja ostaje u srcu nakon preseljenja u drugo mjesto: *Nezličena još je na mom srcu rana, / to zov je doma s predivna Jadrana* (isto: 361). U pjesmi *Bijeg* Vorel uspoređuje Novalju sa svetim oltarom i metaforički moli Jadransko more za oprost što svjedoči o snažnoj povezanosti sa zavičajem:

Novalja mi sveg srca dobrotu,
najsvetiji oltar mojega života.
Moje plavo more moraš oprostiti

⁵¹ Pjesma *Mladiću* može se interpretirati kao „odraz mnogih ljubavnih žudnji, nadanja i strepnji“ za brojne Novaljke koje su mjesecima, pa i godinama željno iščekivale ponovni dolazak svojih zaručnika i supruga (usp. Dabo Hunjak 2018: 326).

ča se s tobom nisam mogla pozdraviti. (isto)

Pored toga, rat je u Vorel probudio „novaljsku narikaču“ (isto: 364): u pjesmi *Ja u Slavoniji* ponosno ističe svoje *četiri zvjezdice: / jednoga Hrvata / i tri Hrvatice* (isto), odnosno svoju voljenu djecu, dok je pjesma *Mrtvom gardisti* posvećena poginulom sinu koji je svoj život dao za Hrvatsku. Naime, majčine su oči uplakane, suzne, ali ona ne jauče, ne pada u očaj, već bodri, hrabri i potiče hrvatske vojnike koji će ga u borbama osvetiti (usp. isto). Osjećajnost majke, odnosno njezina žalost pomiješana s ponosom istaknuta je glagolima počivati, oplakivati i osvetiti:

U grobu počivaj, moj rođeni sine,
oplakuju tebe suze materine.
Osvetiti će tebe naša zemlja mila,
za koju si pao srećo materina. (isto)

Takva će se plačna ohrabrenja nastaviti u pjesmama *U spomen poginulima u Domovinskom ratu* i *Sa tugom u Vukovaru*: pali se junaci nikad neće zaboraviti i na njih uvijek treba biti ponosan, ali srce će se nerijetko ispuniti tugom (čak i mržnjom) prema zločinačkim napadima.

4.4. *Radovan i Ljudmila*

Spjev *Radovan i Ljudmila* napisao je Albert (Berto) Krešimir Balabanić (1909–87), pučki pjesnik iz Kolana na otoku Pagu. Pretpostavlja se da je svoj spjev počeo pisati 1971. godine, prvi je dio dovršen 1975., a drugi 1978. Josip Lisac objašnjava da je riječ o epskom spjevu, poemi u pučkom desetercu koja ima epsko-lirska obilježja balade i romance (v. Balabanić 2007: 281). Valja naglasiti da se Balabanićev izvorni *Radovan* sastoji od dvaju dijelova i odijeljen je pjevanjima, a u knjizi *Radovan i Ljudmila* pjevanjima su dodani naslovi te su se *dva Radovana* stopila u jedan spjev (usp. isto: 30). Lisac dodaje da je spjev podijeljen na *pivanja*, a „prvi je dio cjelina koja se u knjizi dopunjuje najuspjelijim fragmentima drugog dijela“ (isto: 281, 282). Balabanić u središte poeme smješta povijesni lik kraljevića Radovana, sina hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira i kraljice Jelene, a pučka predaja s otoka Paga o njegovoj ljubavi prema prelijepoj kolanjskoj pastirici Ljudmili postaje okosnicom poeme. Primjećuje se jedna od učestalih formula pučke književnosti, a to je formula istinitosti koja označava preciziranje

vremenskih i prostornih okvira te imenovanje konkretnih likova. Štoviše, na taj način Balabanić „želi proslaviti svoj otok da bi se povijesno i kulturološki afirmirao“ (isto: 281).

Prije Balabanićeva *Predgovora* nalazi se opsežan *Proslov* koji je napisala Vanda Babić, a u njemu se detaljno razrađuje *Podrijetlo i osobnost Berta Krešimira Balabanića* te *Spjev Radovan i Ljudmila i druga njegova djela* (v. isto: 7–50). U zaključku se navodi da je njegovo djelo *Radovan i Ljudmila* poema, odnosno riječ je o „opjevanoj narodnoj predaji s određenim povijesnim elementima“ (isto: 51). Babić ga opisuje kao pjesnika koji se sljubio sa svojom poemom, kao obožavatelja pučke predaje i iskrenog domoljuba (usp. isto). Nadalje, spominju se načela oblikovanja Balabanićeve poeme, a to su: puk, kojem se obraća i kojem je namijenio svoje djelo; povijesni izvori, koje je koristio prilikom oblikovanja poeme; formalno-stilske značajke, kojima obiluju njegovi stihovi. Balabanić je Kolanjcima, svojim sugrađanima, nastojao približiti hrvatsku povijest, arheološke podatke te pomoću deseterca i stilskih sredstava usmene pjesme komunicirati s njima, dočarati im prošlost, sadašnjost pa i budućnost hrvatskog naroda. Time je u puku želio pobuditi „iskru ljubavi“ prema domu i domovini koja je, nažalost, prolazila kroz različite nedaće i teška vremena (usp. isto: 51, 52).

U *Predgovoru* se ukratko prepričava predaja o „žarkoj ljubavi između princa i čobanice“ (isto: 59). Vodeći se narodnom predajom, Balabanić piše o njihovu prvom susretu, simboličnim zarukama, viteškim igrama u kojima Radovan stradava, a Ljudmila se zavjetuje na svakodnevno obilaženje njegova groba. Njihova će se tragedija potom ispjevati u velikom broju stihova koji tematiziraju njihovu zaljubljenost i ljubav, od početnih iskrica do stvaranja tzv. vječne ljubavi koju čak ni smrt neće ugaziti. Osim toga, ljubavni se događaji isprepleću sa zavičajnim i domoljubnim koji ističu privrženost prema rodnom mjestu veličajući njegovu raskoš i ljepotu. Detaljiziranjem se pak teži reći istina, uvjeriti recipijente u vjerodostojnost stihova te ih izvijestiti o davnoj i slavnoj prošlosti.

U poemi se gaji ljubav prema slobodnoj domovini, otoku Pagu, njegovoj jedinstvenosti i prirodnim ljepotama. Tuga i strah povezani su s (novim) izumiranjima Hrvata, ali narod treba biti ponosan na to što se hrvatski vojnici u borbama nikad nisu predavali. Valja primijetiti da će nerijetko pojedinačni stihovi, koji svojom dvodijelnom formom podsjećaju na poslovicu, postati po(r)ukom svekolikom čovječanstvu; npr. *Ča se zgubi', duplo je vridnije, / nego ono ča nam torba krije; Smrt ne gleda ni mlado ni staro, / redom kosi sa jednakim žarom*. Osjećaj neizmjerne ljubavi, povezanosti s rodnim krajem, ali i ponosom na njega očituju se u stihovima

u kojima se zaziva Bog i štuje Njegova stvoriteljska moć (*Pagu tad je temelje postavi' / i svakom ga lipotom obdari*; isto: 77) te u dijelu kad Balabanić počinje iznositi vlastite doživljaje s rodnog otoka (npr. *na Pagu sam pivao i plak'o, / ovde kušah i žuko i slatko; Takav plamen u mom srcu plamsa / kada gledam ravna polja paška*; isto: 78). Ljubav prema rodnom kraju ističe se kontrastima pjevati – plakati, žuk (gorak) – sladak te paregmenonom (plamen plamsa) kojim se postiže i razigrani ritam. Motiv starosti provlači se kroz nekoliko stihova naglašavajući pritom radost u mladenačkim danima, ali i činjenicu da stari ljudi imaju ukusa:

Al' sve skupa, ugodni su čari:
lip je život dok se ne ostari!

Makar stari starošću miriše,
i star voli gledat ča je lipše.
I star voli slatko nego žuko,
voli novo nego staro ruho. (82)

U prethodnim se stihovima također mogu pronaći kontrasti (npr. staro – novo), a upravo se riječ *star* i njezine izvedenice ponavljaju u gotovo svakom stihu poput glagola *ostarjeti*, imenice *starost* i pridjeva *star* (ponovno se radi o paregmenonu). Pored toga, u drugoj je strofi prisutna anafora (*i star voli*) kako bi se dodatno istaknulo koga ili što preferiraju stariji. Kasnije se u poemi ponovno ističe domoljublje, hrvatski ponos i radost svih okupljenih mještana jer će se Radovan simbolično povezati s hrvatskim morem: (...) *kako tebe paški narod ljubi. / Volimo te k'o hrvatskog kneza / i k'o paškog budućega zeta; Al' ću danas, kao kralj budući / i k'o Hrvat, s moren se zaručit* (isto: 167). U navedenim stihovima nalazi se niz usporedbi koje funkcioniraju kao dokaz ljubavi Pažana prema Radovanu, ali i Radovanove privrženosti otoku i njezinim mještanima; u tim se usporedbama ističu njegove (sadašnje i buduće) titule: (kao) hrvatski knez, paški budući zet, budući kralj, Hrvat. Emotivno nabijene stihove s izraženom ljubavlju prema domovini te zakletvom na vjernost, poslušnost i odanost, u ime svih Hrvata, izgovara Radovan u trenutku vjeridbe (na dno mora baca zlatni prsten, dar grčkog cezara, koji su nosili svi hrvatski vladari):

More naše, hrvatska didino,	Svaki Hrvat ovo more ljubi,
lipo more, lipa domovino!	njega branec i život bi zgubi'.
More, more, njivo i livado,	Žrtvova' bi mladost svekoliku
svaki Hrvat tebe ima rado!	za obranit jednu morsku siku. (169)

Nadalje, kraljević Radovan dolazi na otok Pag kako bi potražio ozdravljenje od sušice, a njegovi roditelji ne trebaju strahovati jer će sinu pomoći prirodni „lijekovi“. Uporabom leksema *pažnja, friški* (svježi) *zrak, more* i *početak ljubavi* te ponavljanjem zamjenice *ča* umanjuje se roditeljski strah i budi nada da će sin ponovno biti zdrav i snažan (dogodit će se *čudo*):

A ča neće pažnja kom ga dvore,
a ča neće friški zrak i more,
ča ne mogu pomoći likari,
čudo stvara – početak ljubavi! (134)

Ljudmila u poemi slovi kao *pastirica mlada*, a Radovan kao *mladi kraljević*: pridjevom *mlad* istaknuta je dob, a pomoću navedenih imenica u kontrast se stavlja njihova razlika u staležima koja nimalo neće utjecati na ubrzani razvoj obostrane ljubavi. Bila je to ljubav na prvi pogled, a očaranost pa i zbunjenost mladića opjevavaju sljedeći stihovi:

Zar to biće naiđe od raja
da očara budućega kralja, I konj stoji, naprid mu se ne da,
da ga rajskom očara lipotom a princ zbunjen pastiricu gleda.
potakne mu volju za životom? (...). (136)

Kraljevićevo ushićenje i čežnja za pastiricom naglašavaju se glagolima *očarati* i *rasplamsati*: *(...) je l' mu bilo suđeno je sresti, / tu divojku ča ga očarala / i srce mu čežnjom rasplamsala?* (isto: 137). Emociji straha suprotstavljena je vjera koja ga je osnažila:

Strah i viru postavlja na vagu,
čas dobiva, čas gubi snagu.
Vira jâča, a strah se umrtvi,
dobi snage, u nj pogled uprti. (140)

Nakon mladićeve ljubavnog priznanja, djevojka se veoma iznenadila i pomislila da nije zavrijedila njegovu ljubav zbog svojeg položaja u društvu što se potom opravdava općepoznatom životnom porukom: *Ali ljubav ne poznaje granice, / kod kneginje ni kod pastirice* (isto: 141). Tako su se nakraju njih dvoje darovali jedno drugome i iskusili pravu ljubav. Da prethodna poruka zaista vrijedi i da se obostrana ljubav rasplamsala, potvrdio je Radovan rekavši da će s Ljudmilom biti pod bilo kojim uvjetom: *(...) ti ćeš sa mnom u kraljevski dvori / il' ja ću s tobom čuvat ovčji tori* (isto: 142). Opreka se uočava u sintagmama *kraljevski dvor* i *ovčji tor* te u naglašavanju osobnih zamjenica *ti* i *ja* čime se ponovno ističe različitost zaljubljenog para. Čista emocija (prave) ljubavi, njezina vrijednost i jačina vidljiva je u

sljedećim trima usporedbama koje su pojačane komparativima pridjeva (*jača* od bogatstva) i priloga (*dublje* roni od mača, liječi *bolje* od melema), a tim se mislima i puk može voditi kroz vlastiti život:

Ljubav stvara svako živo biće, ona daje smisao za žiće.	Prava ljubav od bogatstva jača, dublje roni, nego brid od mača, al' i liči bolje od melema žarka ljubav kad je uzvraćena. (143)

Da je ljubav smisao života potvrđuje Radovanovo poboljšano fizičko i psihičko zdravlje. Ljudmilina iskrena ljubav, slatki poljupci i topli zagrljaji ubrzali su njegovo ozdravljenje i očeličili ga. Tjelesnim se motivima (obrazi, oči, čelo) pridodaju glagoli (rumenjeti se, veseliti se, zračiti) koji su usklađeni s novim, osnaženim kraljevićevim stanjem:

Dva obraza sada se rumene,
tužne oči sada se vesele.
Prije čelo od zle slutnje mračni,
sad od sriće i veselja zrači. (145)

Također, u spjevu se javlja novi, ali već poznati tip ljubavi: ljubav majke prema sinu. Vidjevši njegovu promjenu na bolje, nije mogla sakriti svoju sreću koja je istaknuta usporedbom Radovana s princem iz bajke: (...) *njoj se čini kao princ iz bajke, / veselje ju skoro prenerazi: / kako ljubav sina preobrazi!* (isto: 147). Zanimljivo je da lik princa uvijek krasi vrline poput hrabrosti, vjernosti i pravednosti, a u današnje je vrijeme za djevojke postao simbol idealnog muškarca i suosjećajnog budućeg supruga. Valja primijetiti da se Ljudmila najprije prepala kraljice Jelene, Radovanove majke, zapravo bojala se njezine reakcije na ljubav između princa i čobanice: *Uhvati je tiha drhtavica: / ča će reći gospođa kraljica?* (isto: 149). Sintagmom *tiha drhtavica* naglašena je Ljudmilina poniznost, bojažljivost i plahost. Međutim, kraljičin je potez sve oduševio: zanemaruje svoj ponos, s ruke skida *prsten od Arpada* (isto) i poklanja ga budućoj nevjesti. Uz to, ne opterećuje se klasičnim svadbenim slavljem, poštuje svaku sinovu želju i najvažnije joj je da on ozdravi, da bude ispunjen, sretan i zadovoljan. Time se još više naglašava bezgranična majčinska ljubav, požrtvornost i veselje zbog sina kojem je Ljudmila povratila život, a kad je dijete nasmiješeno, majčino je srce najradosnije:

„Neka, sine, neka, željo moja,
na sve će pristati majka tvoja.
Budi, sine, srićan u ljubavi,
budi vesel, potpuno ozdravi!“ (150)

Emocija straha javlja se u pastirci Ljudmili uoči Radovanova odlaska na sagenu, hrvatski ratni i trgovački brod. Usprkos tome što mu se mogla pridružiti, odlučila je ostati sa svojim stadom pa uplašenog srca, tj. nestrpljivo i u neizvjesnosti očekuje njegovo isplovljavanje: *Njeno srce za otime žudi, / ali srce u bojazan bludi* (isto: 158); *Zec poskoči, presiče joj puti, / njeno srce neki strah oćuti* (isto: 159). U navedenim se stihovima uočava ponavljanje sintagme *njeno srce* koje metaforički najprije „bludi u bojazan“, a zatim „oćuti strah“: tim se izrazima želi dočarati osjećaj straha koji je obuzeo Ljudmilu. K tome, njezino se emocionalno stanje može povezati s animalnim motivom iz stiha, zecom, koji je i među narodom poznat u frazemu *biti plašljiv kao zec*. Pored toga, jedan dio poeme, u kojem se prethodno detaljno opjevavaju Ljudmilini atributi, brojne vrline, teško djetinjstvo, ali i lijepa sadašnjost, podsjeća na hrvatsku usmenu baladu, *Asanagicu*. Naime, riječ je o slavenskoj antitezi koja se nerijetko pojavljuje u usmenom pjesništvu, a sastoji se od pitanja, njegove negacije i odgovora. U Bagićeve *Rječniku stilskih figura* drugi se dio slavenske antiteze zove „igra pogađanja“ koja je dvodijelna: najprije se navodi više pojava/predmeta kojima se može pripisati traženo obilježje, a zatim se svaka pretpostavka poriče (v. 2015: 303). U usmenoj je književnosti, često i u pučkoj, uobičajena formula otvaranja, odnosno tipični epski početak koji se oblikuje retoričkim pitanjima:

'Ko li ono gizdavo koraca iza svojih pedeset ovaca? Da je vila, na konju bi bila, s duhovima u tami se krila.	Kakvi paun, kakva paunica, ča li labud, ča li labudica? Nit da vila siđe s oblaka, ni k'o ona gizdava koraka.
Nit je vila nit duhovno biće, već u doba kada zora sviće, lik Ljudmilin u tom praskozorju, svom lipotom sjaji na obzorju.	Nit božanstvo u svojoj svemoći ne mogaše na ideju doći nešto lipše od Ljudmile stvorit, te joj rekord lipote oborit. (159, 160)

Žarka ljubav rasplamtjela se između Radovana i Ljudmile, a zanimljiva je književna usporedba njihova (udaljenog) susreta: *Princ ugleda Ljudmilu na kraju, / kao Dante Beatru*⁵² *u raju* (isto: 162). Osim što je uočljiva njihova snažna i iskrena ljubav, u strofama ne izostaju mudre misli upućene zaljubljenicima, ali i pučkim recipijentima poput: „*Svoje ljubi, tuje ne poželi!*“ (isto) ili „*Dobro srce, dobru se veseli!*“ (isto: 163). K tome, emotivno je Ljudmilino prisjećanje na mrtvu majku s kojom ne može podijeliti svoju sreću, ali nada se da ju ona gleda s neba i da joj

⁵² Radi odgovarajućeg broja slogova u stihu, ne donosi se njezino puno ime, a to je, naravno, *Beatrice*.

ništa neće uskratiti veselje: *Mrtva majko, da ti je ustati, / pa da vidiš kog ti ćerka prati* (isto); *Nek je, majko, mirna duša tvoja, / presrična je sirotica tvoja; U molitvi spomeni se mene, / nek mi srića leđa ne okrene!* (isto: 164). Njezino je emocionalno stanje naglašeno izborom religioznih motiva poput mrtve majke, mirne duše i spomena u molitvi. U ovom dijelu kao da se naslućuje tragičan ishod jer su oboje presretni i veoma zaljubljeni što podsjeća na izreku da svakoj nesreći, pa tako i sreći, brzo dođe kraj:

Celi dan je oko svoga stada,
puna sriće, al' strahuje mlada.
Koga srića odasvud oklopi,
i u žlici vode se utopi. (164)

Valja također primijetiti tzv. *slatko čuvstvo* koje se nakon zaruka javlja u mještanima, ali i *čudno čuvstvo* (isto: 170) kod princa jer je čuo glas iz mora koji ga upozorava na skorašnju vladavinu tuđinaca: *Na tu misal duša mu se zgrozi...* (isto: 171).

U spjevu se na više mjesta veliča *mladi Radovan* i njegova *miljenica, pastirica, buduća kraljica* (isto: 185), a narod kliče zaljubljenom paru koji ne može suspregnuti svoju sreću. Uz to, jedan dio spjeva opjevava razne igre, odnosno borbe te posebno hvali mušku hrabrost i jakost. Primjerice, četvrta je igra bacanje koplja s konja u galopu u čemu se htio okušati i mladi kraljević. Emocija straha prisutna je u okupljenoj gomili zbog neizvjesnog ishoda igre: *Svak se boji ako se ne trgne, / zabit će se među oči crne* (isto: 196). Junak Radovan uspješno je izvršio zadatak, stoga je naglašeno veselje i ponos njegova naroda, dok mu se sramežljiva Ljudmila ne usudi prići. Dragi ju je zato posjeo na svojeg konja Gavrana s kojeg su djelovali kao najljepši i najzaljubljeniji par što je dodatno istaknuto završnim retoričkim pitanjem: „*Mili Bože, lipoga li para! / Koji može da se s njima miri: / u ljubavi, lipoti i viri?*“ (isto: 197). Takvim se pitanjem prikrija tvrdnja kojom se mogu naglasiti govornikovi stavovi i dojmovi, izreći šokantne i dirljive stvari te isticati jake emocije poput ljubavi, oduševljenja, ogorčenosti, sažaljenja (usp. Bagić 2015: 271). Međutim, pretkraj poeme dolazi do razvijanja novih, negativnih emocija što će se odraziti na ugođaj, izbor motiva i općeljudskih poruka. Bez obzira na to što ga je glas naroda nastojao odvratiti od junačkog pothvata, Radovanov ponos, obrana časti, ali i nezasićenost u pobjedama bili su jači: „*(...) nemoj bacat, zlo će ti se desiti!*“; „*Ne stavljajte na riziko zdravlje, / žalost će nan pomračiti slavlje!*“; *Rad ponosa i ljudskih slabosti, / te pobjede ne biše mu dosti* (isto: 202). Veliki se strah pojavio u svima prisutnima, ponajviše u Radovanu i Ljudmili, a njegovo je ranjavanje pastiricu dovelo u besvjesno stanje: *Od straha mu srce jače*

tuče: / Nešto puče ča zareste juče!; Dah se guši, srce tuć prestade / i u nesvist ona tešku pade (isto: 203). Odabranim se glagolima pojačava emocija straha, a to su tući, puknuti, gušiti se, pasti. U ovom se dijelu, osim spomenute kraljičine ljubavi prema sinu i snahi, treba istaknuti i roditeljska ljubav kralja Zvonimira koji također voli i poštuje Ljudmilu, sinovu odabranicu i spasiteljicu: *Žarku ljubav smatra za gotovo, / ljubi sina i ča je njegovo; (...): „Ozdravi lipoto! / Daj mi sinu volju za životom!“* (isto: 204). Ljudmila se uspjela oporaviti, ali srce joj je ostalo bolno, očajno i žalosno. Motiv prolaznosti čovjekove sreće potvrđuje se sljedećim stihovima: *(...) kako srića čovika prevari, / naglo gasne kad najjače žari* (isto: 205). Premda se Ljudmila uvelike potrudila izliječiti Radovana, njezina toplina, njegovanje i beskrajna ljubav nisu bili dovoljni. Radovanova prerana smrt (imao je nepunih 20 godina), ražalostila je sve, a pogotovo njegovu dragu i roditelje. Kralj i kraljica dali bi sve svoje bogatstvo za zdravlje sina i vječnu ljubav s pastiricom, a to je ujedno i pouka pučkim recipijentima: bezvrijedan je društveni položaj i status, uzaludna su imanja i raskoš ako čovjek nije zdrav. Uz to, okolina i prirodne pojave usklađene su s osjećajima likova:

Kad Radovan preminu u Caski,
hrvatsko se nebo naoblači.
Pokrila ga crna oblačina,
nastala je tamna pomrčina. (209)⁵³

Dio spjeva naslovljen kao *Razmišljanje* izdvaja se zbog toga što u cijelosti funkcionira kao primjer poruke pučanstvu. Naime, svaka je strofa istinita spoznaja o kojoj bi se još trebalo promišljati, a poanta je pokazati koliko je život kratak, ponekad okrutan i varljiv, ali nakraju isti za sve – bogataša i siromaha, mladića i starca (samo što je smrt, naravno, kod starijih prirodna i očekivana). Poslovični su stihovi, primjerice, sljedeći: *Oj živote, kako malo traješ, / malo traješ, još nam manje daješ; Bio bogat il' siromah kruti, / svako gazi trnoviti puti; Mlad da može, star mora umriti, / nema sile tomu se opriti* (isto: 213). Nakon Radovanove smrti, u spjevu se mogu uočiti elementi tužaljke u kojima se naglašava teško emocionalno stanje roditelja, ljube i hrvatskog naroda. Svatko od njih proživljava vlastitu patnju i žalost, a bol je toliko jaka da se ili ostaje bez glasa i suza ili vrišti od muke: *Umrlo im sve ča su imali!; Već ne može ni plakat ni molit, / n'jemo stoji, kao Majka Boli* (isto: 216); *Plaču glasno i žale od srca /*

⁵³ Navedeni stihovi mogu podsjetiti čitatelje/slušatelje na crno nebo i strašno nevrijeme kad je Isus preminuo na križu (povezanost s kršćanstvom i religioznošću, tj. pjesmama religiozne, a ne svjetovne tematike).

zarad smrti hrvatskoga princa; (...) te urlikne kao zvir ranjena; (...) nešto joj se prid očima smrači. / Nika muka kroz grlo je guši... (isto: 217, 218). Naime, riječ je o fizičkoj manifestaciji boli koja se naglašava gradiranjem glagola (moliti, žaliti, plakati), usporedbom koja je popraćena onomatopejskim glagolom (urliknuti poput ranjene zvijeri) i slikovitim prikazima ožalošćenog naroda, pogotovo majke: njezino „nijemo stajanje“ uspoređeno je s „Majkom Boli“ u kojoj je sadržana sva njezina duboka, neopisiva tuga. Potonja se sintagma veže uz kršćanstvo, tj. uz lik Blažene Djevice Marije koja je, nakon snažne ekspresije boli za izgubljenim sinom, bez riječi promatrala njegovo beživotno tijelo. Pored toga, valja istaknuti dosad neopjevanu osjećajnost životinje, točnije Radovanova konja Gavrana koji mu je bio vjeran suputnik, a sad je neutješan, jadan i očajan jer je ostao bez gospodara. Treba opaziti da se emocija žalosti u konju dočarava onomatopejskim glagolima (npr. kukati, rzati, zveketati) koji se katkad pojačavaju priložima *bolno* i *tužno*:

Bolno vrišti, ko da čovik kuka,
i u krugu kasa oko puka.

Viran konj je, k'o da razum ima,
k'o da želi pokazati svima:
tužno ržeć, zvekeće ularom,
to za svojim žali gospodarom. (220)

Ljudmila je pak svakog dana, pod bilo kojim vremenskim uvjetima, odlazila na Radovanov grob, donosila mu cvijeće i oplakivala ga. Nažalost, nakraju se dogodila još jedna tragedija: djevojka je preminula od tuge za svojom ljubavi, srce joj je puknulo od čemera čime se ponovno ističe tjelesna manifestacija boli za preminulim kraljevićem. Tri su je svećenika pronašla i pokopala blizu dragog, a simbolično su na tim mjestima izgrađene dvije crkvice. Unatoč svemu, ostaje nada da su se zaljubljenici ponovno sastali na nebu kod Boga i da će tamo njihova ljubav trajati vječno:

Da se nađu Ljudmila i Rade
s desne Onom koji ljubav dade,
da ih tamo združi u ljubavi,
jer 'ki ljubi, taj i Boga slavi. (223)

Ljudmilina se ljubavna tragedija na emocionalnoj razini sažima sljedećim stihovima: *Smatrala se lani najsrićnija, / od čemera sad je čemernija* (isto: 224). Taj je dio poeme nabijen snažnim

emocijama jer prerana smrt Radovana tjera u grob i Ljudmilu, njegovu životnu družicu koja je postupno klonula, i tjelesni i duhovno:

Svoju žarku ljubav oplakuje, jadikuje, do neba se čuje. Mladost vene, lipote nestaje, sve izgubi, samo grob ostaje.	I grob njegov svaki dan pohađa, novi pohod, nove muke rađa. Na grobu je klela i molila, na grobu se s dušom rastavila. (225)

Gestovne formule, tipične za pučku književnost, primjećuju se u Ljudmilinu oplakivanju groba, glasnom jadikovanju te postupnom gubljenju mladosti i ljepote koje postaju bezvrijedne bez prave ljubavi. Anafora, *na grobu*, u zadnjim dvama stihovima ističe njezinu požrtvovnost i mjesto na kojem je, od nemoći, boli i žalosti, prerano izdahnula što je naglašeno eufemizmom *rastaviti se s dušom*. Zaključno, u *Zaglavku* Balabanić završava svoju poemu ističući pritom ne samo žalost za mladim vladarom u ono doba, već i posljedice koje je njegova smrt ostavila Hrvatima, a to je pripadnost tzv. tuđincima (Mađarima pa Bečanima). Ponovno se uočavaju mudre misli poput *Svaki narod onoliko vridi / kol'ko svoje poštuje i cini* (isto: 226) pa se, osim ljubavi nekad najsretnijeg para, naglašava i ljubav naroda prema vlastitom rodnom kraju, njegova istinska želja za boljim životom i borba za svjetliju budućnost.

4.5. Internetske stranice, blogovi

U ovom su poglavlju proučene pjesme s bloga naslovljenog kao *Ljubavne pjesme, vodeći hrvatski blog s ljubavnim pjesmama*. Ispod svih odabranih pjesama nalazi se ime i prezime blogerice (Gabriela Montana) za koju se ne zna je li ujedno i autorica stihova, ali za sebe kaže sljedeće: „Iskusna blogerica koja uz sve svoje obveze te svakidašnje negodovštine uspijeva i održavati ovaj blog za zaljubljene te one koji se tako osjećaju“.⁵⁴ Uz stihove se nerijetko nalaze fotografije povezane uz tematiku pjesme; štoviše, na blogovima se ispod teksta pjesme ponekad donosi njezina izmijenjena verzija ili se komentiraju i prepričavaju vlastita (ljubavna) iskustva. Valja naglasiti da iako odabrane pjesme obiluju elementima prizemne svakodnevice, one su na estetskoj razini pučkim recipijentima upravo takve prihvatljive jer odgovaraju njihovim doživljajno-spoznajnim mogućnostima. Analizirane pjesme, ili bar njihovi pojedini stihovi, mogu se pronaći na društvenim mrežama, ispisivati u spomenare ili naknadno dorađivati.

⁵⁴ v. Ljubavne pjesme. <https://ljubavne-pjesme.blogspot.com/>

Pučka pjesma *Pet krvavih ruža*⁵⁵ opjevava ljubav između djevojke i mladića koja je skončana na tragičan način. Na početku se navodi točna lokacija, tj. djevojka se smješta u konkretan prostor (*u dolini Drave*) i prizemnom usporedbom doznaje se da je bila lijepa (*imala je oči poput neba plave*). Njezin dragi ima rođendan, stoga prevladavaju pozitivne emocije: zaljubljenost, sreća i uzbuđenje. Međutim, vrhunac pjesme, a ujedno i njezin zaplet označavaju sljedeći stihovi: *Tad pojuri k njemu u zagrljaj smjelo, / al u jednom trenu kočnica ih prenu*. Djevojku je pregazio auto na mladićev rođendan pa ni njemu više nije do života, očajan je i ni u čemu ne vidi smisao:

I mladić se sad pita:
„Što mi život pruža?“
Bezbroj pustih snova
PET KRVAVIH RUŽA.

U drugoj inačici, spomenutoj u komentaru ispod navedene pjesme, javlja se motiv cvjetova izraslih na dijelu ceste na kojem je djevojka poginula, a umjesto *bezbroj pustih snova* mladiću je ostalo *jedno mrtvo tijelo* čime se još jače naglašava da je ostao bez svoje ljubavi. Treba primijetiti da se izuzetno snažne emocije vežu uz pučkog čitatelja: on suosjeća s likovima, fokusira se na sadržajni sloj pjesme, a ne na način na koji je ona ispjevana, gdje je lokalizirana i koja su stilska sredstva upotrijebljena. Dakle, njihova nesretna ljubav u velikoj mjeri utječe na čitatelje/slušatelje, a efektan završetak pridonosi emocionalnom naboju pjesme.

*Plave oči i crna kosa*⁵⁶ pjesma je koja se može nazvati „modernom pučkom pjesmom“ s tematikom prošle ljubavi: *ali, to su već prošla vremena / i ja sam za njega zaboravljena žena*. Ponovno se mogu uočiti uobičajeni epiteti za lijepog mladića (npr. rumeni obrazi, nježan glas, bijeli zubi), dok je atipično da je bio ženskar: *uzalud, imao je djevojaka čitav krug*. No, ljubav kao emociju teško je ugasiti, stoga zaljubljenosti djevojci opet pred očima treperi njegova slika, tj. njegov lik. S druge strane, pjesma *Voljet ću tebe, ja tajno*⁵⁷ tematizira tzv. tajnu, prikrivenu ljubav djevojke prema nekom mladiću za kojim strašno tuguje: *Duge dane tugovala, / mnoge*

⁵⁵ Ljubavne pjesme. 2010. „Pet krvavih ruža“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2010/05/pet-krvavih-ruza.html>

⁵⁶ Ljubavne pjesme. 2015. „Plave oči i crna kosa“. http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2015/01/plave-oci-i-crna-kosa_19.html

⁵⁷ Ljubavne pjesme. 2021. „Voljet ću tebe, ja tajno“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2021/02/voljet-cu-tebe-ja-tajno.html>

noći nisam snila. Ljubav za sobom povlači i neke bolne emocije jer djevojka pati, u srcu krije svoju zaljubljenost, a posljedica toga bit će trajno žalovanje: *Al' moje će srce bolno / u grudima tugovati.*

Nadalje, pjesma *Teško*⁵⁸ tematizira prekid veze, odnosno ljubavnu bol koja se javlja poslije prekida. Motivi su očekivani, pomalo klišeizirani poput zelenog gaja, tamne noći ili sintagme „gorko plakati“, a prisutne su i brojne opreke: *sretan biti, a suze liti; vjerovati radosti, a dočekati suze.* Središnja tema pjesme *Zašto*⁵⁹ također je raskid, a nekadašnji zaljubljenici sad su samo stranci: *Na ulici me ne pozdravljaš / kao da me ne poznaš.* Iako se na početku može uočiti motiv nemirnog srca, djevojka na kraju ne tuguje: *Ako misliš da ću plakat, / varaš se znaj.* Spomenarski karakter vidljiv je u zadnjoj strofi (*Za sada ovom pisanju je kraj*), a također je moguće da se na taj način „vječno“ zabilježi njihov prekid, odnosno da se postigne ravnoteža na emocionalnoj razini. Pjesma *Jučer i danas*⁶⁰ predstavlja odmak jer više ne progovara djevojka, već mladić kojeg je ona ostavila pa se prisjeća lijepih zajedničkih trenutaka. Ponovno je riječ o ljubavnoj boli jer mu djevojka nedostaje, ne može je zaboraviti pa želi zamijeniti „jučer i danas“. U završnoj se strofi javlja motiv jada kojem je suprotstavljena početna sreća:

Jučer sam sretan bio
smatrao sam sretnom i tebe,
ne znam kako si sad
al mene je obuzeo jad.

I u ovoj se kategoriji tematizira tzv. ratna ljubav, odnosno ljubav između vojnika i djevojke koja bi ga trebala vjerno čekati i nakon izlaska iz vojske.⁶¹ Međutim, ona je njega zaboravila i zavoljela drugog, a ono što vojnik čini može biti iznenađujuće: puškom ubija svoju bivšu djevojku čije su posljednje riječi bile *o, vojniče, volim te* što nije baš očekivano s obzirom na njezinu udaju. Također, ubojstvo je nešto što prirodno izaziva bojazan, stoga se u ovoj pjesmi ljubav doista ispreplela sa strahom. Pjesma je veoma zanimljiva, a neočekivani rasplet nudi recipijentima i pouku i zabavu/senzaciju: nevjera nikad ne može donijeti ništa dobro, ali ne kažnjava se smrću. Za kraj, pronađena je pjesma kojoj je u središtu jedan novi tip ljubavi: đaćka

⁵⁸ Ljubavne pjesme. 2021. „Teško“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2021/04/tesko.html>

⁵⁹ Ljubavne pjesme. 2021. „Zašto“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2021/01/zasto.html>

⁶⁰ Ljubavne pjesme. 2011. „Jučer i danas“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2011/01/jucer-i-danas.html>

⁶¹ Ljubavne pjesme. 2011. „O, vojniče“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2011/01/o-vojnice.html>

ljubav,⁶² tj. ljubav između učenika, mladih školaraca (*krije se u srcu đlačkom / srcu veseljačkom*). Treba istaknuti da to nije „prava ljubav“, već da se ona dogodi slučajno, iznenada, a istom brzinom i nestane:

Ona je mala,
ona se po pijesku piše,
kad vjetar puhne,
nema je više (nema).

Pored svega navedenog, na mrežnom magazinu Sensa pronađeno je deset stihova/pjesmica za spomenar⁶³ u kojima se ljubav ostvaruje poput igre, na dječji način, rima je prisutna u svakoj od njih, motivi su i dalje prizemni, nisu originalni, ali upravo ih to i čini lako pamtljivim, razumljivim i prenosivim (s raznim varijacijama). Pučki recipijenti, dakako, zahtijevaju dimenziju pouke, primjene i korisnosti uz nezaobilazni zabavni dio i emocionalno uživljanje u tekst. To znači da se tematiziraju svakodnevnih događaji (u ovom slučaju ljubavne zgrade), ali na senzacionalan način što omogućuje stapanje recipijenata s tekstem. Primjerice, *Koliko u ovoj noći ima minuta, / toliko bih tvoje usne poljubila puta* simpatično opisuje zaljubljenost jedne djevojke kojoj nedostaje njezin dragi i njegovi poljupci. Sljedeća pjesmica na humorističan način također opjevava ponašanje djevojke koja je zaljubljena i koja se brine o voljenoj osobi:

Poslat ću vjetar da miluje ti kosu,
za svako jutro poslat ću ti rosu,
poslat ću ti mjesec da u mraku sja,
a što se tiče puse, to ću osobno ja.

Zadnja izabrana pjesma ukratko tematizira život djevojke bez dragog u blizini čime se naglašava njezina ljubav prema njemu, ali i tuga jer ga nema. K tome, pjesmica podsjeća na pitalicu/mozgalicu zbog načina na koji je oblikovana:

Zamisli svjetlost i zatvori oči.
Zamisli samoću u hladnoći.
Zamisli samo tišinu oko sebe.
Tako je meni sada bez tebe.

⁶² Ljubavne pjesme. 2011. „Đlačka ljubav“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2011/02/acka-ljubav.html>

⁶³ Sensa. 2011. „Ljubavne pjesmice za spomenar“. <https://www.sensa.hr/clanci/spomenar/ljubavne-pjesmice-za-spomenar>

5. ZAKLJUČAK

Govoreći o pučkoj, usmenoj i tzv. visokoj književnosti, pučka će književnost svoje mjesto pronaći u „međuprostoru“, odnosno podrazumijevat će utjecaje obaju fenomena i preuzimat će od njih obilježja koja joj odgovaraju. Naime, pučka književnost uvijek u vidu ima recipijente i bira čitatelje/slušatelje kojima je književnost ponajprije utilitarna jer od nje žele dobiti praktične savjete za život, pouku, ali i tekst koji će im biti privlačan i zanimljiv (usp. Botica i Tomašić 2012: 24). Emocije i književnost oduvijek su povezane, predstavljaju opće mjesto u raspravama o književnosti (usp. Brković 2015: 403), a za pučkog je recipijenta iznimno važno emocionalno uživljanje u tekst: tematiziranjem svakodnevnih događaja na senzacionalan način, čitatelj/slušatelj automatski se veže uz opjevane događaje te se „stapa“ s likovima i njihovom sudbinom. Uz to, sadržaji moraju biti vjerodostojni što se postiže detaljiziranjem jer se jedino istinom može poučiti, ali pouka koja ne uključuje zabavu ne dolazi do recipijenta.

Analizirane pjesme međusobno su slične po svojim pučkim obilježjima (npr. postavljene su u konkretne okvire, stihovi se rimuju, događaj je vrlo važan za zajednicu), a razlikuju se po tipovima ljubavi i straha, načinu na koji su te emocije opjevane, istaknutim motivima i općevažnoj poruci koju su pučki pjesnici nastojali prenijeti svojim recipijentima. Navedene će različitosti ovisiti o samoj pripadnosti pjesme određenom žanru (pučkoj baladi, domoljubnim ili zavičajnim pjesmama, napitnicama, poemi i sl.). Svaki dio proučenog korpusa opjevava određeni tip ljubavi koja ponekad uključuje i strah, a može se primijetiti učestalo pojavljivanje drugih, osnovnih ili sporednih, emocija (i duševnih stanja) poput sljedećih: sreće i veselja, tuge i čemera, ljutnje i bijesa, ljubomore i sjete. Treba napomenuti da se stav autora/pjesnika, prema tada aktualnim društvenim pojavama, razlikuje ovisno o stoljeću nastanka pjesama. U *Cvitu razgovora*, odnosno u dvjema analiziranim stihovanim pripovijestima (naročito u *Od jednoga strašnoga događaja*), ljubav se opisuje kroz prizmu čudnovatog s neizostavnim moralizatorskim dijelom pri kraju pjesme. Primjećuje se autorova direktnost, čak i brutalnost u brojnim tzv. plastičnim scenama (npr. ljubovanje brata i sestre, kanibalizam) kojima se, prema srednjovjekovnom načinu poučavanja, želi opomenuti narod i usmjeriti ga na ispravan put kojeg zagovara kršćanstvo. Ilić Oriovčanin u svojoj četverosveščanoj zbirci *Slavonske varoške pjesme* nastavlja s poučavanjem recipijenata, ali na „moderniji“ način, donoseći velik broj pučkih pjesama u kojima se otkriva koja je ljubav prava, tj. za koju se valja boriti, naglašava se kratkoća čovjekove mladosti (i života općenito) pa ih zato treba svakodnevno slaviti i uživati u svakom novom danu. Paški pjesnici uglavnom opjevavaju osobne stavove i

događaje iz vlastitih mladenačkih pa i starih dana na pomalo banalan, ali zabavan i zanimljiv način kako bi puk dobro shvatio njihovu poruku. Ipak, u njihovo je vrijeme rat bjesnio Hrvatskom, stoga su se mogle pronaći pučke pjesme nabijene snažnim emocijama iz kojih je bilo moguće iščitati svu nakupljenu patnju i bol, sav strah i trepet zbog neizvjesnog ishoda te izraženu žalost, ali i veliki ponos na vojne i civilne žrtve oružanih sukoba. Uz to, paški pučki pjesnici iskazuju svoje negodovanje i strah od nove mode, koja je zavladała kad je nastupilo i „novo doba“, jer će otada sve biti *naopako* (usp. Crnković 2011b: 112). Balabanićeva poema *Radovan i Ljudmila* tematizira daleki povijesni događaj koji je opjevan prepoznatljivo pučki: u središtu je ljubav između kraljevića Radovana i pastirice Ljudmile koja se isprepleće s veličanjem otoka Paga, odnosno s ljubavlju prema zavičaju i domovini, a upravo se detaljiziranjem te smještanjem u konkretne vremenske i prostorne okvire nastoji uvjeriti puk u vjerodostojnost stihova. U pučkim pjesmama prikupljenima na internetskim stranicama dolazi do izražaja prepoznatljiv pučki stilski postupak miješanja dvaju svjetova, emotivnog i svakodnevnog (banalnog) što je ponajprije vidljivo u klišeiziranim epitetima poput plavih očiju, gorkog plakanja, zelenog gaja i sl.

Unutar proučenog korpusa nalazi se cijela paleta ne samo već poznatih, uobičajenih, nego i novih, neočekivanih tipova ljubavi i straha, a primjeri iz obiju kategorija jesu: roditeljska ljubav i ljubav djece prema roditeljima, incestuozna ljubav (neoprostivi grijeh); prava, vječna ljubav, ali i ona kratkog vijeka (prvi se tip slavi, a drugi kudi i proklinje); ljubav bake prema unucima, ljubav prema domovini i zavičaju, mladenačka ljubav, zabranjena ljubav, ljubav udovca i udovice (koja se ismijava i grdi), čak i ljubav životinje prema gospodaru (odnosi se na osjećajnost konja Gavrana prema kraljeviću Radovanu); zatim strah od gubitka voljene osobe (člana obitelji, životnog druga/družice, vojnika i sl.), strah od prolaznosti života, tj. starenja i neispunjenih dana; strah od mogućeg „vječnog ostanka“ u vojsci, odnosno smrti i nevraćanja u rodno mjesto; strah od prevare, novih životnih uvjeta u tzv. novoj domovini i dr. Također, unatoč tome što su odabrane pjesme svjetovne tematike, nemoguće je odvajanje emocije ljubavi pa i straha od Boga i Njegovih planova za svakog pojedinca. Redovito se moli Boga za pomoć u osvajanju djevojke ili mladića, za uspješnost i neustrašivost u borbama i ratovanju; za snagu, izdržljivost i duševni mir. Pučki pjesnici, i u tom slučaju, imaju ulogu kritičara, opominjatelja i savjetnika: oči nebeske uvijek na nas paze (usp. isto: 255) i zato moramo biti svjesni svega što činimo. Dakle, emocije se ponajprije kodiraju jezikom i značajno utječu na recipijente koji uče na primjerima likova iz pučkih pjesama. Ispostavilo se da su rijetki primjeri pučkih pjesama koje tematiziraju pravu, čistu ljubav sa sretnim

završetkom, dok se strah češće javlja kao zasebna emocija, tj. nije nužno isprepleten s ljubavlju (npr. strah od pomodnosti i gubitka mladosti). Posebno su zanimljive napitnice u kojima se nazdravlja za mnoštvo životnih događaja i u različitim prigodama, a moglo se uočiti više tipova: prve ističu umjerenost u piću, ali i svim ostalim životnim slastima, poziva se na složnost i zajedništvo među narodom; druge odišu hedonizmom, vode se sloganima poput *Jednom se živi!* ili *Pio ili ne pio, u grob buš dospio!*; u trećima se čaša podiže za ljubljenu domovinu i junačku hrabrost u nadolazećem ratu. Domoljublje će pak, a ponajviše ljubav prema rodnom otoku veličati Pažani, bez obzira na to što su na njemu imali teško djetinjstvo, što su naporno radili i spremali se za boj. Naročito emotivni bili su rastanci zbog primoranog odlaska u vojsku pa su mladići trebali ostaviti svoje djevojke/žene, djecu, obitelj, rodbinu i zavičaj, ali znali su da će njihova borbenost rezultirati slobodnom državom i boljom budućnosti za sve. Paško je razmišljanje zanimljivo povezati s viđenjima iz razdoblja hrvatskog narodnog preporoda što Coha sažima na sljedeći način: domovina je poput tužne i krasne žene koja ima tri uloge – prva je uloga majke, sestre i drage (da ju se po zakonima krvi i spola voli i štiti), druga patnice (da joj se pomaže), dok je treća uloga pravedne svete i moćne vladarice (da ju se štuje i da joj se služi) (2012: 174).

Može se zaključiti da je emocionalno uživljavanje u tekst važna odrednica pučke poetike, odnosno recipijent treba imati pred sobom štivo koje je podređeno njegovim ukusima (usp. Botica i Tomašić 2012: 24), a upravo će zbog toga „u sferu pučke književnosti najlakše ulaziti tekstovi snažnih emocija, senzacionalnih i čudnih događaja, domoljubni stihovi i priče o nesretnim ljubavima“ (Tomašić 2015: 187). Ljubav i strah dvije su oprečne emocije koje se u pučkim pjesmama realiziraju na različite načine, a s obzirom na to kako su ostvarene (radi li se, primjerice, o majci koja je izgubila sina), omogućit će čitatelju/slušatelju da preispita svoje postupke, primijeni i prenese pouku ili da jednostavno uživa u pučkom štivu. „Pouka je rezultat prosvjetiteljske orijentacije pisca, a zabava odgovor na zahtjeve recipijenta“ (isto: 191), a pjesme s tematikom ljubavi ili straha zasigurno će zadovoljiti glad za sadržajem, za pričom, za izuzetnim događajem (usp. Zečević 1978: 361) širokih slojeva čitatelja i slušatelja.

Ipak, treba napomenuti da su se pučke pjesme religiozne tematike, koje su bile proučavane za seminarski rad, pokazale zahvalnijima za analizu emocija. U njima se mogla primijetiti snažna ekspresija emocija, tj. njihova fizička manifestacija koja se naglašavala prigodnim leksičkim odabirom, ponajprije glagolima (npr. uzdrhtati, cviliti, gorko plakati, od srca ječati) i pridjevima (npr. preljuti plač). Funkciju formula redovito su imali pokreti poput klečanja i ječanja Gospe,

lomljenja (bijelih) prstiju te ronjena (groznih) suza. Iako završni dio poeme *Radovan i Ljudmila* može podsjetiti na Marijinu tjelesnu manifestaciju boli, u ovom se diplomskom radu, odnosno u pučkim pjesmama svjetovne tematike, nisu uočili slikoviti primjeri iskazivanja osjećaja koji bi bili toliko intenzivni kao što je to, primjerice, *Muka svete Margarite* ili *Gospin plač*.

6. LITERATURA

Primarna literatura

- 1) Balabanić, Berto Krešimir. 2007. *Radovan i Ljudmila*, ur. Nikola Crnković, Novalja – Zagreb: Biblioteka Kisanska didovina.
- 2) Crnković, Nikola. 2011a. *Pažka pučka poetika kao povjestni govor; Kolan i Novalja, svezak I*. Novalja: Biblioteka Kisanska didovina.
- 3) Crnković, Nikola. 2011b. *Pažka pučka poetika; Lun, Jakišnica, Novalja, svezak II*. Novalja: Biblioteka Kisanska didovina.
- 4) Grabovac, Filip. 1951. *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, ur. Tomo Matić, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- 5) Ilić Oriovčanin, Luka. 1844a. *Slavonske varoške pjesme sabrane po Slavoljubu Slavončeviću, svezak I*. Zagreb: Tiskom Franje Župana.
- 6) Ilić Oriovčanin, Luka. 1844b. *Slavonske napitnice, sabrao ih Vinko Lozić, uredio Slavoljub Slavončević, svezak II*. Zagreb: Tiskom Franje Suppana.
- 7) Ilić Oriovčanin, Luka. 1845. [1852.] *Slavonske varoške pjesme sabrane po Slavoljubu Slavončeviću, svezak III*. Zagreb: Tiskom Franje Župana.
- 8) Ilić Oriovčanin, Luka. 1847. *Slavonske varoške pjesme sabrane po Slavoljubu Slavončeviću, svezak IV*. Zagreb: Tiskom Franje Suppana.

Sekundarna literatura

- 9) Bagić, Krešimir. 2015. *Rječnik stilskih figura*, ur. Emica Calogjera Rogić. Zagreb: Školska knjiga.
- 10) Blažević, Zrinka. 2015. „Povijest emocija: pomodni trend ili interdisciplinarna platforma?“. U *Historijski zbornik* 68 (2): 389–394.
- 11) Botica, Stipe; Tomašić, Josipa. 2012. „Molitvene pjesme i pučki književni fenomen“. U *Sedmi neretvanski književni, znanstveni i kulturni susret: dr. fra Stanko Petrov – hrvatski franjevac, jezikoslovac, književnik*, ur. Stjepan Šešelj, 23–34. Opuzen: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti; Zagreb: Hrvatska kulturna zaklada / Hrvatsko slovo.
- 12) Brković, Ivana. 2015. „Književnost i emocije – istraživačke smjernice“. U *Historijski zbornik* 68 (2): 403–408.

- 13) Coha, Suzana. 2012. „Između drage i domovine: o pjesništvu hrvatskoga narodnog preporoda“. U *Komparativna povijest hrvatske književnosti: Romantizam – ilirizam – preporod*, ur. Cvijeta Pavlović i dr., 159–174. Split: Književni krug Split; Zagreb: Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- 14) Coha, Suzana. 2015. „Usmeno, umjetničko, pučko“. U *Medij, kultura, nacija. Poetika i politika Gajeve Danice*, 238–255. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- 15) Dabo Hunjak, Emina. 2018. „Fenomen pučkoga pjesništva otoka Paga i njegova uloga u zajednici“. U *Tabula: časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli* 15: 317–331.
- 16) Delorko, Olinko. 1979. „Varijante – najosebujnija strana narodne poezije“. U *Zanemareno blago*, ur. Branimir Donat, 117–126. Zagreb: Matica hrvatska.
- 17) Fancev, Franjo. 1937. „Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova“. U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 31 (1): 67–168. Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare.
- 18) Matić, Tomo. 1951. „Život i rad Filipa Grabovca“. U *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, 5–18. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- 19) Pavličić, Pavao. 1987. „Pučka, trivijalna i masovna književnost“. U *Trivijalna književnost*, ur. Svetlana Slapšak, 73–83. Beograd: Studentski izdavački centar UK SSO, Institut za književnost i umetnost.
- 20) Piskač, Davor. 2018. „Kako nas biblioterapija može poučiti emocijama“. U *O književnosti i životu*, ur. Ivana Klinčić, 132–157. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Correctus Media d.o.o.
- 21) Rudan, Evelina. 2018. „Prijevod usmenih strahova u pisanu tjeskobu ili poetički učinci predajnih elemenata u romanima *Živi i mrtvi* Josipa Mlakića i *Črna mati zemla* Kristiana Novaka“. U *Poznańskie studia slawistyczne* 15: 273–286. Poznanj: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- 22) Rudan, Evelina. 2020. „Od žanra do straha: emocija i priča“. U *Emocije u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi. Zbornik radova 48. seminara Zagrebačke slavističke škole*, ur. Lana Molvarec i Tatjana Pišković, 143–173. Zagreb: FF press i Zagrebačka slavistička škola.

- 23) Sardelić, Mirko. 2020. „Kultura i jezik emocija: prožimanja hrvatske književnosti i svakodnevice“. U *Emocije u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi. Zbornik radova 48. seminara Zagrebačke slavističke škole*, ur. Lana Molvarec i Tatjana Pišković, 173–195. Zagreb: FF press i Zagrebačka slavistička škola.
- 24) Tomašić, Josipa. 2015. „Recipijenti pučke književnosti kao polazište za razumijevanje pučke poetike“. U *Narodna umjetnost* 52 (2): 179–194.
- 25) Tomašić, Josipa. 2016. „*Slavonske varoške pjesme: pučka pjesmarica 19. stoljeća*“. U *Zbornik radova šestoga hrvatskoga slavističkoga kongresa*, 191–201. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- 26) Vidiček, Biljana. 2011. „Stilistička analiza narodnih i pučkih lirskih pjesama“. U *Nova Croatica* 5 (5): 239–290.
- 27) Zečević, Divna. 1971. „Rastvaranje formula tradicionalne usmene poezije – formule pučkih pjesama“. U *Narodna umjetnost* 8 (1): 19–41.
- 28) Zečević, Divna. 1978. „Pučki književni fenomen“. U Maja Bošković-Stulli i Divna Zečević, *Povijest hrvatske književnosti. Knj. 1, Usmena i pučka književnost*, 357–638. Zagreb: Liber/Mladost.
- 29) Zima, Luka. 1880. *Figure u našem narodnom pjesničtvu*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

ELEKTRONIČKI MREŽNI IZVORI

- 30) Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. 2021. „Grabovac, Filip“. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22922> (posjet 24. listopada 2022.).
- 31) Ljubavne pjesme. 2010. „Pet krvavih ruža“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2010/05/pet-krvavih-ruza.html> (posjet 9. ožujka 2023.).
- 32) Ljubavne pjesme. 2015. „Plave oči i crna kosa“. http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2015/01/plave-oci-i-crna-kosa_19.html (posjet 10. ožujka 2023.).
- 33) Ljubavne pjesme. 2021. „Voljet ću tebe, ja tajno“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2021/02/voljet-cu-tebe-ja-tajno.html> (posjet 10. ožujka 2023.).
- 34) Ljubavne pjesme. 2021. „Teško“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2021/04/tesko.html> (posjet 11. ožujka 2023.).

- 35) Ljubavne pjesme. 2021. „Zašto“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2021/01/zasto.html> (posjet 11. ožujka 2023.).
- 36) Ljubavne pjesme. 2011. „Jučer i danas“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2011/01/jucer-i-danas.html> (posjet 11. ožujka 2023.).
- 37) Ljubavne pjesme. 2011. „O, vojniče“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2011/01/o-vojnice.html> (posjet 13. ožujka 2023.).
- 38) Ljubavne pjesme. 2011. „Đačka ljubav“. <http://ljubavne-pjesme.blogspot.com/2011/02/acka-ljubav.html> (posjet 13. ožujka 2023.).
- 39) Sensa. 2011. „Ljubavne pjesmice za spomenar“. <https://www.sensa.hr/clanci/spomenar/ljubavne-pjesmice-za-spomenar> (posjet 14. ožujka 2023.).

SAŽETAK

U radu se proučavaju emocije u pučkoj književnosti: primarno ljubav i njezini različiti tipovi poput roditeljske/obiteljske, neostvarene ili zabranjene, ali i one prave, čiste ljubavi između djevojke i mladića te ljubavi prema domovini i rodnom zavičaju. S druge strane, ljubav je ponekad neodvojiva od jedne od četiriju osnovnih emocija, a to je strah, koji proizlazi iz nedopuštenih veza i brakova, majčinske brige i patnje, brzog starenja, ratne svakodnevice, neizvjesne budućnosti i sl. Teorijsko polazište istraživanja čini fenomen pučke književnosti te se odabrani tekstovi promatraju unutar koncepta emocionalnog obrata s naglaskom na emocije u pučkoj književnosti. Korpus se sastoji od odabranih pučkih pjesama svjetovne tematike koje uključuju (ne)autorsku književnost iz različitih razdoblja: dvije Grabovčeve pučke pjesme iz *Cvita razgovora*, četverosveščanu zbirku Ilića Oriovčanina *Slavonske varoške pjesme*, prva dva sveska Crnkovićeve *Pažke pučke poetike*, poemu *Radovan i Ljudmila* paškog pučkog pjesnika Balabanića te pjesme s interneta spomenarskog karaktera. Za većinu se odabrane građe može reći da su balade u kojima se primjećuju brojni pučki elementi isprepleteni s osjećajem ljubavi koja ne mora uvijek uključivati i strah, ali se zato veže uz druga emotivna stanja poput radosti i ponosa, žalosti i tjeskobe, bijesa i mržnje. Međutim, u pučkoj je književnosti vrlo važna iskustvena dimenzija i dimenzija korisnosti pa na taj način njezini recipijenti uče, izvlače pouku koju potom primjenjuju u stvarnom životu iako ih sadržaj pučkih književnih tekstova istovremeno i zabavlja. Na temelju analize odabranih pučkih pjesama, koje su ponajviše ljubavne, domoljubne ili zavičajne tematike, donosi se opis ne samo ljubavi i straha, već i brojnih drugih (popratnih) emocija, ali uvijek uz neizostavan moralizatorski dio kojim se čitatelje/slušatelje poučava i upozorava na posljedice neispravnog ponašanja.

Ključne riječi: pučka književnost, emocije u književnosti, tipovi ljubavi, strah, pouka i zabava

SUMMARY

The paper studies emotions in popular literature: primarily love and its different types, such as parental/family, unrealized or forbidden, but also true, pure love between a girl and a young man, and love for the homeland and native land. On the other hand, love is sometimes inseparable from one of the four basic emotions, called fear, which results from illicit relationships and marriages, maternal care and suffering, rapid ageing, everyday war, an uncertain future, etc. The theoretical starting point of the research is the phenomenon of popular literature and selected texts are viewed within the concept of affective turn with an emphasis on emotions in popular literature. The corpus consists of selected popular songs with secular themes, which include (un)authored literature from different periods: two popular songs from *Cvit razgovora (The Flower of Conversation)* by Grabovac, four-volume collection of songs *Slavonske varoške pjesme (Slavonian borough songs)* by Ilić Oriovčanin, the first two volumes of *Pažka pučka poetika (Popular poetics of the Island of Pag)* by Crnković, the poem *Radovan i Ljudmila (Radovan and Ljudmila)* by popular poet of the Island of Pag Balabanić and finally, online songs with scrapbook characteristics. The majority of the selected material can be said that they are ballads in which numerous popular elements are interwoven with a feeling of love, which does not always have to include fear, but is therefore linked to other emotional states such as joy and pride, grief and anxiety, anger and hatred. However, in popular literature, the experiential dimension and the dimension of usefulness are very important, so in this way its recipients learn, learn lessons that they then apply in real life, even though the content of popular literary texts amuses them at the same time. Based on the analysis of selected popular songs, which are mainly love, patriotic or native songs, a description is given not only of love and fear, but also of numerous other (accompanying) emotions, but always with an essential moralizing part that teaches and warns readers/listeners about consequences of improper behaviour.

Key words: popular literature, literary emotions, types of love, fear, education and entertainment